

בראשית א בראשית

אונקלוס

**אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָיָה טוֹב מְאֹד וַיְהִי-
 עָרֵב וַיְהִי-בֶקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי : פ
 ב א וַיִּכְלְוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-**

תקין לחדא ויהוה רמש
 ויהוה צפר יום שתיקאי:
 " וְאֵת כָּל לִוְיָ שְׂמִיָּא
 וְאֶרְצָא וְכָל חַיִּיהוֹן :

אין עורא

וטעם לגלגל הששי (שס) וקנו וכן יום השביעי.
 ואין זה אמת (שעפ), ובעל יום הששי על דעת
 אנשי המולות יזכיר (שעפ), רק שירושל יום
 שהוא ששי ליום הראשון (שעפ) וכן יום השביעי (שעפ)
 ונמצא בן „איש הישראלי“ (ויקרא כד י) (שעפ),
 ורבים כמותם (שעפ), גם בן רקיע השמים ולמעלה
 א כ) הרקיע שהוא שמים (שעפ):
 א ויכלו (א) ואן, מהבנין שלא נקרא שם
 פועלו, ומשקלו ויכבו כל ההרים
 (למטה ז, יש) וטעמו נכ"מ (א) וכן, והים בכלל

רשי

בשר אך כל ירק עשב יאכלו ויחד כלם וכשצאו בני
 נח ההיר להם (ב) בשר שנאמר (א) כל רמש אשר
 הוא חי וגו' כירק עשב שהרתתי לאדם
 הראשון נתתי לכם את כל: (לה) יום הששי.
 הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר
 שהתנה עמהם ע"מ שיקבלו עליהם ישראל
 חמשה חומשי תורה (ב) ד"א יום הששי שכלם
 תלויים ועומדים עד יום הששי הוא שבי בסיון
 (ה"א שציוס ו' בסיון שקבלו ישראל התורה
 העולם עתה וזהו יום הששי זה"א שאותו יום

נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא

קרני אור

וס מיוחד אין כמותו אחריו, כי זו ברא חדשה, ולא יוסף
 בן עוד לפנות תחת השמש, וזה הוא פלמו מאמר קבלת
 (קבלת א, ט) ואין כל מדת תחת השמש, ואין בן הימים
 בלפניו, באחד כל אחד בא יום כמותו יום מלאכה, ע"כ
 לא אחד בהן השני השלישי (רנה"ו) וכו' (פ"ג, ג', א) יום
 השני מלמד שהתנה וכו' וברכ"י, הורה על ה' חומשי תורה,
 או על ששי בסיון, (ובכ"ר פ' ט יד), אמר ר' יודן או שעה
 יתירה בחומשיים מחול על קדש, ובה נמדה מלאכת העולם
 ע"כ כחוב השבי" (וס' מהר"ז) בא לדרוש יום השבי ויכולו,
 שח"ס ויכולו שייך לסוף יום שבי וע"כ כתב השפי ויכולו) והשמן
 רשק (לקוט רמז טו) פי' „ולכ"נ השבי זה"א הידיעה לפי
 שיש בה שעה התוספת דלגבי אדם נמנית ליום ז', לגבי השפי'
 נמנית ליום ו"ו: [קב] שהוא גלגל לדק לפי השבועות:

יהל אור

(שע) בעבור הה"א מפרטים שפירושו יומו של הגלגל
 הששי, או של הכוכב הששי, וכשיטה ראשונה
 „הגה יש לשאל למה אמר הכתוב יום הששי, זה"א זר'
 אדונים בן תמים (עיין ערכו בראש הספר) אומר כי
 ביום הראשון היה אור וחושך כדמות „הלבנה“, וההבדלה
 ביום השני, כי כן דרך כוכב „חמה“, והדפאים בשלישי,
 כי „גנה“ לאות על כל מאכל „והחמה“ ברביעי, כי
 המשרהים תלויים זה, וככה בכל מרווחתם, גם הראות
 כוכבי המולות כפי מהלך השמש לעולם, ובהמישי כנגד
 „מאדים“ ובששי כנגד „לדק“, והוא מודה לחכם האומר
 כי יום הוא חלק שנים ע"כ שיתא אלפי הוי עלמא":
 (שעפ) פי' שיהי' הימים כסדר שבעה כוכבי לכת:
 (שעפ) פי' הם הומרים שמואלים שבעת

המשרתים שבעת הימים, והסימן ראשי ימים ח'ל"ס'
 כ"ל'נ"ש', ביום הראשון „חמה“ ובשני „לבנה“ ובשלישי
 „מאדים“, וברביעי „כוכב“ ובהמישי „לדק“ ובששי
 „נוגה“, ובעצת „שבת“, וזה נאמר שיום סמוך לגלגל
 הששי. הלא גלגל הששי „לדק“ ובעל יום הששי הוא
 „נוגה“, כי השבעה כוכבי לכת, אינם משמשים בזילות
 ובימים כסדר נלגליהם: (שעפ) ומצינו סמיכות הסר
 „של“ כמו „ספר זכרון“ (מלאכי ג טז) שבו נכתב הזכרון,
 ויש סמיכות שמורה על הדבר בעלמו, כמו גדול הענה
 (ירמי' לז יט) וכן איש מרמה (תה' מג, יא), וכן כאן
 יום שהוא ששי, (שעפ) יום שהוא שביעי: (שעפ) שפי'
 איש שהוא ישראלי, ועיין מה שכתב ה"א ז"ל כפי'
 מאזנים, בשער הנודעים: (שעפ) ובכחו שבע השכלים
 הטבת (למטה מא כו) ולא הזכירם מקודם בפ', והיה

אן הכתוב יאמר „ויכלו השמים והארץ וכל לבא“, על
 השמים לבד נאמר וכל לבא, שבארץ אין לבא
 כ"א כבני אדם רבים האופים, ולא בשר בע"ח, וכן לא
 ה' אלא אדם ואשתו (רנו"ה) מלת השמים והארץ, לא על
 הרקיע והיבשה לבד שגמרו ביום השני והשלישי, אלא השמים
 ושמי השמים, וגבוה על גבוה, המרומים והשעויות העליונות,
 וכן הארץ וכל יבדותיה, ותקן התשך ותהו ובהו, וכן כל
 לבא, לבאות הארץ הם דגו היס ועוף השמים, ובהמה
 וחיה ורמש והאדם, ולבא השמים, הם המאורות והכוכבים
 ולבאות השמים והמלאכים (רנה"ו) וכן פי' הדמב"ן שבכלל
 לבא המלאכים, וכתב שד"ל ונראה שכתב עיניו קבון דברים
 המתחמים לדבר אחד, וכאן יורה קבון כלל הנמצאים
 המתחמים לשמים ולארץ: ב[(ובכ"ר פ' י"ד) ויכלו מלבן
 כלם שמורה על כללות, וכן היו התכודים הראשונים אומרים
 בואי כלה, בואי כלה, והתרגום ירושלמי תרגמו מלבן
 המדה וכוסף, כמו „כלתה לתבועתך נפשי“ (תה' ק"ט פ"א)
 שתרגם שם „כגיג לפורקנך נפשי“ ולפי' הזה טעם הרלב"ג,

ל"ל כמו צפתרון הפרות (שס) „שבע פרות הטבת“: (שעפ) אף שמעם אין ראיה כל כך לפי שהוא סמוך (רש"ד):
 (א) ובשישה ראשונה „ויכלו השמים והארץ, רק הזכיר העליון והשפל, ולבא השמים הם הכוכבים והמאורות
 הם המושלים, ולבא הארץ ההיים“, פי' כי נגמרו כולם לבא השמים ולבא הארץ ביום הששי, ולבא
 השמים נקראו בני המאורות הגדולים, והכוכבים הנזכרים בענין „ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת
 הירח, ואת הכוכבים כל לבא השמים“ (דבר' ד יט) ולבא הארץ הם הנזכרים, היה ורמש ודגים וכל הנזומח:
 (ב) ביום הששי כלו ונגמרו השמים והארץ כל אשר הפן ד' לעשות באורח חכמתו היה נגמר לא הסר דבר, וכן ת"א
 ואשתכלו

בוקורי רש"י: (ס) סנהד' ט"ז ב, ועי"כ טו בתוס' ד"ה אכל תאכל. (סא) למטה ט ג. (סב) תנחומא כר"ל לוח א.

אונקלוס

בראשית ב בראשית כב. 43

ב וְשָׁבִי בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבַדְתָּהּ דִּי עֶבֶד וְנָח בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְכָל עֲבַדְתָּהּ דִּי עֶבֶד :
 וְשָׁבִי בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבַדְתָּהּ דִּי עֶבֶד :
 וְשָׁבִי בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבַדְתָּהּ דִּי עֶבֶד :
 וְשָׁבִי בַּיּוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבַדְתָּהּ דִּי עֶבֶד :

רש"י

אבן עזרא

הארץ, כי הם כאנודה : זת (א) [ג] ב ויכל אלהים ביום השביעי (ה) י"א כי הימים נבראים, ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה (ו) [ד], וזה הפירוש תפל (ו) [ה], וי"א כי יש בית שטעמו קודם, כמו לא תחסום שור בדישו (דב"ר ב"ה ד"י) (ו), "אך ביום הראשון תשביתו שאורי" (שמות י"ב ט"ו) (ז) [ו] ולמה זאת הצדה (ט) וכלוי מעשה איננה מעשה (י) כאילו אמר לא עשה מעשה (י"א), וכן פי' ויכל, גם וישבות (י"ב) [ז] וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת (י"ג) וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו (י"ד) [ח]

קרני אור

וכתב הרד"א כי קשה מאוד ישוב הכתוב, וכן כתב רנ"י, אלו שתרנמו ויכל מלשון חמדה, אינו פשט המלה, ולא פתרון הכתוב : [ג] יש לשאול למה לא נאמר ויחי ערב ויחי בקר יום שביעי, כמו שנאמר בשאר הימים, י"ל לפי שלא היה בו ערב, וכן איתא (ב"ר פ' י"א) וינרך אלהים ברכו באורה, כיון שבקטה חמה בליל שבת כקט הקב"ה לגווה וחלק כבוד לבנת ול"ו שעות שמשה אורה, פי' ערב שבת ביום וליל שבת, ויום שבת, הרי ל"ו שעות :

[ד] וכן הוא בפס"ו (ברא' א' ב), (ובב"ר פ' יו"ד) הביאו רש"י ז"ל כפי' על התורה, ר' שמעון אומר אדם בוד' שאינו יודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השפלה, ונראה כאלו כלה בו ביום", ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה לכני אדם, ולא לפי האמת, כי ראשית השביעי אינו שביעי, כמו שראשית הקו אינו קו, כי אילו היה ראשית השביעי שביעי היה בשביעי מעשה, וכן פי' החוקוני "נראה כאלו כלתה בו כל מלאכת בראשית, שבטוד שהיה יום ששי לא נדע שכלתה מלאכתו, או אם יעשה למחרתו כלום", והנה עד שבא יום השביעי ולא פעל עוד, או נודע כי ד' הפועל כלה מלאכתו, וז"ל, ויכל אלהים ביום השביעי :

[ה] ביאור המלה, תפל עיין יהל אור, וכן הוא בלשון משנה לדבר שצריך להמליחו ולא נמלח (שבת קכח, א, א)

חולין קיג א, נדרים נ"א ב) : [ו] וכן פי' הרד"ק, והרשב"ד כביאורו האריך ב"כ לבאר פד"ו : [ז] וכן פי' הר"ז ז"ל (יסוד מורא שער השביעי), ופסכיתיה איננה מעשה, רק כלוי מעשה ומנוחה ממנו, כי כן כתיב וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו, ופי' לעשות, לפני יום השבת כדי שלא יעשה בו מלאכה, ועיין ברד"א מה שהעיר פ"ו, ובאמרי שפר לרנ"י מה שהעיר על הר"א : [ח] באמרו וישבות דברה תורה כלשון בני אדם, כי אין לפנינו יגיעה כמו שאמר לא יעף ולא יגע (ישעי' מ כח) ולא ברא הפולם ביגיעה (רד"ק) מלת שבתה בקל וחביריו כלם אינן על המנוחה כמו שחובבים רבים, כמי שפועה מלאכה זמן רב, ואח"כ ינוח, כי חלילה חלילה ליתח לו ית' פעל ויגיעה עד שיצטרך למנוחה, ובפירוש כתוב, אלאי פולם בורא קצות הארץ לא ייעף ולא יגע (ישעי' כ"ט) והכל נעשה במאמר, אבל השביתה פנינה הפסק, שפסק לעשות עוד מלאכה, וכן כל שבתה שבמקרא גופל על כל הפסק דבר, אפילו דברים שאין בהם רוח חיים, שלא יתכן בהם עמל ויגיעה, כמו וישבות המן ממחרת" (יהושע ה, יב) :

[ט] והרד"א השיג עליו וכתב שאינו נכון, ורע"ס פי' וישבות ביום השביעי, כתחלת יום השביעי, שהוא הרגע לבנות

ו' בסיון) המוכן למתן תורה (ב) : (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר"ס אומר צער ודס שאינו יודע עתיו ורגעיו לריך להוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השפלה ונראה כאלו כלה בו ביום (א) ד"א מה היה העולם חסר מנוחה זאת

לא עשה מעשה (י"א), וכן פי' ויכל, גם וישבות (י"ב) [ז] וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת (י"ג) וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו (י"ד) [ח]

יהל אור

ואשתכללו, והשרש, שכללי מורה בארמית על ההשלמה בכל תוקף ועוז : (ג) עיין (למעלה א' ו) וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה" (תה' כד ב) ועיין ביאורי שם (ד) וזה אחד מן המקראות ההמורות שבתורה, ומן הדברים ששינו הזקנים כשהעתיקו התורה לתלמי וכתבו ויכל אלהים ביום הששי, וכן הוא בג' (מגילה ט, א, ב"ר פ' יו"ד, מכילתא בא פיד), וכן בס"ת של כותים כתוב ביום הששי, וכתב שד"ל שזה אינה אלא הגהה ותיקון שהגיהו חכמיהם במטוט וקלות הבנתם : (ה) ביצבור שכתב ויכל אלהים ביום השביעי, והיה ראוי להיות הששי, כי בשעה נבלם הכל, ויפרשו כי צמה שפעה יום השביעי כלתה המלאכה, שהשלים שצעת ימים, וא"א לומר ויכל ביום הששי כיון שעדיין לא נברא יום השביעי, וכן פי' העור : (ו) פי' שהוא הסר טעם והוא תוה"ש לדבר חסר טעם טבעי או מוסרי "היאכל תפל מבלי מלח" (איוב ז, ו) כי לפי הפירוש הזה, היה ראוי לומר ויכל אלהים את יום השביעי : (ז) ושם פי' הה' ז"ל שזה דעת המכחישים וז"ל שם "בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין לורך" : (ח) ופי' שיהי' מושבת ביום הראשון שיצטרוהו קודם יום הראשון : (ט) למה לנו לחפש פירושים אחרים :

(י) וכן וישבתו העם ביום השביעי (שמות עז ל), שפי' כי עוד לא בא יום השביעי, והמלאכות היו מושבתות, כי כלוי מעשה אינו מעשה, וכן כתב בשיטה ראשונה, ויכל לפי דעתי כי כלוי מעשה אינו מעשה, כאלו אמר בהכנס יום שביעי כבר כלתה מלאכת יום ששי" (יא) כי ביום השביעי לא עשה מעשה : (יב) וכן כתב הה' ז"ל (שמות יב טו) ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה, והנה פי' ויכל אלהים ביום השביעי, כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתים (שם) בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מבתים : (יג) שלא ברא אחר יום הששי דבר : (יד) באמרו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו

מקורי רש"י : סג) שבת פח א, פ"ו ג א, וילקוט רמז ט, א) כ"ר פ"י ט.

בראשית ב בראשית

אונקלוס

מלאכתו אשר עשה : ג ויברך
 אלהים את יום השביעי ויקדש
 אתו כי בו שבת מכל מלאכתו
 אשר ברא אלהים לעשות : פ

ג וברך יי ית יומא
 שביעאה וקדיש יתה
 ארי בה נח מכל עבדתה
 די ברא יי למעבד :

אבן עזרא

רש"י

מכל הבריאות שברא (ט) (ט) : ג ויברך
 אלהים . פי' ברכה תוספות טובה (ט)
 וביום הזה (י) תתחדש בגופות (י) דמות כח
 בתולדות (י) (י) ובנשמות כח' ההכרה והשכל (י)
 [יא] ויקדש אותו . שלא נעשתה בו מלאכה (כ)
 כמו חבריו (כ) [יב] , ופי' אשר ברא אלהים
 אלהים לעשות . המלאכה שהיתה ראוי'

שבת זאת מכותה כלתה ונגמרה המלאכה :
 (ג) ויברך ויקדש . ברכו זמן שכל ימות
 השבוע ירד להם עומר לגלגולת ובשקי לחם
 משנה . וקדשו זמן שלא ירד כלל בשבת (ב)
 והמקרה כתוב ע"ס העתיד : אשר ברא
 לעשות בשבת כפל ועשאה בשקי כמו שמפורש

קרני אור

יהל אור

בלתי מתחלק , אשר הוא ראשית לזמן העתיד ,
 ואינו חלק ממנו , כאמרם ז"ל , נכנס בו כחוט השערה"
 זע"ן עקידת ברא' שער הרביעי שמפרש דעת רז"ל ויבוא
 מחלקותם בזה , ויבאר דבריהם בטוב טעם ודעת , וסיים
 ומעשה לא נשאר פקוק להוליא דבר מתוך דבריה , והפלא
 ממה שאמרו שזה אחד מהדברים שישו לתלמי המלך , שירצה
 שתלמי ושאר מלכי האומות והכמיהה מאחיזים בתורה וסומכין
 על עדותה , והנה תכתי ופלוסופי עמנו שומעים את דברינו
 ומסכני אותם לשרירות לבם : [י] וכן כתב העקידה ז"ל ,
 וכן דעת הרד"א כי מיום השביעי ואילך התחילה החמדת
 קיום אותה הוויה , והוא הווגים להזדווג הפשוטה בהכרעה
 והחומר בהויה , וכתב הכוה"ק מתוך גלגל דברים אלו אתו
 למדין טעם נכון למ"ש ז"ל (כתובות פב ב) דמ"ש לפ"ש
 סוי פוגת ת"ח , והוא אשר פרוי יתן בעתו :

[יא] כמו שאז"ל נפש יתירה נולדה באלדש בערב שבת , ולפי
 האמת יש יתרון ביום שבת גדול מאוד על שאר
 הימים , ובהיות האלדש מתעסק בלרכי הגוף נכלל בששת ימי
 המעשה , ולא חלק לו בבינה , והוא נכלל עם הבהמות , ואם
 יתעסק במושכלות , אז הוא מעונג ומעודן ביום השבת ,
 שהוא יום השביתה ויום המנוח : [יב] ובדרוז"ל (ב"ר פ' יא)
 ויברך ויקדש , ברכו וקדשו זמן , ברכו שהיה יורד בשבי לחם
 יומים וקדשו שלא היו יורד מן בשבת , וכן פי' רש"י ז"ל מכ"ה ,
 וכתב פ"ו הרמב"ן ז"ל שאינו נכון , כי איך תהיה הברכה
 קודם המעשה אלפים ותמ"ח שנה , והרלב"ג פי' כי ויקדש
 אותו נאמר על מלות השבת שנתן הקב"ה על הר סיני לישראל ,
 ונאמר ויקדש אותו בלשון זכר וזע"ן יהל אור למטה הערה (ל) :

שנבראו מבלי שיולידו בדומה , וכן הדגים והעוף , אמנם ביום השביעי הגיע להם השלימות והתכלית האחרון , כי
 אז התהיל כל דבר לפעול בעצמו , להוליד דומיהם להתמיד מינם , והוא תכלית ההוה לפעול כ"א כפי טבעו ולורתו ,
 וזהו ויברך אלהים את יום השביעי , שהיתה הברכה , שמיום השביעי והלאה יפעלות צריות בראשית פעולותיהם
 בעלמם , כפי הטבע המסודר והמוגבל בהם והנה נתייחסה זאת הברכה ליום השביעי , ולא לצריות , וזהו שאמר החי'
 ז"ל , וביום הזה (יום השביעי) תתחדש בגופות דמות כח בתולדות : (כ) ובמג"ש הגי' , כח הכר והשכל" ופי'
 ג"כ כח ההכרה , והנה הברכה שיתחדש תוספות טובה , שיתחדש בגוף יתרון כח בתולדה , ובנשמה יתרון שכל
 וברמב"ן הגי' , תוספות טוב שיתחדש בגופות יתרון כח בתולדות , ובנשמה יתרון השכל" : (כא) שיהיה קדוש
 ומובדל משאר הימים , לפי שזכותין בו בני ישראל , והנה הוא אות בינס ובין האל שהם קדושים בשמרם את
 השבת שהיא עדות על חדוש העולם : (כב) שהבדילו מיתר הימים לעבודת האל שלא לעשות בו מלאכה , כ"א

בזו"ר רש"י : ב) ב"ר ס"א ב פסיקתא רבתי פכ"ג , ילקוט רמז טו

אונקלוס

בראשית ב בראשית כג 45

וְאֵלֵין תּוֹלְדַת שְׁמַיָא שְׁנֵי דְאֵלֵה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
 וְאֶרְעָא בְּדִ אֲתַבְרִיאָוּ בְּיֻמָא דִּי עֵבֵד יְיָ אֱלֹהִים

אבן עזרא

לעשות, השרשים (ג) וינו בכל המינים (ה) ויד, שנתן בהם כח לעשות דמותם (כ) וטו והמפרש (ז) ,עשות תחת עשה (ח) גם עשה תחת ברא (ט), איננו כן לפי דעתי (י) ואמר הגאון (י) שברבת היום וקדושו ישוב על השומרים (יא) שיהיו מבורכים קדושים (יב) : ד' אלה תולדות, פי' אלה שהולידו (יג) וטו : בהבראם, בהיות הרקיע ונראתה הארץ (יד) וזו : וימדה לעשות אותי (למטה יח ז), וכן

קרני אור

[יג] וכן פי הגר"א ז"ל, לעשות משמעו לעמיד, כי אפי"ן שהכל נברא בשבת ימים הראשונים, ת"מ הכל נכח לכד, אבל בפועל הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מ"ב, וזהו הולאתן לפועל, וזהו ברא לעשות שברא הכל לכד לגמור בפועל, והראשון כתב במסד מ"ס והוא כאלו אמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים, כלומר ששבת מלעשות עוד, ובדרז"ל (ב"ר פ' יא) שכל מה שהיה לו לעשות בשביעי הקדים וברא אותו בשביעי, וכמו שפי"ן רש"י ז"ל, והיה אפי"ן מלת לעשות מורה על העבר : [יד] כנגד הברכה אשר מלת לעשות ר"ל שברך את יום השביעי, למה שנתן לבריאתו ביום ההוא ברכה מעליה להתמיד היותם כהולדת דומיהם, וזהו אמרו לעשות, כי נתן כח בשרשים אשר ברא לשיעשו כמותם (רד"א) : [טו] ובפי"ן (קהלת ו' יג) כתב וז"ל, ופי"ן אשר ברא אלהים לעשות, כי האלהים אם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה, ומי שביהם מערכתו מעוות כדבר ממון, או דבר אחר, אין לו תקנה : [טז] בכל המקרא אין אלה תולדות המושב למעלה אלא כולם כאלו נאמרים על מה שמספר וכולך, וכן זה, אלה האמורים מכאן ואילך הם תולדות השמים והארץ, שפד כאן לא כתב אלא הכללים, ומעתה יבואו הפרטים שהם התולדות, ומתחיל לספר תולדות ארץ, וכל שיהי שדה, וחד יעלה, ונטיעת הגן ועץ החיים והדעת באלך (דו"ה) רבים בין האמורים אומרים כי אלה תולדות חוזר למטה וסבוב הוא, כי למטה לא דבר דבר לענין השמים, ואיך יאמר אלה תולדות השמים ? (שד"ל) : [יז] וירז"ל דרשו הובא בברכה מקומות (מנחות כ"ב, ירושלמי חגיגה פ"ב ס"א, ב"ר פ"ב, ס"ט מזמור ס"ב, א) בהבראש בה"א בראש, ולמה בראש בה"א שכל האותיות יש להם הברכה שפתיים, אבל אות ה"א יולדת זן הפס בלא הברכה, כך ברא הקב"ה את עולמו בלא עמל ויגיעה שואמר, בדבר ד' שמים נעשו" (הפ' לג, ו) : [יח] כשתקן השם תבו ובהו ותקן נולדו התולדות בדבר ה', ולהקן הארץ ליה

רשי

בב"ר (ז) : (ד) אלה. האמורים למעלה : תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון ד"א בהבראם בה' בראש (ה) שנאמר (ה) ביה ה' לור עולמים בב' אותיות הללו של השם יור שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמוז כמו שה"א פתוחה למטה כך נמלת ביום עשות (י) הוא תיקון (י) ויחן והעד

יהל אור

להגות ולשמח בפועל ד' : (כג) פי' אשר ברא אלהים לעשות כמותן, שנתן כח בשרשים, וכל המינין שיעשו כמותן (כד) ר"ל הטבע המושב בכל מיין : (כה) שנתן כח בנבראים לעשות את המעשים, ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ובשיטה ראשונה, וטעם לעשות דבק עם אשר ברא, אשר גזר ד' בהכמתו לעשות, או יהיה פירושו אשר ברא אלהים בתהלה לעשות כל נברא כדמותו, והנה הטעם על המינים שהם כללים, (כו) הוא רבינו סעדיה גאון בפי' על התורה בלשון ערבי הנקרא, תפסיד" : (כז) ויפרש אשר ברא אלהים לעשות, אשר ברא אלהים ועשה : (כח) מלת עשה הנאמרת למעלה בראש הפסוק, ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, יפרש מכל ברוחיו אשר ברא, ויהיה בריאה ועשייה בכל אחד, ולא ככפל לשון : (כט) לפי שמלת ברא איננו אללו במקום עשייה רק במקום נתינת הכח בעלם, או במקום גזרה : (ל) ובשיטה ראשונה, אמר הגאון כי טעם ויברך שב אל השומרים שיהיו מבורכים, וככה ויקדש אותו, זגאון אחר אמר (והוא בב"ר פ' יא הבאתי למעלה קרני אור הערה יב) כי ויברך אלהים רמוז ללהם משנה ויקדש אותו שלא ירד בו המן, ולפי דעתי ששם ברכה הוא, שהוא תוספות ביום שיקבלו כחות השומרים להבין מעשה שם, וטעם ויקדש אותו, שלא יעשו בו קדושים-מלאכה, וכתוב, אחרי ד' אלהיכם תלכו" (דבר' יג, ה) וכתוב אחר, על כן נוד" (שם ה, טו) וזה טעם כי בו שבת" : (לא) על השומרים את השבת, והשיג ע"ז הרד"א כי לא יתכן, כי הכתוב על השבת ששם הגאון, וגי' "סיהיו מבורכים ומקודשים" והשיג ג"כ ע"ז, וכתב אין משמע הכתוב שידבר על העמיד : (לב) פי' אלה שזכר במע"ב, וכן כתב רש"י ז"ל, אלה האמורים למעלה, והנה פי' אלה שהולידו הם תולדות השמים והארץ, אעפ"י שהאל עשה הכל, כמו שאמר ויברא, ויעש, הוא עשה, אבל ע"י השמים והארץ, וכן פי' הרד"ק, ובשיטה ראשונה, אלה תולדות השמים, החל לפרש אחר שעשה השם השמים שהם הרקיע, והארץ שהיא היבשה איך הולידו, וטעם בהבראם שגזר עליהם להוליד" : (לד) נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להיות ההוות ונפסדות : (לה) פה הזכיר הכתוב, ד' אלהים עיין למטה פ' יב מה שפי' הח' ז"ל ומה שהעירותי עליו הערה מזו, והנה במע"ב זכר שם אלהים ממליא הטבע שליט ומושל בכל, וכשהשלים סדור הבריאה, ובה לדבר מפרטי יצירת האדם, אשר בעבורו עשה ד' כל אלה, ולו משפט הזכורה, להיות עיני ד' עליו, להנהיגו בלדק ובמשפט ובחסד וברחמים, יאמר, ד' אלהים : (לו) ובשיטה ראשונה, ביום עשות תיקון, והוא תיקון הדבר על

מחטנתו
 מקורי רש"י : ג) ב"ר פ"א ט. ד) מנחות כ"ב ב ירושלמי חגיגה פ"ב ס"א, ב"ר יב ב ופי"ן. ופיין פסיקתא רבתי פכ"א. ה) יפ"י טו ד.

בראשית ב בראשית

אונקלוס

אֶרֶץ וְשָׁמַיִם : ה' וְכָל
 אֵילָנֵי תְּקֵלָא עַד לָא הָוֵי
 בְּאֶרֶץ וְכָל עֵסְבָא
 דְּתְקֵלָא עַד לָא צִמַח
 אֲרֵי לָא אֲחִית מְטָרָא יי
 אֱלֹהִים עַל אֶרֶץ וְאִנְשׁ

אֶרֶץ וְשָׁמַיִם : ה' וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה
 טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשְׂבֵה הַשָּׂדֶה
 טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה
 אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֵבֶד

רש"י

אבן עזרא

העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא
 בזיו"ד לומר שלדיקים שבאותו זמן מועטים
 כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו
 הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת
 שסתומה מכל לדדיה ופתוחה למטה לרדת
 דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא י' ואינו לשון קודם
 ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחריו כי טרם תיראהו
 עדיין לא תיראהו ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם
 בשש"י קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא למח ובג'. שכתוב ותולא הארץ לא ילאו
 אלא על פתח קרקע עמדו עד יום וי"ה ולמה כי לא המטיר ומה טעם לא המטיר לפי
 שהאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם
 לורך לעולם התפלל עליהם וירדו ולמחו האילנות והדשאים (ט): ה' אלהים. ה' הוא שמו
 אלהים שהוא שליט ושופט על כל העולם וכן פירוש זה בכ"מ לפי פשוטו ה' שהוא אלהים:

בראתיו (ו) ואח"כ יצרתיו (ה) ואח"כ עשיתיו (ט)
 ויש: ה' וכל שיח, (ט) [ב], עץ (מ) וכן "בין
 שיחים ינהקו" (איוב ל, ז) (ט), ועל דעתו שהוא
 עץ פרי (ז) [כאן בעבור שנמשל האדם אל
 עץ (ט) והנה שיח (ז) וניב (ט) וסעיף (מ)

יהל אור

קרני אור

מתכונתו הראוי, ויהיה ציוס עשות וגו' מוסב על ששת
 ימי הבריאה הנזכרת: (ל) פ"י עשיתיו הומר, כי
 הבריאה הוא יליאת ההומר מן האין אל גדר היש:
 (לח) עשיתי צורה לאותו חומר, כי היצירה היא נתינת
 הצורה בחומר: (לט) פ"י תקנתיו, היא העשיה הוא גמר
 תיקון הדבר על מתכונתו, ועיין (למעלה א ה) מה
 שהבאתי משיטה ראשונה, ואת אשר העירותי שם, וכן
 יאמר פה בשיטה ראשונה, ולכבודי בראתי, שהוא נתינת
 הבה בעלם, ואח"כ יצרתיו, שהוא הצורה, ואח"כ עשיתיו
 שהוא התיקון כמו, וימחר לעשות אותו" (מ) לפי שעתיד
 לזכור ענין עץ החיים, ועץ הדעת, שהם מכלל הגשמים
 ספר תהלה, איך היתה הגמיהה, ובשיטה ראשונה, שיח
 השדה וגו', הנה הזכיר איך כי אד עלה מן הארץ":
 (מא) ענינו אילן והוא שת"ז לגמחי אילנות: (מב) ופ"י
 שם ה' ז"ל אילנות, (מג) פ"י עלי מאכל:
 (מד) פ"י שיש בו כח להוליד בדומה: (מה) ה' ז"ל
 יביא שמות הנאמרים על העץ, והם מושאלים משמות
 המיוחדים אל האדם, וכמו שמלאנו באילנות סעיף וכד
 על ענפיו, וניב על הפרי, וזיה על העץ, כן הושאל
 אל האדם יאמר על מהשבותיו כלשון סעיפיו, ושרעפיו,
 ובדיו, וניב שפתיים על הדבור, כי הדבור הוא כמו
 פרי, ומלינו ג"כ שיח שפתיים, א"כ שיח הוא ג"כ מלשון
 פרי כמו ניב, (מו) מצינו וניבו נבזה (מלאכי א יב)
 בורא ניב שפתיים (ישעי' נו יט), וי"ג נוף, כי לא
 מצינו בכל התנ"ך שיהיה ניב תואר לענף: (מז) סעפיים

על פאור ועל הרקיע ועל הימים, ועל מולא הגמחים ועל דני
 היס, ועל הכהמה והתיה והרמח, ולתקן הגמחים לוח על
 המאורות (רנה"ו):
 [יש] והרב"ק יעמיק לפרש דברי הח' ז"ל בזה וז"ל, והנה
 כאלה ייחס לפי דעתו הבריאה לנשמת החכמה
 והיצירה ללב, שהיא עיקר הנוף, והעשיה לתבנית האברים
 בערכם, וכן יפול בריאה על העולם הפליון שכולי שכלי,
 ויצירה על התיכון, ועשיה על השפל שיש בו איברים פרטים.
 ותדע עוד ותשכל שבנתינת היות האדם עולם קטן בהשכלתו
 דומה לכלול, ובשכלו התכליתית בעל החכמה והעיון, והמעמיק
 האמיתי בורא למחשבות החכמה, ובעל מלאכת מחשבת הוא
 יוצרם, ובעל מלאכת חרש הוא השופס לבד עכ"ל, והנה
 באמרו, אלה תולדות השמים, ביאור שם, תולדה" עיין
 (בית יהודה חלק א פרק יח בהערה ד"ה, חכמת
 היצירות): [כ] עיין ברמב"ן, וכרד"א בשאלה הכ', וזה
 שביאר בזה:
 [כא] הח' ז"ל כתב שלדעתו הוא עץ פרי, ואין כן דעתי,
 אלא הוא שם כולל לכל עלי השדה, כי כתוב
 והלך ותתפ במדבר באר שבע, ואחריו, ותשלך את הילד
 תחת אחד השיחים" (למטה כא עו) ובמדבר אילני סרק
 חלויים בו לא פ"י מאכל, ואמר, "בין שיחים ינהקו", תחת
 הרל יסופתו" (איוב ל, ז) ותרוץ עץ סרק, ורליה, כמו פניו
 חדוליה" (משלי כד לא) אבל מולא העלים מן הארץ להאמית
 ולגדול כמולא הדבור באדם, להוליד במלותו מעשים, וכאמרו
 "כן יהיה דברי אשר ילא מפי וגו' כ"א עשה את אשר חפלת"י
 (ישעי' נה יא) וכן דמה בשירת האזינו יערוף כמטר לקחי
 (דברים לב א) ע"כ נקראים מולאי הארץ שיח, וקרוב לזה
 אמרו במדרש רבה (רנה"ו) ורד"ק פ"י ששיח כולל עשב ואילנות,
 ושד"ל כתב נראה ענינו עץ קטן, והכוונה לא היה עדיין אילנות
 גדולים, ואפילו קטנים, וכמו שאז"ל על פתח קרקע עמדו עד יום ששי, כלומר נבראו שרשיהם ולא האמיתו:

מקורי רש"י: (ו) כת"א וכן תיוב"ע ש"א ג ז. ז) שמות ט ל. ח) חולין ס, ב. ט) חולין שם.
 ור"ט

אונקלוס

בראשית ב בראשית

כד 47

את האדמה: וואד יעלה מן הארץ
 והשקה את כל פני האדמה:
 וייצר יהוה אלהים את האדם
 עפר מן האדמה ויפח באפיו

לית למפליח ית אדמתא:
 ויענא הוה סליק מן
 ארעא ואשקי ית כל
 אפי אדמתא: ויברא יי
 אלהים ית אדם עפרא
 מן אדמתא וינפח

רש"י

אבן עזרא

ובד (מח) ואמיר (מט) וסרעא (נ) : ך וואד, כמו
 עשן (נא) וכמוהו יום אידם- (דב"ר. לב לה) שהיום
 הרע יקרא יום ענן ושרפל (יג) וכבן, והטעם (ט)
 כי עלה אד מן הארץ (יג) בכח המאורות (יג)
 והשקה האדמה והצמיחה (ט) וכבן, והגאון אמר
 כי פירושו ולא אד יעלה מן הארץ (ט) וכדו:
 ך וייצר, בכח המאורות (יג), וייצר מהפעלים
 שהפ"א שלהם יו"ד מהבגין הקל (ט), כמו, וייקן
 נח" (למטה ט כד), וטעם באפיו (ט) שבהם יהיה

(ו) ואד יעלה. לענין ברייתו של אדם העלה
 התהום והשקה עננים לשרות העפר וגברא
 אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את
 העיסקה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר י:
 (ז) וייצר. שתי ילירות ילירה לעולם הזה
 וילירה לתחיית המתים יא) אבל צבהמה שאינה
 עומדת לדיון לא נכתב צלירתה שני יודין יב):
 עפר מן האדמה. לבר עפרו מכל האדמה

מארבע רוחות יג) שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה יד) ד"א נטל עפרו ממקום
 שנאמר צו יט) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו אדמה כפרה ויוכל לעמוד יט): ויפח
 באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים יז). לפי
 שביום ראשון גבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה
 לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרלו המים לתחתונים הווקק בששי

יהל אור

קרני אור

[כב] ור"מ חסן כס' מ"מ פ"י אין פנינו כפי' המפרשים עין
 העולה באור, אלא לתלוחית העולה על שטח
 הארץ, ומשקה פני האדמה בלחות תמידית עי"ש שביאר
 הענין הזה מהיות המטר בארובה:
 [כג] והנה הח' ז"ל יפרש פה מלת טרס שפי' קודם, ורש"י
 ז"ל יפרש שכל טרס שבמקרא לשון עד לא הוא,
 ואיט לשון קודם, וכן יפרש (שמות ט, ל, ש"א ג ז) והח'
 ז"ל חסס פליו, והמכ"ן ז"ל כתב יפה תפס ר"א על דברי
 רש"י ז"ל שאין טרס כמו לא, אבל הוא כעס קודם וכן פ'
 הרד"ק בפרש, טרס" ועיין בפרש"י ר"י ך גנאח טרס, טרס":
 [כד] וע"ז כתב ריב"ז, והמתבונן בכתוב שאמר, והשקה את
 כל פני האדמה" יבין שאין טעם לפ"י זה, ויפרש
 שנתחלת הנריאה לא ירד מטר, אבל הארץ עלמה השקה את
 פני האדמה וזהו שאמר, ואד יעלה מן הארץ והשקה ונו'
 ואד כמו עשן ולתלוחית מים שטלה מן הארץ להשקות את
 האדמה, ולדעתו הארץ הענין הזה כל הדורות עד המבול,
 ויש לו סעד ע"ז מדרול (כ"ר פי"ג ט) ששאלו כיצד היתה
 הארץ בזה וכו' ולמדנו שדעתם ז"ל, שנתחלת בריאות העולם,
 לא המטיר השם כלל על הארץ, אבל נוסדה לכיות כולה משקה
 והזכיר בתחלה הנכבד באדמה, והוא הגן כאשר הזכיר,
 (נו) והשקה את כל פני האדמה, ואז הדשיאה והוליאה
 כי לא היה בתחלת העולם לא אדם שזרע ויטע,
 ומה שאמר, ומה שאמר, ולא אד יעלה, אחר שכבר אמר
 כי לא המטיר, ודי לו בזה, נאמר כי אד יעלה, הוא פ"י כי לא המטיר,
 להודיע כי האל הוא הממטיר על ידי
 האד, כי זה תחלת הספור במטר: (נה) אין למאמר הזה מובן כלל,
 ומן הראוי למהקו, וככ"י אין זכר לו:
 (נט) שרשו, ילר"י ומבנין הקל, ונא האיתין בהירק, אבל לורה שרשה, לור",
 (ס) ובשיטה ראשונה, ונאמר
 גשמת היום בעבור שאיננה מתה, והנה חפשתי בכל ספריונו,
 ולא מצאתי נשמה כ"א לאדם לכדו, ואין טענה

שנאחי (תה' קיט קיג): (מח) יאבל בדיו (איוב יח
 יג): (מט) וד' האמירך היום (דבר' כו יח) ופי' שם
 הח' ז"ל וקרוצ מגזרת, בראש אמיר" (ישעי' יז ו):
 (נ) שרעפי בקרבי (תה' נד יט), וכולם או פרי
 המחשבה או פרי בטן או פרי פי איש: (נא) ועל הפ'
 "יוקו מטר לאדון" (איוב לו כו) פי' הח' ז"ל, כאלו יזקק
 המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כמו, ואד יעלה
 מן הארץ": (נב) עב מטר מלא חשכת מים, ומפני השכו
 כנו ללרה איד, יום אידם, כמו שקראו ללרה ערפל
 וחשך, והמתרגמו קיסור (דונסט) גרע כמו (רו"ה):
 (נג) ופירושו: (נד) ויהיה המשך הפסוקים פה בענין
 זה, קודם שהיה כל שיח השדה בארץ,
 וקודם שלמה כל עשב השדה (בעבור שלא המטיר ד'
 אלהים על הארץ, וגם אדם לא היה אז לעבוד את
 האדמה) אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמה,
 ועי"ז למהו העשב והשיח, ותהיה הוי"ו של, ואל" מהברת
 ב' המאמרים המתיהקים בזמן, ובשיטה הראשונה, ושכ
 עתה לבאר מה טעם ואד יעלה מן הארץ שהלמיה עמים,
 ועשו ארון לפני המשכן: (נה) שנתלו ברכיע:
 למה אעפ"י שלא היה אדם לעבוד האדמה: (נו) ובן פ"י,
 כי לא היה בתחלת העולם לא אדם שזרע ויטע,
 ולא אד שיעלה וישקה, אלא ברא השם בגזרותיו הכל מתוקן,
 ומה שאמר, ולא אד יעלה, אחר שכבר אמר
 כי לא המטיר, ודי לו בזה, נאמר כי אד יעלה, הוא פ"י כי לא המטיר,
 להודיע כי האל הוא הממטיר על ידי
 האד, כי זה תחלת הספור במטר: (נה) אין למאמר הזה מובן כלל,
 ומן הראוי למהקו, וככ"י אין זכר לו:
 (נט) שרשו, ילר"י ומבנין הקל, ונא האיתין בהירק, אבל לורה שרשה, לור",
 (ס) ובשיטה ראשונה, ונאמר
 גשמת היום בעבור שאיננה מתה, והנה חפשתי בכל ספריונו,
 ולא מצאתי נשמה כ"א לאדם לכדו, ואין טענה

מקורי רש"י: י) ירושלמי שכת פ"ב פ"ו, תנחומא בראש' פ"ג, ב"ר פי"ד א. יא) ב"ר פי"ד ה'. יב) עיין ברכות כ"א א.
 יג) סנהד' לח א. יד) תנחומא פקודי סי' ג. פדרא פ יא. טו) שמות כ כד (שז) ירושלמי. טז) ט"ז ה"ב.
 ז"ר יד ט. יז) תנחומא פ אות ט ב"ר יב ט.

בראשית ב בראשית

אונקלוס

בְּאִנְפוּהֵי נִשְׁמָתָא דְחַיִּי
 נְהוּת בְּאָדָם לְרוּחַ
 מְמַלְלָא : ח וְנִצִּיב יי
 אֱלֹהִים גִּנְתָא בְּעֵדָן
 מְלַקְדָּמִין וְאֲשׁוּי תַפְּן ית

נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ
 חַיָּה: ח וַיִּטֵּעַ יְהוָה אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֶן
 מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר

אבן עזרא

האדם (פ) [כה] כי הם יוציאו האויר החם מהם הלב, ויביאו אויר אחר (פ) [כו] וטעם לנפש חיה (פ) [כו] שהלך מיד כמו החיות (פ) ולא בתינוקים (פ) [כה]: ח ויטע (פ), וכבר נטע גן (פ) במקום שנקרא עדן (פ) [כט], מפאת הדרה (פ) [ל], ועתה שם בו האדם, ופ"י

רש"י
 להבראות זו מעליונים ומתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו צבריאת יום אחד י"ח: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שכולן. שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן י"ט. האדם וגו' ראיתי צברייתא של ר' אליעזר יהל אור

ואם תאמר הרי כבר נא' ויברא וגו' את קרני אור

מהנכתב כל אשר נשמת רוח היים באפיו* (למטה ז כב), כי הוא דבק עם האדם הנזכר למעלה, כי כבר הזכיר העוף והבהמה והחיה, והעד. נותן נשמה לעם עליה* (ישעי' מב ה): (סא) כי בהם יחיה האדם וכל חי: (סב) כי בהם יכנס האויר הזנון לנשם על הלב ומהם יולא האויר הנותר מן העכול, וממוקד הלב, והיא נהלקת באדם לג' חלקים, וכמו שפי' החמי המחקר, כה הלמיחה, וכה ההרגשה והתנועה, וכה השכל ועיין קרני אור:

כאך מנרים, ועל דפתי' דר' יצוה כהדין נילוס, ועל דפתי' דר' נחמיה כהדין תוכייה (הוא נהר שעולה ומרבה מים ונבלע באדמה) ועל דפתי' דרבנן כמו תווי (סס נהר ככל) שהוא הוור ומסקה אחת למ' שנה: [כה] ואין פנינו נחירים אלא פנים, כמו בארמית אנפין, וכן כתב ר"י ח גנאת בשרש אף, ואפשר שיכ"ס עיין בלשון הזה דומה לארמית ר"ל וללס אנפוכי* (דניאל ג יט) וכן למטה ג יט, בזעת אפך יי תאכל לחם* וכן וישתחו אפים ארצה* (למטה יט א) שבניסו פניו לארץ, והנה האויר נכנס ויולא מן הפנים, כלומר מן ססה ומן האף: [כו] ובפי' (קהלת ז ג), כתב, כבר ביארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות, האחת הנפש הזוממת, והענין כי כמו שיש כמיני הנפשות והדשאים וכל עץ כח, קרא שמו נפש, או מה שתראה שיגדל גישה הנמצא ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם, וזאת הנפש מתגברת עד זמן קטוב, וזאת הנפש היא המתאווה והלרובה לאכול, והנפש השנית נפש הכהמה, והיא בעלת ההרגשות חמשה, ובעלת התעודה ההולכת ממקום למקום, וזאת הנפש גם היא באדם, ולאדם לכדו נפש שלישיה, היא הנקראת נשמה, היא המדכרת במכרת בין אמת וסקר בעלת החכמה*: [כו] ועוד כס בפי' (לקהלת ז ז) ופתח אפרש אותם כדקך קלרה, אעפ"י שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור שהאחדים, כי הנשמה תקרא רוח ונפש, לכן אביס שמות להם, למען לא האריך בתואר כל אחת, ויכיה השם הנפש המתאווה לאכול ולשמות וחסק המגנל נפש, ויכיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח, ויכיה שם נפש בעלת החכמה נשמה*: [כה] וכתב הרד"א פ"ז כי הוא באמת יתרון מעט ומדרגה שפלה לאדם שידמה למחירת הטעמו לבע"ח, ואו"ח לנפש חיה, לרוח ממללא*, וכן פי' הרמב"ן ז"ל נפש חיה שתהיה חיה תמיד נלחית בלתי מיתה, לא נפסדת, וכתב הרד"א אכל כל זה אינו שום לי, אחר שההויב קרא לכל בע"ח נפש חיה פי"ש, וכתב הכוה"ק כי יש הגדל גדול בין נפש חיה האמור בשאר הברואים לבין האדם, אף שבוים בקריאתם מובדלים הם לפי המכוון חכלית הריחוק, וכן כתב שד"ל, גם שאר בע"ח הם נפש חיה, אבל מעלת האדם היא שהוא חיה לנפש חיה על ידי נפיתתו של הקב"ה לא בליירה ועשי' בלבד*: [כט] וכן בפס"ז (ברא' ב ח) בגן מקום אילנות, ועדן הוא מקום מכושי מים, ומקום נחלי דבש וממחה*, וע"ז העיר הח' רש"י בלדפת המחבר עדן אינו שם עלם פרטי אלא כללי לכל ככר ארץ נעים וטוב: [ל] דעת הח' ז"ל שג"פ במארה העולם, והודיענו הכתוב בזה מעלת רוח מורחית אשר ג"ע נטוע שם, וידוע כי מנחל הפירות הם במזרח, והוא שכתוב, וממגד תכוואות שמ"ה, וכן דברו רז"ל, רוח מורחית מישב הדעת ומלחץ הכח, ומחוק את הלב, כי האויר שבו משוכח ביותר, וכן פי' הח' ז"ל תהלים

(סג) ובשיטה ראשונה, ואמר אחד מחכמי דורנו, כי נפש מגזרת ויאלתם ופשתם (מלאכי ג כ) והוא הכה המפרה שהוא בכבד, ע"כ יי' כחוב, כי הדם הוא הנפש* (דבר' יב כג) והנשמה מגזרת שמים, וטעם ויהי האדם לנפש חיה*, שהלך מיד כמו ההיות, ואחרים אמרו שטעמו נפש חיה היא בכה הנשמה, כי הרוח והנשמה אללס השם מהנשמה, ואל תחמה בעבור שתמלא שהנשמה נקראת רוח, גם נפש, כמו אף אלהים יסדה נפשי* (תה' מט עז), והרוח תשוב אל אלהים* (קהלת יב ז) בעבור שהראה ותמלא הנשמה עם הרוח והנפש, והרוח הוא בלב, וכה הנשמה במוח הראש, אעפ"י ששרש כחה בלב*, ועיין קרני אור: (סד) כשאר בע"ח שמתנועעים והולכים על רגליהם בכה הנפש החיה תכף לאלתם, כן הוא הלך על רגליו, מעת שנפח בו האל רוח חיים: (סה) ולא כמו התינוקות שנולדו אחרי כן וזה כי בקומתו ובגדלותו נברא לשעתו כשאר בע"ח והלמחים: (סו) ויטע פי' המציאו, כמו ארזי לבנון אשר נטע* (תה' קה יז): (סז) עוד ביום השלישי, וזכר השם על מציאותו לפי חשיבותו וגדולתו, מה שלא זכר בו בשאר הלמחים ביום השלישי: (סח) שם מקום נקרא כן על שהיה מקום דשן ושמן ולמחיו עדן ותענוג לגוף בנראה, ולנפש בנסתר, ובשיטה ראשונה, ועדן שם כנל והגן בו:

(סט) יפרש מלת מקדם לנד קדם, ברוחות ובגלדיים תבוא מ"ם בשמוש למ"ד, מימין, משמאל, וממגד תכוואות שמ"ה, וכן

בוקורי רש"י: יח) תנחומא ד' אות עו, ויק"ד פ"ט ט, ילקוט משלי כמו תתקלה בשם התנחומא. יט) פיין תוס' בכורות. נב כ ד"ה מקרא

אונקלוס

בראשית ב בראשית כה 49

אדם די פרא : ט ואצמח
 יי אלהים מן ארעא כל
 איזן דמרגג למחוי ומב
 יצר : ט ויצמח יהודה אלהים מן
 האדמה כל-עין נחמד למראה

אבן עזרא

גן (ט) בעדן גן אלהים (ט), הביית משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים (ט) [לא], וכמוהו סאל אביך ויעזרך (למטה מט כה) (ט) ורבים אחרים, וזה"ל "האדם" יש לו סוד" (ט) [לב], גם נמצא "שבט המנשה" (דבר' ג יג) (ט), "הארזני", היבוסים" (ש"ב כד טז) [לג] וגם יתכן להיותו בן, בעבור שהוא שם נחצב מהאדמה (ט) והוא יהיה שם עצם (ט) ושם תואר (ט) [לד] : מ ויצמח, ובעת

כזו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן (ב) כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם וגו' זהו כלל סתם זריחתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופיו ויילר ה' אלהים וגו' וילמח לו ג"ע ויניחחו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב (א) ויילר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח לענין

קרני אור

(תה' עב ח) על הפ' "ויבר מים עד ים ומנהג עד הפסי ארץ", ומנהג נהר יולא מעדן שהוא בתחלת מוצא, ועד הפסי ארץ שהוא בסוף מערב, ורש"י ז"ל פי' מקדס במזרחו של עדן נטע הגן, ולא פי' למזרחו של עולם, אפשר שהוא סובר בג"ע במערב, וכן משמע מפשטות הכתוב (למטה ג כד) בג"ע במערב, ומשם נחגרה האדמה למזרח העולם, ואז"ל מלת מקדס על הזמן, מלקדמין" וכן דעת רז"ל (כ"ר פט"ו) א"ר שמואל בר נחמן, את סביר קודם לברייתו של עולם, ואינו אלא קודם לאדמה"ר, שנבראו בשש"י, ובג"ע בשלישי"י, שנחלקו בזה, אם הרגון בו קודם לבריאות העולם, כמאמרם (פכחים נד א, נדרים לט ב) ג"ע אחד משבעה דברים שקדמו לעולם או אם הכוונה קודם לבריאת האדם הראשון, וכתב רמב"ם, כי יברו עפר מן האדמה מחולה לו, ואח"כ שם מקומו בגן, כדי שיבין מתת אלהים שנתן לו, והכבוד שכבדו ע"י הסביל שטודע לו בין המקום שצמד עליו תהלה, למקום שהביאו אליו, ולא יהיה כשוי טובה גדולה כזאת, ואילו נוצר בגן, היה סבור ש"י אפשר להיות בענין אחר, כמו בנהג הדבר עכ"ל בין מי שטול עשיר, ולא סבל לרת העוני מנעוריו, ובין עני שהעשיר השמח בחלקו יותר : [לא] ורל"ש כתב, אם פי' גן בתוך ארץ עדן, הרי הגן עיקר ועדן טפל, ולא היה לו לבעל הטעמים לחבר גן במקף לעדן, כאלו הגן טפלה לעדן, ולפחות היה ראוי טעם מרכא לגן, ואין זה דומה אל, ויניחחו בגן עדן" כי באלה עדן תואר לגן, לכן יראה כי אין עדן זה שם תחום ומדינה, אלא פי' עונג ועידון, ואין בעדן ב"ת השמוש כמו בארץ, בשדה, באהל, אלא היא בלה להפליג בעידון ולהגדילו, ויש הרבה בכתובים ב"ת הפלגה, כמו "והוא באחד" (איוב כג, יג) פי' אחד ומיוחד לבדו, "משה ואהרן בכהניו" (תה' ט"ו) היקרים והגדולים שבהם, ועתה מלת בעדן תאר לגן, והקפוסה לתאר בלה, כמו לביתכם, רוח-דעת, יס-המלה, ודומיהם, ופי' גן-בעדן, גן העדון והתענוג הרב, וכן ביתוקאל בעדן גן אלהים היית, בעדון ועונג הגן : [לב] והרד"א גילה ג"כ זה הסוד וז"ל, ואני משיב עליו (פי' על הת' ז"ל) שאדמה"ר היה פלס ראשון מפאת עלמו, והיה עם זה מין, למען שלא היה נמלא ממינו כי אם הוא, ומהלך שהוא מינו דבר הכתוב כראוי לכנותו כה"ל הידיעה "האדם", כמו בשם "שמש" יאמר על הגשם שהוא הפרטי השמש"י, והוא בשם למינו, עם היות שלא נמלא ממנו דמותו הפרטי לבדו, ולכן יכונה כה"ל הידיעה, השמש ילא על הארץ (למטה יט כג), וזאת השמש ובא השמש" (קהלת א ה) וכבר העיר בזה האסודי, ועיין קרני אור הערה לד : [לג] ועיין (תוס' יבמות ס"א ב) ד"ס "מרכיו" שמפרש הסביל בין "אדם", להאדם" : [לד] וז"ל סת' פריפוט

רש"י

כזו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן (ב) כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם וגו' זהו כלל סתם זריחתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופיו ויילר ה' אלהים וגו' וילמח לו ג"ע ויניחחו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב (א) ויילר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח לענין

יהל אור

מלפון להר, והעי מקדס, וכשיטה ראשונה, יש מפרשים מקדס קודם שיברא אדם, וי"ל ממזרח לקו האמצעי באדמה שהם תחת מזל עלה ומאזנים, והנה נראה מדברי הכתוב כי לא נברא אדם בגן, רק שמו שם אח"כ, פי' מאחר אשר אמר "וישם שם את האדם אשר יצרי", מלמד שלא נוצר שם : (ט) מלת גן ט"ס ולריך למחותה (רי"ר) : (ע"א) פסוק הוא (ביחזקאל כח יג), בעדן גן אלהים היית", כי קשה להתי' ז"ל שם משמע כי עדן הוא סמוך לגן עדן של גן, ופה שיאמר "ויטע גן בעדן", משמע גן סמוך לעדן, פי' גן במקום שנקרא עדן, ויתרן כי שם הביית וכו' : (טב) ב"ת בעדן מושך עלמו ואחר עמו, ויהיה בגן אלהים" כמו יתר ביאור אל בעדן וכן פירש רש"י מלך שם, ב"ת בעדן עומדת במקום שנים, ופי' עוד "הו יהיה סמוך עדן אל גן, ואעפ"י שברוב נסמך גן אל עדן, ושני מקומות היו כמו שכתוב, ונהר יולא מעדן להשקות את הגן" : (עג) ואח"כ כתיב "ואת שדי ויברכך", כי המ"ם "מאל" משרת עלמו ואחר עמו, כאלו כתוב "ומאת שדי" :

(עד) פי' בעבור כי האדם הוא שם העלם מאדה"ר, ולעולם לא יבא ה"ל הידיעה על שם העלם, ע"כ אמר, אחר שיש בו ה"ל, אינו שם העלם, ואחר שהוא כן, הנה יש סוד לזה הה"ל, והסוד הוא כי אמר הכתוב, וישם שם את האדם אשר יצרי", על כל מין האדם, ועל המין תכנם עליו ה"ל הידיעה, וכשיטה ראשונה "וטעם האדם כה"ל יש לו סוד, ותוכל להבין קלה הסוד כפ' כתנות אור", ועיין (למטה ג, יהל אור הערה רע) : (ע"ה) פי' שהם שמות המין אחר שהיו בתחלה שמות עלם : (עו) טעם לקריאת שם אדם יש בו מהלוקת, יוסף לרומיים אמר מפני שאדה"ר לוקח עפרו מאדמה אדומה, והח' גע"ז ערך "אדם" אמר, שבלשון כושיים (אטיאפייער) נקרא אדם, תואר יפה, ולדעתי אין זה "ברור כי באמת בעם הכושיים המראה אדומה היא היפה שבמראות, ולפיכך ממילא נוכל לומר כי שם אדם שפי' יפה הוא ע"ש מראה אדמימות (בקה"ת ערך אדם) : (עז) ר"ל שם "אדם" ששמו כן : (ע"ה) ר"ל, ע"ש שנחלצ ואין פכותים" וכס' נתיבות עולם ל:רכ רל"ה ק"ב על המדה

בראשית ב בראשית

אונקלוס

וְטוֹב לְמֵאֵכֶל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע: וְנָהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת-הַגֵּן

לְמֵיבֵל וְאֵילָן תִּיבָא בְּמִצִּיעוֹת גִּינְתָא וְאֵילָן דְאֵכְלִין פִּירוּזֵיהּ חֲבִימִין בֵּין טַב לְבִישׁ: וְנָהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן נְפִיק מֵעֵדֶן

רש"י

אבן עזרא

שהצמיח כל עץ מהאדמה בן צמח בגן (ע) [לה], ועוד בתוכו (ע) שנים עצים (פ) [לז]: ועץ הדעת, לפי דעתי צריך להוסיף דעת (ע) להיות בן (ע) ועץ הדעת דעת (ע) והנבואה עורר הנביא (דה"ב טו ח) (ע) ורבים כאלה: ונהר, וטרם שיברא האדם (ע) היה הנהר משקה הגן לכל צד (ע) [לח], ואל"ף מלת ראשים (ע) שרש (ע)

יהל אור

קרני אור

מן האדמה, ובשיטה ראשונה, ויש להשיב כי אדם שם עלם, ונקרא בן בעבור שנקמה מן האדמה, והנה הוא תואר על כל האדם: (עט) ר"ל דעתו שלא בא להודיע עכשיו ענין הנמחים, כי כבר אמר ותולא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי, רק שהוא מספר, שכשהלמיח כל העץ מהאדמה בן זמח בגן, ועוד שלמח בו עץ החיים ועץ הדעת:

פריפוט דוראן הלוי (מעשה אפוד שער התשיעי), ודע שכבר יקרה בלשון הפגרי שהם יעשו לפעמים משמות התוארים שמות העלם לגשמים שיתארו בהם, ויקראו המדקדקים לאלה התוארים תארים גזורים, ורלו שכבר יחזק כה הכס התואר, עד ששם עלם, וכתב ר' יונה שער יא מרקמה, מה שטדע ממנו זה, והמלל כי אדם שם התאר לאדם"ל להיותו טלר מאדמה, וכבר שב לו שם עלם, ומפני זה יקראו לו תאר גזבר, וכן שלמה נקרא כן, והוא תאר מפני השלום שהי' לישראל בימיו, וכמו שאמר, כי שלמה יהיה שמו", ושם ושקט יהיה על ישראל בימיו (דה"א כב ט) הנה שהתאר שב לו עלם, והוא תואר גזבר, וכן הוכיח נקרא כן להפלגת זכותו, וכבר הי' לו שם עלם והוא תאר גזבר, וכן כל מה שידמה לזה:

(פ) כמו שכחוב, ועץ החיים בתוך הגן, ולא אמר בגן, ועוד שאמר, ומפרי העץ אשר בתוך הגן" (למטה ג ג) ולא הודיעו בשם אחר, נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך, והיו שם שני העצים, עץ החיים ועץ הדעת, כי הדבר החביב והנאהב לאדם, ישימנו בתוך דברים האחרים, כדי שיהיה לו הומה ומשמרת, והדבר יהיה יותר נשמר באמנע, וכן ת"א, במליעות גנתא": (פא) סמוכים זה לזה: (פב) והוא הסר הנסמך: (פג) וצריך להיות כן: (פד) באחר שיש ה"א הידיעה במלת הדעת, ומדרך הדקדוק לא יבוא ה"א הידיעה על מלה סמוכה: (פה) הארון ארון הכרית, וכן כתב הח' ז"ל בס' מאזנים, ויבוא ה"א הידיעה זאה"ז, כמו היין החמה (ירמי' כה עו) הארון הכרית (יהושע ג יד) ועניש היין יין החמה, הארון ארון הכרית, ורבים כמוהם", (פו) והנבואה נבואת עווד, וכן כתב בס' מאזנים, ודרך אחרת, האלה שרה אמו" (למטה כד סו) האהל אהל שרה אמו, וכמוהו, והנבואה עווד הנביא": (פז) לפי שקדם ואמר, ויטע ד' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר" משמעו שקודם שהיה האדם היה הגן, חזר לספר מה היה בגן, ואמר שבעת שהלמיח מן האדמה הלמיח בגן ושהיה שם נהר יוצא מעדן ומשקה לכל צד, ולכסוף חזר והשלים הספור, ואמר, ויקה ד' אלהים את האדם ויניחאו בגן עדן": (פה) כי האדם אשר שם בו האל הפקידהו לעבדה ולשמרה, אבל להשקותה לא היה צריך, כי הנהר הזה משקה אותה מכל צד: (פט) ראשים פי' חלקים, כי כל חלק הוא ראש ליוצא ממנו, (צ) שרשו ראש:

[לה] והרד"ק פי', מן האדמה מאדמת הגן, ששם נתקיים בתחלה, מאמר תדשא הארץ, והולאה האדמה כל עץ נחמד למראה עין וטוב למאכל: [לז] והרד"א כתב כי אפשר לומר כי בתוך הגן יחזור לעץ החיים בלבד, לפי שהוא היה באמנע הגן כמו שת"א, לפי שאין החיים אלא בשווי ובמלוע מהפזיות, והאמנע עץ הדעת טוב ורע, לא אמר שהיה בתוך הגן, אבל היה כסופו, או קרוב לקלחו, כי היה מטבע קלה ההפלגה לא מהמלוע, וי"מ בעץ החיים היה ממש באמנע הנקודה, ועץ הדעת היה מקיפו בענפיו סביב, הרי היו שניהם באמנע, ע"כ לא חשב השם שיקח מעץ החיים מיד ואח"כ יקח מעץ הדעת ויחיה עולם, וגם יהיה בו דעת, כי לא היה יכול לבוא אל עץ החיים מפני שהיה עץ הדעת מקיפו: [לז] והבב"א כתב כי מלת, ועץ" מועעמת בז"ג המפרידה מתיבת, הדעת", וה"א הדעת משמש במקום, אשר הוא" כי זה אחד משמושי הה"א, ודעת איננו שם דבר, כ"א שם הפעל כמו, מאנו דעת אותי" (ירמי' ט ה) וזה מטעם עס הנחת העצמים, ולזה ת"א ויוצ"ט, ואילן דאכלין פירוהי חכמין" והראב"ע חיצר ועץ הדעת יחד, ולכן הוסיף תיבות, והוא נגד הטעמים: [לח] (בברכות לד ב) מאי, עין לא ראתה אלהים זולתך" (ישעי' סד ג) ר' שמואל ב"ר נחמי אמר זו עין שלא ראתה עין מעולם, וא"ת אדם הראשון היכן היה דר, ושמא תאמר גן זה עדן, ת"ל ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, גן לחוד ועדן לחוד", וע"ז כתב הרשב"א ז"ל בעין יפקב וז"ל, דע בג"ע שבו עמד אדמ"ר היו אילניו ומעיניו וכל פניו לזרין אלו לדברים דקיס מאוד, יראה בהם ויתכונן בהם בעיניו דותניס, וכענין שנתן לנו ית' לזרי המשכן והמקדש וכל כליהם, המטרה והבולחן והמוכתות לזורים שכלייהם, ולהתכונן מהם האמיתות העליונות, ואולם בג"ע שדר בו אדם יוצר נגלים מכוארים, לפי מה שהיה הוא יותר מקודש, ויצר כפיו של הקב"ה, ומלאך האלהים, ובאילני הגן ומעיניו, רמז לו סודות מופלאים ועדן הוא רמז למקום מולא המעיין, כאמרו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, והוא לא נדע לאדם, ולא השינו, כי לא עמד רק בגן, וע"כ אמרו כי אף הפדן ותענוגיו שנעלמו מפינו כל חי, ולא נודע אף לאדם הראשון גם הוא מתוקן לת"ח, ע"כ:

ותול

מקורי רש"י: (כב) וכן ת"א:

אונקלוס

בראשית ב בראשית כו 51

וְיִשְׁקָאָה יְת גִּינְתָא וְיִתְפָּרֵשׁ וְהוּי לְאַרְבַּעָה רִישֵׁי גְהָרִין : י"א שוֹם תָּד פִּישוֹן הוּא מְקִיף יְת בְּרָ אַרְע רְשִׁי

וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעָה רְאשִׁים : י"א שֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן הוּא הַסֵּבֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ הַחַוִּילָה אֲשֶׁר-

אבן עזרא

ונראה (כ) במלת 'מראשותיכם' (כ) ושעמו מכבד (נ"א מכבר) הראש (כ) : י"א שם האחד, אמר הנאון (כ) כי פישון יאור מצרים (כ) ולמן וידוע (כ) כי גיחון קרוב מא"י (כ) כי בן כתוב והוא בא מפאת מזרחית דרומית (כ) (מא) גם פרת (כ) ומפרשים אמרו כי הדקל הוא הגדר השני

קרני אור

[לש] וחז"ל דרשו (כ"ר ט"ו) פישון שהוא מגדל פסגן ומימיו מהלכים בשופי, והדדי"א כתב שחכמי האומות קולאין לפישון גאנקי, ושאגאנקי סובב את כל ארץ הודו : [מ] ולא כן דעת רש"י ז"ל בזה (ברכות י"ד ב) ד"ס, סתם מי גיחון" שכתב ולא זהו גיחון הנהר הגדול, דהוה לא בא"י הוא, אלא מעין קטן סמוך לירושלים הוא, שנאמר, והורדתם אותו אל גיחון" (צ"א ה' לג) ומתרגמינן, ותחתין יתיה לשילוח"א, וכן יתמה הא"י על ה' ז"ל, איך אמר כי גיחון קרוב מא"י בטבור שאלא, והורדתם אותו אל גיחון", הלא כתיב הוא הסובב את כל ארץ כוש, והנהר הקטן שהוא לא יעבור אפילו בתלך ממנו, וא"כ אין זה הנהר הקטן הסמוך לירושלים, ודעתו שהראש"ע לא בא לא"י רק באחרית אחר אשר חיבר פי' הזורה, ושני נהרות נקראים גיחון, האחד היא גיחון הידועה בירושלים, והשני הוא גיחון היוצא מג"ע, והוא מזרחי לא"י כמו פרת והדקל שהם קרובים לא"י, וכן הם ידועים היום בין ככל זמני א"י, רק פישון אינו ידוע כמוהם, וע"כ דחק הגאון עלמו לפרש על היאור שהוא פישון : [מא] נקרא גיחון לפי שיתלק לחלקים רבים יולאים ממנו בארץ כוש, לפיכך נקרא גיחון לשון יליאה, מן "כי יגיה ירדן אל פיהו (איוב מ כג), ותגת כנענותיך" (יחז' לב ב) וכן נקרא השילוח גיחון לפי שיוצאים ממנו פלגים רבים להשקות הנטות אשר בירושלים, וכתב הרד"א, ותכמי האומות אמרו על גיחון שהוא גילוס הגדול מכל נהרות הפולם, והוא הסובב את כל ארץ כוש ומצרים, וכאשר יכנס השמש כחול סרטן יגדל כ"כ שיעלה וישקה את כל ארץ מצרים, ואמרו שמי הנהר שהוא מטבעטם להפרות הנשים מאוד, ושהעקרית שתחתיה מן תלדנה, וכן הוא דעת יוסף פלאויוס, ואחריו רבים מקדמוני הטגרים, כי גיחון הוא גילוס, והיא ג"כ דעת ר' יוסף קמחי, וכן הוא דעת גי'ס"ג כי גיחון הוא גילוס, והביא ראיה מן סירא (כ"ד כט) שיאמר שם, מביעס לקת כילאור, וכגיחון בימי הבג"ר, ואמר עוד, כי אולי גילוס נקרא בשם גיחון בעברו בארץ כוש, ונקרא יאור ושיחור בעברו במצרים :

(יא) פישון. הוא גילוס נהר מצרים כג' וע"ס שמימיו מתברכין געולין ומסקין את הארץ נקראו פסון כמו כד' ופסו פרשו ד"א פישון, והורדתם אותו אל גיחון" (מ"א א לג) (כ) (מ), כן (כ) והוא אחרית גבול הארץ מפאת מזרח

יהל אור

(לא) האל"ף נראה : (לכ) פסוק הוא (בירמ' יג יח) "אמור למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתיכם", וכן פי' הרד"ק במכלל "והראו האל"ף כפי ירד מראשותיכם" : (לג) גוסחת בעל אהל יוסף, מכבר הראש"י והוא פסוק (כמ"ב טו ה) "ויהי ממחרת ויקה המכבר ויעבול בתים ויפרש על פניו וימת", ופי' הרד"ק מכבר הוא הכר, כמו כביר העוים (ש"א יע יג) ולפי הגוסחת "מכבר הראש"י פי' דבר המכבר את הראש"י, והוא עטרת תפארת הכתוב שם : (לד) ובשיטה ראשונה "אמר אחד מגדולי דורו שהוא פישון יאור מצרים, ולא זה הדרך, כי הנה גיחון גם פרת והדקל הם נודעים, זשלתם צאים ממזרח למערב, ולא כן יאור מצרים, כי הוא יוצא ממעיין שהוא צהר הנקרא הר הלבונה, והוא לפאת נגב מהקו השוה, שהוא תחלת היישוב לפאת צפון, ע"כ יגברו מימי יאור מצרים בתמוז, ולא כן השלשה הנזכרים, והנה מקום זה הנהר לא ידענוהו" : (לה) וכן הוא דעת רש"י ז"ל והרמב"ן, וכן הוא (מדרש הנעלם פי' היי) וכן הוא דעת רמי הלוי, כי כן כתב בשירו, כאשר מספר תהלות מצרים, "וגם מנהרי עדן נהרה, וטוב ארצה בגן עדן מסילא" וכן העתיקו השומרונים, והוא

גילוס היורד מהרי הלבונה שבארץ כוש השפלה הנקראת (עטיאפיה) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העולם, וזא עד אי (מירו אי) : שם מתחלק לב' זרועות, והזבק את האי סביב, וחוזר ומתאחד עד צואו למצרים יעובר על כל אורך המדינה עד אלכסנדריא שבחוף הים האמלעי המפסיק בין הלק (אירופא) לחלק (אפריקא) הנקרא (מיטטלאנדישעם מעער) ואולי עודנו מזכור מראשית שמימיו עולים ומסקים מדינות רבות כידוע, והוא מלשון "ופרו ורבו" (ירמ' כג, ג) : (לו) הוא השנה

על הגאון (לו) וכן כתב הרד"א שמרומז על הנהר גיחון שהיא סמיכה לירושלים, ומביא ג"כ סיוע מהפ' והורדתם אותו אל גיחון" : (לז) וכן הכותב בעין יעקב (הוריות יב) על המאמר "אין מושהין את המלאכים" מביא בשם הרמ"ה שהפ' "והורדתם אותו אל גיחון", הוא אחד מד' נהרות היוצאים מעדן כדעת הח' ז"ל, ומפני שהוא מעיין שאינו פוסק, כי הוא נהר ידוע מששת ימי בראשית, לכן צוה דוד למשוה על המעיין הזה, ועיין קרני אור (לט) כי הישוב משוך מקו השוה לצד צפון, וא"י באמצע הישוב, וג"ש תהת קו השוה לצד מזרח, ומשם יצאו אלה הארבעה נהרות, ולכן אמר כי גיחון בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן : (ק) בא מפאת מזרחית דרומית, כי הוא סמוך לפרת : (קא) ובוודאי פישון מקורו מהלד אשר שם הג"ע, והוא אחרית גבול הארץ מפאת המזרח, וכמו נהר פרת שהוא גבול מזרחי לא"י שנאמר עד הנהר הגדול נהר פרת (למטה טו יח) :

וכפי

מקורי רש"י : כנ) כדעת רש"י וכן הוא במדרש הנעלם וזה פי' מיי ועיין רמב"ן : כד) תבוקו א' ח :

בראשית ב בראשית

אונקלוס

שֵׁם הַזֶּהָב׃ יִב וְזֶהָב הָאָרֶץ הַהִוא
טוֹב שֵׁם הַבְּדֹלָח וְאַבְנֵי הַשָּׁהָם׃

בְּחֵילָה דִּי תַמְן דְּהָבָא׃
יב וְדְהָבָא דְאֶרְעָא הָהִיא
טב תַמְן בְּדִלְחָא וְאַבְנֵי

אבן עזרא

קבלה, וכן עשה במשפחות (קטו), ובמדינות (קטז) ובחיות ובעופות (קטז) ובאבנים (קטז), אולי בחלום ראם, וכבר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו (קטז), איב לא נשען על הלזמותו, אולי עשה כן לכבוד השם, בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל (קטז) ובכתיבתם, שלא יאמרו כי יש בתורה מצות (קטז) לא ידענום, והזכיר הזהב (קטז) בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן (קטז): יב וזהב, אמר הנאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים שהם דקים (קטז) ורמה המן אליהם, והבתוב אמר על עין המן לבדו (קטז) יאמר כי השהם אבן יקיה

יהל אור

(קכ) וכפי המפרשים גם חדקל סמוך לפרת (קכ) ופרת עובר על בגדלד שהיא בכל החדשה, נוכח עיר בכל הנהרבת: (קכד) ונהר מזרים הוא רחוק מא"י הרבה ללד מערב ואיך יתכן זה? (קכה) זו השנה שניה (קכו) פ"י יותר רחוק מקו השוה אל פאת נגב, ומשוך למערבו גן עדן, והקו השוה הוא המקום שהיום והלילה שוים, היום יב שעות: והלילה יב שעות: (קכז) וי"ג גדולו:

(קכח) כי שאר הנחלים מתרבים בחורף ומתמעטים בקיץ אבל היאור להיפך כולם, כי הוא מתרבה בקיץ ומתמעט בחורף, ואמרו חכמי המהקר כי הוא מן ים אוקיינוס, וחוס השמש שואב המים ומושכם ולפיכך מתרבה בקיץ איב איננו בא מן הגן: (קכט) איך יתכן שהיום והלילה הם שוים בארצות הקו השוה: (קל) לחכמי המדות: (קלא) פ"י על דעת הגאון, אם היא פישון נלסרך לומר ש"ל מלד מזרח שהוא הגן וירד למערב, ועובר על הר הלבונה, שהיא במערבית דרומית מן הישוב: (קלב) וחזור לפאת לפוגית כי היאור הולך מדרום ללפון וזה טעם אומרו, איב ירד פישון ממזרח למערב (קלג) ככל הראיות שהביא הגאון לא נוכל להבין שפישון הוא היאור מזרים היוצא מהר הלבונה: (קלד) הגאון: (קלט) שהרגם אותה שהיא הארץ הידועה שהיאור עובר עליה: (קלז) נה: (קלז) כמון הסיוי (למטה יז) שפי' אותה ערבלום, וכן משא (סס פ ל) מכה: (קלה) בויקרא יא יג (ושם כתב ה' ז"ל וז"ל, טעה הגאון שתרגם אותה אלנעקא כי זה "השם בלשון ישמעאל על דבר שלל ממלא בעולם ולא היה ולא נברא אל למשל": (קלט) בשמורה (כח ט) ע"פ ולקחת את שתי אבני שהם כתב ה' ז"ל וז"ל, ואבן שהם לבנה, ובארמית כורלא, ולשון ישמעאל בלאור, ואין לנו דרך בצירור לדעת אבני המילואים, כי הגאון תרגם כרלנו, כי אין לנו קבלה שיסמוך עליה: (קכ) כאשר הבאתי מכל המקומות שהביא ה' ז"ל: (קכא) הנקרא "תפסיד": (קכב) צ"ל "מלות" כי אין מלות במשפחות ובמדינות: (קכג) ובשיטה ראשונה "וטעם אשר שם הזהב שב אל פישון, וככה שם הבדולח, ואבן שהם שב אל פישון, ואחרים אמרו שהוא שב אל ארך החוילה, והזכיר זה הכתיב להודיע שזה טוב שסמוך אליו הזהב גם בדבר הסוד הוא נכון כאשר אפרש":

(קכד) וי"ם שהוא שב אל ארך החוילה, והוצרך הכתוב לחוספות ביהור וסימן פרטי למדינת חוילה, מה שלא הוצרך במדינת כוש ואשור, לפי ששני אנשים היו ששם חוילה, האחד בן כוש בן חם, והשני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושניהם קראו את ארצם על שם, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, אשר שם הזהב לבאר שאינה חוילה של מזרים, שאמר זה, "וישכנו מחוילה עד שור" (למטה כה יח) כי זו מזרח המזרח: (קכה) היא אבן לבנה עגולה וקטנה שנוקבין אותה, ומחברין ממנה אבנים לעשות ענק, והאבן הזאת אמרו שהיא נעשית מטפות הטל היורד על הנהר ההוא, לפיכך היא עגולה צהויתה כמו הטפה, ולפי שמאבן אהת מהבדולח לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין אותה ומחברין אבן אל אבן צחות עד שיטעה מהם ענק, לכך לא אמר אבן הבדולח כמו שאמר ואבן השהם, ולדעת יוסף פלאווים הוא (בדעלליוס) והוא שרף אילן (רעוניה) וכתב שד"ל שאין השרף הזה ענין יקר והשוב כ"כ שיוזכר בין הזהב ואבן השהם: (קכו) ועיניו כעין הבדולח (במד' יא ז) והוא רק לענין המראה, ולא לענין הקטנות והעיגולים, ויסתור

העובר על בנדאד (קכ) עם נהר פרת (קכ) ומכו, אם כן הגה שלשתם מזרחים (קכ), ויאור מצרים (קכ) יוצא מהר הלבונה, רחוק מקו השוה בצד נגב (קכ), ודראיה גדולה (קכ) בקיץ (קכ) ומגן וידענו כי גן עדן תחת הקו השוה, שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה, וריקי מוח תמהו איך יתכן זה (קכ) ודראיות נמורות בלי ספק יש עליהם (קכ) איב ירד פישון לפאת דרומית מערבית (קכ) נאח"כ ישוב דרך צפונית (קכ) ואין ראה על פישון שהוא היאור (קכ) (סדן), רק שתרגם (קכ) החוילה כפי צרכו (קטז) כי אין לו

קרני אור

[מכ] ורד"ק כתב כי פרת ידוע בגבול א"י לפיכך לא ספק אטו אל ארך מן הארצות, כי ידוע היא בא"י, וכוא מערבית לשאר הארצות שוכר, ובא"י נכנס בים האחרון, והגב נזכרו ארבע הנסרות לארבע הפאות, וכולן בא"י שהיא כתיב יישוב: [מג] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, ור' אברהם מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא גילום בעבור שימלאהו יוצא מהר הלבונה, ולכן יגדל כימי הקיץ, וכבר טעמו נהרות רבים, ילאו מן המקור ומשפל הרבה, ואח"כ יכנסו בתחתית ארך מהלך ימים, ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד הכרים במקום רחוק, ויש לדבר זה יסוד אבל לריכין אנו לומר כן, גם על חדקל ופרת הידועים, שנובעים רחוק זה מזה מן הארץ, שמתחילין ממקום שנפרד הנהר, ונכנסים בארץ, ולאחר מהלך רב, יוצאים שנית מן המקומות הנודעים לו: [מד] וכן יאמר שד"ל, שאם ביתה הכוונה על גילום, לא היה אומר שם האחד, אך היה כתוב, האחד פישון כמו והגבר הרביעי הוא פרת, שלא אמר בו מלת שם, לפי שאותו נהר היה ידוע לישראל, וכש"כ גילום היה ידוע ליוצאי מצרים:

אונקלוס

בראשית ב בראשית

כו 58

יג וְשֵׁם הַנְּהָר הַשֵּׁנִי גִיחוֹן הוּא
הַסּוֹבֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ כּוּשׁ: יד וְשֵׁם
הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי תִדְקַל הוּא הַהֵלֶךְ
קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנְּהָר הַרְבִּיעִי הוּא

בִּרְצָא: יג וְשֵׁם נְהָרָא
תְּנִינָא גִיחוֹן הוּא מְקִיף
יֵת כָּל אֶרְעָא דְכוּשׁ:
יד וְשֵׁם נְהָרָא תִלְיִתָּא
דִּינְגִלַת הוּא מְהַלֵּךְ
לְמִדְיָנָא דְאַתּוּר וְנְהָרָא
דְּכִיעָא הוּא פְּרַת:
רש"י

אבן עזרא

לבנה וחיא צחה (קכז) ואנחנו לא נדע, ופי
קדמת אשור התייז קדמת תחת היא (קכח) וההפרש
בינו ובין קדם, כי היא קדמה תחת אל הפתוח
בפתח קסן (קכט) וכן וירד אברם מצרימה (למטה
יב ירד) כמו אל מצרים, והנה קדמת אשור,
אל מורח אשור (קל) [מה], ודע (קיא) כי מהפסוק
הראשון עד לעשות (קלב) הזכיר הכתוב אלהים,
ואח"כ הזכיר השם הנכבד והגורא עמו (קלג) [מן]
וסה יקרו דברי הדמונינו ז"ל שאמרו (קלד) נקרא
שם מלא על עולם מלא (קלה) [מן] כי לא היה
שמות אפרש סוד השם (קלז) ואם הוא סמוך (קלח)

שהוא מגדל פשתן כה) שגא' אלל מלרים כו) ובשו
עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה
והמיייתו גדולה מאד כמו כו) וכי יגת שמנגח
והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין
וקלין כה): פרת. שמימיו פריין ורביין כה)
ומזרין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא
היו זכתו המקרא ע"ס העתיד ל): קדמת
אשור. למזרחת של אשור: הוא פרת. החשוב
שם כח מקבל זה השם (קכז) [מח], ובפרשת ואלה

קרני אור

[מה] ורנח"ז כתב, אין פי' שחדקל הולך למזרח מדינת אשור,
כי הוא הסוף המליחות, שכרי ארץ אשור היא
ממזרח לנהר חדקל, והנהר סובב למערבה, אלא מלת קדמה
פי' כמו לפי, כי הורחתה קרוב להורחת מלת פנים כטדע,
וכתוב יודיע כי נהר חדקל אינו עובר תוך ארץ אשור, כי
אם הולך לפניה על גבול המערבי שלה, והוא נזכר בס' דניאל:
[מן] שם ידו"ד הוא מורה על מהותו ועלמותו ית', ושם אלהים
מורה על השפעתו המליחות והטוב בזולתו, ומפני זה כמע"ב
שהוא ספור השפעתו כבריאת העולם נזכר שם אלהים המורה
על המשפיע הראשון היכול המוחלט בעל הכחות כולם (רד"א):
[מן] וכן יאמר (יסוד מורח שער האחרון). בשכור כי אין
בארץ דבר עומד רק נכמת האדם לכדו, ע"כ לא תאלץ שם
הנכבד נזכר כמע"ב רק מלת אלהים, שגם השם נקרא על
שם, כדמות הדבורים שיקראו שפה ולשון, ע"כ אמרו חז"ל
נקרא שם מלא על עולם מלא, וביאור דבריו, כי שם אלהים
טפל על מעשה הטבע ומסיד על התידוש, ושם המיוחד מסיד
על קדמותו ומליחותו ית', וע"כ לא הזכיר ד' המיוחד בכל
מעשה הטבע רק שם אלהים, כי התורה רלחה להתחיל בספור
החדוש, וע"כ הולך להזכיר השם המורה על החדוש, והוא
ככתי שנתחדש לו כבריאת עולמו, ואלו היתה כוונת התורה
להתחיל בספור קדמותו ומליחותו ית', הנה ראוי להזכיר השם
המיוחד המסיד ע"ז, וע"כ הזכיר הגלה והסתיר הסהר ועיין
(שרשי לבנון שרש איל) והנה אמר שגברא האדם היה העולם
מלא, כי ככר נשלמו בו כל הזורות, ואז נזכר השם הנכבד
ולא נזכרה עמו מלת אלהים בעבור כי נגפס המשכלת
אשר באדם השם צראה ע"כ נזכר השם הנכבד לכדו,
כי גם נגפס המשכלת אשר לאדם נקראת אלהים כי היא
מלאך: [מח] והרד"א כתב כי שם כן ארבע אותיות הוא שם
שנתנה בו נפש המשכלת לקבל כחו: (קלז) שם פי' קלת
סוד השם, והוא שם העלם והעלם עומד בעלמו, והנה ככה מלת "היה", גם השם הנכבד מארבע אותיות כי שניהם
שמות העלם, ובס' השם שער ב' ושער ה' אמר, כי שם אהי"ה הוא שם עלם לשכינה השוכנת בין המלאכים,
ושם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל, ועיין (שמות ג טו) מה שביאר בזה: (קלח) פי' כי שם יפרש
אם השם של הוי' סמוך אל נבואות, או אל אלהים, או איננו סמוך, ובשיטה ראשונה "והנה הזכיר אלהים
כמע"ב

יהל אור

דברי הגאון ז"ל: (קכז) אבן השהם, הוא אבן גדולה
לכנה וזכה, ויעשו ממנה כלים לתשמישי המלכים, ואו"ת
"אבני בורלא", וכן תיזכ"ע "אבנין טבין דבורלין" וכן
הוא לדעת סורי וערבי והוא אבן (בעריללוס) ולד"ק
היא (אניקס): (קכה) הח' ז"ל יפרש בזה שני כללים,
הכלל הראשון שהה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד
בתחלתה, ועוד כלל אחר בתוך כלל זה, דאותה הה"א
תתחלק ג"כ לפעמים לתייז רפויה להורות ג"כ ענין
הדבוקות, א"כ התייז בסוף מלת קדמת היא תמורת ה"א
בסוף התיבה העומדת בכל מקום תמורת למ"ד בתחלתה,
והלמ"ד תשמע צראה התיבה במקום מלת אל, כמו
"ויאמר משה לפרעה" (שמות ח, ה) כמו אל פרעה,
וכמו שיבאר: (קכט) הוא סגול, כי הסגל נקרא אלל
המדקדקים פתח קטן:
(קל) ובן ת"א "למדינחא דאתור": (קלא) ובשיטה
ראשונה "ועתה שים לבך לדברי
הכתוב, כי כתוב כמע"ב עד סוף ויכלו "אלהים", ואח"כ
"ד' אלהים", ומעת שגולד קין תמלא השם הנכבד לכדו:
(קלב) עד צרא אלהים לעשות: (קלג) שם הוי"ה,
ואם נמלא "אף כי אמר אלהים" (למטה ג א) אשר בתוך
הגן אמר אלהים (שם שם א) "כי יודע אלהים" (שם שם
ה) לפי שהן דברי הנחש והוה: (קלד) הבאמר הוא
כצ"ר (פי' יג ג) "מזכיר שם מלא על עולם מלא" וגי'
הילקוט (רמז כ') "הזכיר שם מלא על עולם מלא":
(קלה) ובשיטה ראשונה וככה אמרו קדמונינו ז"ל "נקרא
שם מלא על עולם מלא": (קלו) פי' עד שגברא האדם
סוד השם, והוא שם העלם והעלם עומד בעלמו, והנה ככה מלת "היה", גם השם הנכבד מארבע אותיות כי שניהם
שמות העלם, ובס' השם שער ב' ושער ה' אמר, כי שם אהי"ה הוא שם עלם לשכינה השוכנת בין המלאכים,
ושם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל, ועיין (שמות ג טו) מה שביאר בזה: (קלח) פי' כי שם יפרש
אם השם של הוי' סמוך אל נבואות, או אל אלהים, או איננו סמוך, ובשיטה ראשונה "והנה הזכיר אלהים
כמע"ב

סקורי רש"י: כה) כ"ר פט"ז ב: כו) יסעי' יט ס. כז) שמות כא כה. כח) ברכות נט ב כ"ר פט"ז ג. ז. י
(יב) ככורות נה ב' כ"ר פט"ז ג. ל) עיין כ"ר עו ג במידושי הרש"ש סימן ב.

בראשית ב בראשית

אונקלוס

פֶּרֶת : מו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־
הָאָדָם וַיִּנְתְּהוּ בְּגִן־עֵדֶן לְעִבְדָהּ

וַיְדַבֵּר יי אֱלֹהִים ית
אָדָם וְאִשְׁרָה בְּגִינְתָא
דְּעֵדֶן לְמַפְלַחָה וְלְמִטְרָה:

אבן עזרא

רש"י

על כולם הנזכר על שם א"י (לא) : (טו) ויקח.
לקחו בדברים נאים ופתחו ליכנס לב) :

אם יעורני ד', ודע (קט) כי מקום האדמה שנברא
סבבה אדם קרוב אל גן עדן (קט) [מט], כו יש
אוסרים, כי האדמה (קמא) היא ארץ ישראל (קמב)
והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם ולמטה יא ב) (קמג) [ג] :
גנות (קמג), והאומרים כי לעבדה ולשטרה (קמג) שב אל האדמה (קמג) [גמ], איך יתכן לעבוד
ולשטור מקום גדול (קמח) סמקום קטן (קמט), ואחר שחשא והוציאו לעבוד את האדמה (קס), וכבר
היה עובד האדמה (קיא), רק פי לעבדה על הגן (קיג) שמפריו יאכל, ואחר שחשא שב לאכול
את עשב השדה, והוא הלחם, ושעם לעבדה, להשקות הגן (קיג) ולשטרה מכל החיות (קיד)
שלא יכנסו שם ויטנפוהו (קיד) ויא כי כן פי לעבוד מצותו [גב] והמצוה לא תעבוד (קט) :

קרני אור

יהל אור

במע"ב לבדו, ואח"כ שם השם הנכבד סמוך אל אלהים
כמו שהוא סמוך אל זבחות, בעבור כבוד האדם שנברא
בללם המלאכים :

(קלט) ובשיטה ראשונה ועתה כאשר השלים לפרש
הנהרות, שב לפרש הכתוב בתהלה

וישם שם את האדם, וזה האדם שני פרלוסין : (קמ) כי
ביום הששי נברא, ובו ביום גירש אותו, ואלו נברא
במקום רחוק מהי בא לגן עדן : (קמא) פי' מה שכתוב
ויבאר ד' אלהים את האדם עפר מן האדמה (למעלה פי'
ז) בה"א הידיעה : (קמב) אמרו כי זאת האדמה היא
א"י שהיא ידועה, ובשיטה ראשונה, אמר אחד מגדולי
כי האדמה היא היא ארץ ישראל, והראיתו לו ג"א, ואת
האדמה אשר הם עליה (שמות ח יו) (פי' והאדמה שם,
אדמת מצרים) והוא השיב הנה מלאנו, הן גרשת אותי
היום מעל פני האדמה (למטה ד יד) ואני עניתי כי
פני האדמה בדנום, כי שם פחות הנה, והשלב הן
הנכבדות, והנה תנועת הלחם לזעלה, והאדם לפניו
והגלגלים לימין, ע"כ פני האדמה נכבדים מכל
הארץ : (קמג) והנה קדם הוא מזרח, וא"י ללד לסוף
לד' מעלות וספר הכתוב כי בנסעם מקדם, וימלאו בקעה
בארץ שנער שהיא בכל ; פי' כשנסעו ממזרחו של עולם,
שם ג"ע של ארץ בכל, וכן יפרש הח' ז"ל (ברא' יא
ב) בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח, כלומר
ממזרח שהם הרי אררט, וידוע כי בכל היא מזרחית
לא"י, ואיך יאמרו שנברא בא"י הלא ממזרח באו, וזה
לעד כי שם נברא אדה"ר : (קמד) בעבור שכתוב לעבדה
ולשטרה בכנוי הנקבה, ע"כ אמר הח' ז"ל, כי גם גן
לשון זו"ג, ודעתו שפי' לעבדה ולשטרה על הגן :

מלא, להיותו יור כללי לכל המלאים, והנה לא נזכר
בשפת ימי בראשית, לפי שעדיין לא נברא אדם, ולא היה
בעבור זה העולם מלא שמלתי אדם לא היו הנבראים עדיין
בשלמותם אבל הזכיר שם אלהים, וכוא רמו למשפיע, ואחר
בריאת אדם שכבר העולם מלא מכל המלאים העתידים להיות,
עד שגדלו הנעים נזכר עם שם אלהים המשפיע שם בן ד'
אותיות, וכס' (יסוד מורא שטר יכ) כתב הח' ז"ל, והקרא
השם הנכבד עם אלהים עד שגולד קין, וכראות חוה כי מין
האדם עומד כהוליד קין, פ"כ אמרה קייתי איש את ד', פי'
לכדו בלי מלת אלהים, (ועיין למטה ד א) :

[מט] וברד"ל (סנהד' לח ב) גופו מכל וראשו מא"י :
[ג] וההברל בין יצירת האדם ליצירת בע"ח שגם שם כחוב
מן האדמה (למטה ס' יט) פיין ההוב"מ :
[גמ] כן הוא כפס"ז (ברא' כ"ט), והלא גן לשון זכר, אלא
לעבדה ולשטרה האדמה של הגן : [גב] כן הוא
כפדר"א פ' יב, וכוא בילקוט ברא' רמז כב, וכפס"ז (ברא'
כ טו) לעבדה ולשטרה מה שכודס היתה בתוך הגן שאמר
לעבדה, שמה תאמר לזמור כרמים ולחרוש ולשדד האדמה,
או לקצור, או לעמור, והלא כל האילנות נלמחים מאליהם,
שמה תאמר יש מלאכה בג"ע, והלא נבר מושך ויולא מעדן,
שנאמר, ונבר יולא מעדן, ומה לעבדה אלא לפסוק בד"ת
ולשטור כל המטע, שנאמר לשטור את דרך עץ החיים, ואין
עץ חיים אלא תורה, שנאמר, עץ חיים הוא למחויקים בה'
(משלי ג יח) וכ"ס בחיוב"פ, למחוי פלח באורייתא ולמנטר
סקודה"א, וכן תרגם ירושלמי :
"וכ"ס בספרי עקב פ' כא, ובמדב"פ, אמר
ר"ש ויניחו בג"ע לעבדה ולשטרה, וכי מאי שכודס הכא,
אלא שכודס השמה וכו', וכן פי' הרד"א לעבדה
ולשטרה על נשמת חיים שזכר למעלה שנפת בו, כי
כהיות האדם בג"ע מנחר המקומות, וכוא שבאזורים,
והמשובת שבמאכלות והמשקים היה בלתי טרוד בדבר מה כ"א
בהשלמת נפשו, וזהו לעבדה ולשטרה, ודעת הח' ז"ל חינו
בן לא כהשקפת הגן שהוא פ"י פ"י אדם, ולא כעבודת

יב) ולשון נקבה, לעבדה ולשטרה ורבים, גנים וגנות ונמלא גנה בה"א הנקבה, וכגנה זרועיה תלמיחה (שם) (סא יא) :
(קמו) בבגוי הנקבה, וגם ההי"ן במפיק שהן כנוי לנקבה, (קמו) על האדמה שהגן נטופ בה, ולא על הגן,
בעבור שגן לשון זכר : (קמח) כל האדמה מן הגן : (קמט) מן הגן שהוא קטן כנגד האדמה : (קנ) פי' הכל
קטור עם איך יתכן, והיא הקושיא שהקשה מתחילה : (קנא) אדמת הגן לפי פי' האומרים : (קנב) כמו
שביארתי, כי גן ג"כ לשון נקבה : (קנג) ובשיטה ראשונה, להשקות ע"י אדם כאשר כתוב לעבדה ולשטרה,
גם לעבוד האדמה בכחש ובעדור בירקות ובאילנות למאכלו : (קנד) ולשטרה מכל החיות ושופות כפי כחו :
(קנה) ובשיטה ראשונה, והנה לעבדה להשקות את הגן, ולשטרה שלא יכנסו בו חיות רעות : (קנו) אין לשון

במקור רש"י : לא) כ"ד פס"ז ג ועיין סו יח כ"ב"י . לב) כ"ד פס"ז ס

אונקלוס

בראשית ב בראשית

כה 55

וְלִשְׁמֵרָהּ: טוּ וַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים עַל-
הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ-הַגָּן אָכַל
תֹּאכְלִי: וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא
תֹּאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אָכַלְתָּ מִמֶּנּוּ

טו וַיִּפְקֵד יי אֱלֹהִים עַל
אָדָם לְמִימְרָא מִכֹּל אֵילָן
גִּינְתָא מִיכָר תִּיכּוּל:
וּמֵאֵילָן דְּאָכַלְיָן פִּירוּהִי
חִפְיָמִין בֵּין טוֹב לְבִישׁ לֹא
תִיכּוּל מִנֵּה אֲרִי בַיּוֹמָא
דְּתִיכּוּל מִנֵּה מִימַת

אבן עזרא

אפילו טעם ממנו (קס), ורקדוק, "ממנו" בסי היסוד
תמצאנו (קס), ודע כי אדם מלא דעת היה (קס)
כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת (קס) רק
דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע (קס) [גה]
הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה
והעוף (קס) [נו] כפי תולדת כל אחד ואחד (קס) [נו]
והנה חכם גדול היה, ולולי שהיה כן לא הביא

מז ויצו, מלת צווי עם על, מצות לא
תעשה (קס) [ננ], וכן על העבים
אצוה (ישעי' ה ו) (קס) אעפ"י שהתרתי לך פרי
עץ הגן, לא תאכל מפרי עץ הדעת (קס), ואחר
שאמר מעץ הדעת לא תאכל, מה צורך לבלת
ממנו רק הוסיף לבאר (קס) [נד], וכן, "ותפתח
ותראהו את הילד" (שמות ב ו) (קס), או טעמו

קרני אור

המלות: [נג] ובמצא ג' יולאים מן הכלל שיבוא לוי עם, על
והוא מלות עשה, ה' ולהגיד לה וללוות עליה לבוא אל המלך
(אסתר ד ח), וכן אלוה על חגב לאכל הארץ (דב"ר יג),
וילו עליהם לאמר כה תעשון ביכרת ד' באמונה ובלבב
שלם" (שם יט), וכתב רב"ח, ע"ד הפשט הוזהר אדם ככאן
בשתי מלות מלות עשה, ומלות לא תעשה, מ"ע, מכל עץ
הגן אכל תאכל" ומלות לא, ומען הדעת טוב ורע לא
תאכל" ועד"ל כתב בלפעמים הטוי נקשר עם שני שמות, עם
מי שמזוים אותו, ועם מי שהטוי לתועלתו ונגללו, כמו, וילו
עליו פרעה אנשים" (למטה יב ב) פרעה ליה אנשים לעובת
אברהם, וכן, לכי לביתך ואני אלוה עליך" (ש"ב יד ח), ותלוהו
על מרדכי" (אסתר ד ה) וככל אלה הדבר פשוט שאין מלת
על מורה מייעה ואסירה, ועיין התורה" (במד' ה ב) ועיין
בהערה לפי המחזור מרדכי" למעריב יום בני של פכת מה
שכתב בענין זה: [נד] אדם טעה מלשון זה שכל להורות
שרק ממנו לא תאכל, ר"ל מן המחובר לחילן, אבל אם התלוש
האבה מפירותיו, ותחן לו מותר לו לאכול שכן עמ"ש (נו ז)
והקריב ממנו אחד מכל קרבן דרש בחו"כ (שם ט"ו ק"ט) מן
המחובר, וכן בכ"מ כמ"ש באילת השחר כלל ר"י (התורה"מ):
[נה] והרד"א כתב, כי לא היה ענין העץ ההוא לתבליט,
אכילתו את האדם בהשגותיו וידיעותיו, לא עיונית ולא
מעביות, לפי שהאדם שלם נברא בפעולות בכלו, ולא היה
ג"כ חסר ההכנה לפעל המשגל ותלותו כמו שכתב הרמב"ם
ז"ל, שלא היה חסר רק טוב ורע בדבר אחד לבדו, שרמה
בזה על המשגל, כי הנה גם ממנו היה יודע כל הדרך לשלמותו
וקיומו, אבל היה הדעת הזה פרטי בטוב ורע המשגל, והיה
א"כ ענין המנוה לאדם שלא ירדוף אחרי שטיפת תלותו
בזימה, שהתלתו ומיעוטו טוב, והדוב ממנו רע, לא תאכל
ממנו, כי האכילה ענין הפשתקעות טהור על שאר המזונות
הנזכרים: [נו] והסתכל כי לא הביא רק החיה והבהמה
והעוף לא דגי הים, גם לא נתן שמות לנכראים הפליונים,
וכן לא קרא בשם את הממחים ועלי יער, ולא את האבנים
והמתלבים ודומיהן, כי בהיות קריאת השם על תולדות הדבר,
ולריך לזה בינה יתירה להבין כח כל מין וסגולתו, ומה יוכל
לעשות מדעת ובינה להרגיש בנפשו הפנין שמכין בלוחו המין,
פ"כ לא היה ראוי שיקרא שמות זולתי לשלשה אלה, כהמה חיה
ועוף, כי בנפשותיהן נטושות כחות ידועות בקלתן כחות אלו
ובקלתן כחות אחרות, ונפש האדם לצדה כוללת כל הכחות הנטיעות
בכל המינין כולם, ע"כ בכחו לתת להם שמות (רמב"א):
[נז] וכן אז"ל (ב"ר פ' יז, ילקוט רמז כג), העביר הקב"ה

יהל אור

עבודה נופל על המנוה: (קס) ומצינו לפעמים לוי בלא
"על" והוראתו ג"כ על לא תעשה לפי דעת הח' ז"ל,
"כאשר לך ד' אלהיך" (דבר' ד כג) ושם פי' הח' ז"ל
"כאשר לך, או מלת לך שלא לעשות": (קס) בכל
המקרא סמוך אל לשונות של לוי מלת "את" "אותו"
"אתכם", ופעמים סמוך עליהם לשון "על" "עליו" ויתכן
שעל הדברים הטבעיים בלי בחירה סמוך לשון "על"
כמו, ועל העבים אלוה", אלוה על חגב (דב"ר ה יג)
וילו עליה במפניע" (איוז לו לב) וכדומה: (קס) ואין
פי' שכל לומר שיאכל מכל עץ הגן מ"ע שיאכל, אלא
פי' יש לך רשות, מכל עץ הגן תאכל, ולא מעץ הדעת:
(קס) אמר ממנו, אחר שאמר ומען, אך הוא לתוספות
ביאור ולהזק האזהרה: (קס) מלה "הילד"
שהוא הפעול נכלל כבר בכנוי "ותראהו" והיה לו לומר
ותרא את הילד, אך הוא לתוס' ביאור: (קס) פי' לא
לבד לאכול ממנו בקביעת מזון, אלא אפילו אכילה
מועעת: (קס) ובן פי' בס' נחות בשער האותיות אות
נו"ן, ועיין (למטה ג כב) ובבאורי שם (קס) להבחין
בין טוב לרע: (קס) ובשיטה ראשונה "וילו לא יתכן
ללוות השם מי שאין לו דעת נכונה, והנה אדם היה
מלא דעת, והעד שקרא שמות לכל העוף והבהמה והיה,
וידע טעמי השמות כפי תולדותם, רק לא היה יודע
תאות המשגל, וכן יאמר המורה בפ"ב מהה' הראשון
"וילו ד' אלהים, ולא תהיה הזוהר לבהמות ולא למי
שאינו לו שכל": (קס) והענין המשגל, אף כי המשגל
ידוע היה אללו בטבע, אבל לא היתה בו שום תאוה
לתאות המשגל, וכן פי' המפרשים כי ידיעת הטוב והרע
היא ידיעת המשגל, כי פרי העץ ההוא הוליד באדם
תאות המשגל, והראיה כי אחר שאכלו אמר, וחפקהנה
עיני שניהם וידעו כי עירומים הם" וכן פי' רש"י ז"ל
בפ' כ"ה, ואעפ"י שנתנה בו דעת לקרוא שמות לא נתן
בו ינה"ר עד אכלו מן העץ וכנס בו ינה"ר, וידע מה
בין טוב לרע":

(קס) ולכן לא זכר בקריאת השמות השמים, היסודות
והממחים והדוממים והדגים, כ"א מיני
הצב"ה שביבשה שהיה אפשר לחשוב שימלא בהם עור אליו
להזקק לו (רד"א): (קס) מפני שכל מע"ב המפורזות בכל
החוקרים הקדמונים שכל שיסתפה אדם חס נמלא בטבעו איזה מדה,
או איזה תכונה, או יבקר בטבעי צב"ה

בראשית ב בראשית

אונקלוס

תַּמּוֹת תַּמּוֹת: יי וַיֹּאמֶר יי אֱלֹהִים
 לֹא תִקַּן לְמַהְיֵי אָדָם
 בְּלַחֲדוֹתָי אֲעַבִּיד לָהּ
 סִמְךָ לְקַבְּלָהּ: יי וַיִּבְרָא
 יי אֱלֹהִים מִן אֲרֻעָא כָּל
 חַיּוֹת בְּרָא וַיִּתְּ כָּל עוֹפֵא
 דְשָׁמַיָא וְאֵתָהּ לְוֹת אָדָם
 לְמַחְזֵי מַה יִּקְרִי לָהּ וְכָל
 דִּי תִּנְה קָרִי לָהּ אָדָם
 נַפְשָׁא חַיָּתָא הוּא שְׁמָהּ:

מֹת תַּמּוֹת: יי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
 לֹא יִטוֹב הָיִתָּה הָאָדָם לְבַדּוֹ
 אֲעִשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ: יי וַיִּצַּר יְהוָה
 אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כָּל־חַיֵּית
 הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
 וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לְרֵאוֹת מַה־
 יִקְרָא־לּוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא־לּוֹ
 הָאָדָם נַפֶּשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: שְׁלִישִׁי

רש"י

אבן עזרא

(יח) לא טוב היות וגו'. שלא יאמרו שמי
 רסויות הן הקצ"ה יחיד בעליונים ואין לו
 זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג (ג): עזר כנגדו.
 זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם לו: (יט) ויצר
 וגו' מן האדמה. היא ילירה היא עשייה
 האמורה למעלה ויעש אלהים את חיה הארץ
 לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר
 מן האדמה נבראו ועוד למדך כאן שבשעה ילירתי
 מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות
 להם שם. ונדברי אגדה ילירה זו לשון רידוי וכבוש (ל)
 כמו לו כי תלור אל עיר שכבשן
 תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'.
 סרסו ופרסו כל נפש חיה

השם את בריאותו אליו לראות מה יקראם, והוא
 יודע סמנו שהוא בער, (קט) [נח] גם השם הראה
 לו עין הדעת (ק) כי הנה אשתו ידעה (קט) [נט]
 יהוא בתוך הגן: יח ויאמר (קט) [ס] טעם לא טוב,
 לאדם (קט) [סא], ועזר, כטעם "טובים השנים מן
 האחד" (קדל ג ד ט), (קט) [סב], ל"ד אשר יקרא
 לו האדם, כושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא אשר
 וגו' אלא בא ופי' שהעופות נבראו מן הרקק (ה)
 מן האדמה נבראו ועוד למדך כאן שבשעה ילירתי
 מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות
 להם שם. ונדברי אגדה ילירה זו לשון רידוי וכבוש (ל)
 כמו לו כי תלור אל עיר שכבשן
 תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'.
 סרסו ופרסו כל נפש חיה

יהל אור

קרני אור

אם נמלה בע"ה בעולם ש"ל תכונה זאת אז ידע כי
 נמלא מדה זו גם בנפשו (ועי' קרני אור נו): (קסט) והנה
 הציווי היה כדי שלא ידע בהענוגי המשגל דוקא לא
 סיוסופו לו דעת כי הוא היה הכס גדול: (קע) אף
 שבמקרא כתוב סתם ומען הדעת טוב ורע לא תאכל
 ממנו, מבלי ציון לו ביהוד העץ בסיומנו ובמלריו,
 בכל זאת מוכה שהראה לו ד' אנה מקום העץ (קעא) ר"ל
 הפילו אשתו ידעה, שהרי השיבה להנחש (למטה ג ב)
 ומאין ידעה, אם לא מפי בעלה הוא אדם, כי השם
 הראה לו אנה מקום העץ, בעת שאמר לו "ומען הדעה":
 (קעב) ובש"ר "ויאמר לא טוב היות האדם לבדו, אל
 לבו ומשה כתב זה, אז אל המלאכים": (קעג) כי לפי
 המליצה הספוטת ה' ל' לכתוב לא טוב לאדם היותו
 לבדו, והח' ז"ל פי' כוונת הפ', אף שלא נכתב, ופי'
 לא טוב לאדם שיהיה לבדו בלי חברה, כי אין לו חברה
 עם הבהמות החיות והעופות, כי אינו שוח עמהם
 כבריאה: (קעד) כי לא יושג טוב התכלית המכוון
 בדמותו ובצלמו, אם יטרוק הוא עצמו להתעסק בלרכי
 חיו, ובשיטה ראשונה, וטעם עזר כי האדם לרין למי שיעזור אותו כאשר פי' קהלת טובים הסגים מן האחד":

לפי כל הבהמות והחיות וקרא לכן שמות, ואמר לו
 למה לקרותו שור, ולמה נאה לקרותו תמור, ולמה כוס,
 וכן כל דבר ודבר, ופי' המדרש כי האדם הבין בתכונתו וכלו
 טעם כל בהמה וחיה, וקרא לכל אחת ואחת שם מעין טעמו
 והמדה שהכיר בה, והאחריות שירק בשמותיהן הכל לפי טעמיהן
 ומדותיהן: [נח] וכבר אמרו ז"ל כמה מההכמה היתה בקריאת
 השמות האלה עד שלא הגיעו המלאכים אליה (כ"ר ב) ומורה
 שלא היתה קריאת השמות כפי ההכמה וההלן, אלא כפי
 הוראות טעמיהם, והשמות שם בזה הדרך, הם הגדרים, שבה
 היתה הוראת התכמה, לא בשמות המזכמים: [נט] המשגל
 ידוע היה אליו בטעם, אבל בחינת התענוג לא ידע, וזה אמרו
 גם כשם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה" פי' כי החומר
 מחויב לידע אותו (מוטוט): [ס] אין הכוונה לומר שהאל
 נחלק ממחשבתו, אלא המכוון הוא להשיג אותנו על יקרת
 הוונג, ולהודיע כי לא טוב היות האדם לבדו, ולפיכך לא
 הקב"ה שיהיה האדם שרוי טעם אחת בלא אשה, ואח"כ הוסיפה
 לו כדי שתכיר חביבה עליו אחר שהרגיש כי בולתה היה
 חסר (שד"ל): [סא] ורש"י ז"ל כחר במדרש אגדה, ופי' לא
 טוב היות, בלא יאמרו שתי רשויות הן: [סב] עיין רמב"ן
 והעיר על התורה מה שכתבו כזה:

מקורי רש"י: (ג) פד"א פי' יב. (ד) יבמות סג א ב' פ"ז ג, פד"א פי' יב. (ה) הולין כו ב. (ו) כ"ר פי"ז ד'.
 (ז) דכ"ר כ יט.

אונקלוס

= יקרא אדם שמהו לכל
 בעירא ולעופא דשמיא
 ולכל חנות בקרא ולאדם לא
 אשכח סמך לקבלה :
 כא דרמא יי אלהים שנתא
 על אדם ודמך ונסוב
 חדא מעלעותי ומלי

רשי

אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם :
 (כ) ולאדם לא מצא עור. (כא) ויפל ה'
 אלהים תרדמה. כשהביאן הביאן לפניו כל
 מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג
 ולי אין בן זוג מיד ויפל לח) : מצלעותיו.
 מסטריו (לט) כמו (ס) וללע המסכן זהו
 סאמרו (מא) שני פרלופים נבראו : ויסגור .
 מקום החתך (מב) : וישן ויקח. שלא יראה
 חתיכת הבשר שממנו נבראת ותחבזה
 כי העוף נוצר מהאדם, (קעד) ולמעלה מהמים (קפה)

יהל אור

(קעה) גם רשי ז"ל כדחק לפרש הפסוק הזה, ופי'
 שהוא מסורס : יקעו) בבר פירשתי למעלה
 כי מלת הילד שהוא הפעול, נכלל כבר בכנוי ותרואו,
 והיה לו לומר ותרוא את הילד, אך הוא להוסי' ביאור :
 (קעז) וכן "יביאה את תרומת ד"ם" (שמות לה ה), ופי'
 שם הח' ז"ל, אחר שהזכיר יביאה, פי' והוסיף לבאר
 שהיא תרומת ד', וכמוהו "והוא צוה לי אחי" (ש"ח כ
 כט) וכן "האיש אשר לא יעבדו אוחו את נבוכדנצר"
 (ירמ' כו ה) : (קעה) הברוב יאמר, ויקרא האדם
 שמות לכל הבהמה ולעוף השמים" ויפרש הח' ז"ל, כי
 טעמו ולכל עוף השמים, פי' מה שכתוב ולעוף השמים,
 כאלו נכתב ולכל עוף השמים, כי המלה "לכל" שנכתב
 אלל הבהמה "לכל הבהמה" מושכת עלמה ואחרת עמה :
 (קעט) התחלת הפסוק שם "יחי ראובן ואל ימות ויהי
 מתיו מספר", ופי' שם הח' ז"ל, כי פי' ואל יהי מתיו
 ומלת "ואל" מואל ימות מושכת עלמה ואחרת עמה
 (קפ) וסיום הפ' שם "ודעת קדושים אדע", וגם שם
 ודעת, וכן פי' רשי ז"ל "ולא דעת קדושים ידעתי", כי מלת "ולא"
 מושכת עלמה ואחרת עמה: (קפא) בי
 קודם שיג' את האשה הביא לפניו כל היצורים כדי
 שיתבונן בהם שיראה אותם כולם זכר ונקבה, ולעצמו
 לא ראה נקבה, והתבונן בזה כי לעצמו ולכבודו עשה האל זה,
 כי לא הביאם לפניו למנוח לו זוגו כי
 ידע שאין בהם עור לו : (קפב) שכודבר על עצמו וכמוהו "ואל
 משה אמר" עלה אל ד' (שמות כד א) "נשי למך"
 ולמטה ד' כד) : (קפג) מלת "לא מצא עור" רק אל האדם
 עצמו כמו שפי', וכשיטה ראשונה "י"א כי מצא
 שם אל השם הנכבד, וינכון בעיני שהוא שם אל אדם,
 כאלו אמר ולעצמו לא מצא" : (קפד) כב"ש
 "ויג' ד' אלהים מן האדמה כל הית השדה ואת כל
 עוף השמים" (למטה פי' יט) : (קפה) כב"ש
 "ישאלו המים שרץ נפש היה ועוף יעוסף" (למעלה א' כ)
 אמר כי העוף נוצר מהמים : (קפו) בזיכרו העוף אמר
 שנוצר מן האדמה

בראשית ב בראשית

כמ 57
 ויקרא האדם שמות לכל
 הבהמה ולעוף השמים ולכל חית
 השדה ולאדם לא מצא עור
 כנגדו : כא ויפל אלהים
 תרדמה על האדם וישן ויקח
 אחת מצלעותיו ויסגר בשר

אבן עזרא

יקרא לו האדם לנפש חיה (קעה) [סג] כי יש בו
 תוספת ביאור, כמו "התפתח ותרואהו" (שמות ב'
 ו) (קעז) ורבים כמוהו (קעז) [סד], ומלת לכל
 הבהמה, גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה, כי
 טעמו ולכל עוף השמים (קעה), וכן "ויהי מתיו
 מספר" (דברי לג ו) (קעט), וכן "ולא למדתי הכמה"
 (משלי ל, ג), ורבים כאלה, וטעם ולאדם
 לא מצא, ולנפשו לא מצא (קפה), כי בן מנהג
 להיק. כמו "וישלח ד' את ירבעל ואת בן בן ואת
 יפתח ואת שמואל" י"א יב יא), (קפג) [סד],
 ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם (קפט), ופיה אמר
 כי השניהם נוצר מהמים (קפה) [סו] : כא ויפל. מהבנין

קרני אור

[סג] גם לפי סראב"ע לנפש חיה מיוחדת, ופוד נפש חיה
 נקבה, ומלת לו זכר, וזה יקבה גם לפי רשי'
 ז"ל (רנ"ו) ועיין רמב"ן מה שפי' בזה, ורואה כתב
 ויתכן לפרשו בסדרו, ונפש חיה זה כנוי לאדם הנקרא
 עתה כרנע נפש חיה, ואמר, וכל שם אשר יקרא לו
 האדם הנפש חיה הוא שמו לעולם : [סד] בעבור שלא אמר
 הכתוב, מה שם יקרא לו, ולא אמר ג"כ, וכל שם אשר יקרא
 לו האדם, ילל לפרש שאמר השם, שאם אדם יקרא לתורתו
 ויקרב לעצמו כפי' צלמי מדבר יורה שהוא כמוהו טעם אל
 החמירות, כאותו אשר קרא וקרב אליו כמאמר ז"ל (ב"ר פי'
 סה) לא לחם הלך ורזיר אלל עורב, אלא שהוא מינו, והוא
 אמרו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ר"ל של
 אדם שחבר בחברתו בלומה לו (רד"א) [סה] ועיין רד"ק שם
 מה שמביא דעת רז"ל בזה : [סו] וכן הוא דעת רז"ל (חולין
 כו ב) מן הרקק נבראו, (וכפ"א פי' ט), גחמישי השרין מן

בקריו רשי' : לח) כ"ר פי"ז ד. לט) כ"ר פי"ז ו. ה) שמות כ"ו ה. מא) נרכות כא ה פירוני ית א. מב) דס

בראשית ב בראשית

אונקלוס

תחתנה : כב ויבן יהוה אלהים | את הצלע אשר לקח מן האדם

אבן עזרא

רש"י

הכבוד הנוסף, (קטז), וכן, וישב אותם אברם (למטה שו יא), תרדמה, יותר משינה (קפח) [סז], ושינה יותר מתנומה (קפז), והתינו נוסף (ק), אחת מצלעותיו, שתי צלעות היו (קא) כענין וצלע המשכן השנית (שמות כו ו) (קב), ומלת צלע לשון גקבה, והטעם צד (קג) [סח], תחתנה, טקומה (קד) והוא לשון יחיד (קז) הנו"ן נוסף (קט) ותחתיה (קט) לשון רבים (קכ), וכן תחתני (קכ) גם תחתי (ק) : כב ויבן, [סס] מהבנין הכבד, גם מהבנין הקל, כמו, ויפן (שמות ז כג) (קא), ויקן (למטה לג יט) (קכ) : ויביאה, חשב בהקיצו בראותו אותה (קכ) כי הובאה,

עליו מג) : (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקלרה מלמעלה לקבל הולד כאולר של חטים שהוא רחב מלמטה וקלר מלמעלה שלא יכבד משאו על קירותיו (מ) : ויבן וגו' את הצלע

קרני אור

יהל אור

המים כל מין עוף דעתו שמון המים נכראו : [סז] והוא תבוקה ענה לישון, וחול קראוהו, חבלי שינה וגם הם סמכו לה כשון נפילה, המפיל חבלי שינה, שכמו שהחבלים מרעימים נפש היולדת עד שתמלט ותטח, כן התרדמה מפרערת נפש האדם עד שיישן ויטח, וכפסולת, נרדס, וירדס משמעו יבן שינה חזקה (רו"ה) והנה התרדמה היתה לו מתחלה עד שלקחה ממנו הלע ונסגר לו החסרון בכבד, ואח"כ יבן שינת מנוחה, עד שנת לו מכאבו ע"כ אמר ה' ו'ל כי תרדמה יותר משינה, כי בתחלה הפיל עליו תרדמה חזקה שלא ירגיש הכאב בקחתו ממנו אחת מללעותיו, ורז"ל פי' (ב"ר פ' יז) כי אם היה לוקחה ממנו מדעתו, והוא ער היתה מאוכסה לו, פכשיו שהביאה לו שלא מדעתו היתה חביבה עליו, ורנה"ו ישיג על ה' ו'ל שכתב, תרדמה יותר משינה וכתב, לדעת הראב"ע תרדמה שינה חזקה, ומה טעם תרדמה ויישן? ה' לו לומר ויפל שינה על האדם וירדס, ואין כן, אין תרדמה שינה כתולדות, אבל נכתב על כהלת הרעיון מפני אימת מראה, או מקרה מפתיד ככתעט חלא נפשו, ולא ייקן ממנה מהרה כמו השינה הטבעית, וכן מלאטה בכל מקום, ככראה יונה עלתו בלרה גדולה בים כתיב, וישכב וירדס (יונה א ה) וכן כשנס סיסרא באימת מות אמר והוא נרדס ויטף וימת (שופ' ד כא) ויארין להביא ראיות ע"ז, ויברר שהפחד סבת התרדמה, ובאין אימת מראה ופחד, לא תרדס הנפש בטבעה, ולפי שהתרדמה שנופלה על אדם לא היה מסבה טבעית, כי לא קרהו לרות ופחד, אמר ויפל ד' אלהים תרדמה, וקרוי לומר, שכשהתעלג האדם שלא מלא עור כנגדו, הפיל ד' נליו תרדמה, ובתרדמה הוא נפל כשינה, ואז לקח אחת מללעותיו, והכין לו העור, וכן פי' ה' כן יזאב (אזול"ש שרש, רדס) שעיניו תמהון וטרוף דעת, כמו שנה חזקה בכא מפחד וכדומה שנופל עליו פתאום, ודנדיהם טבעים מהרב ר' אברהם בדרשי (חותם חכמה הלק עשירי עבר החמישי) ושם מטארה כל הראיות שהביא רנה"ו, כי ענין תרדמה הוא הלפות והתרדמה והכשתה וכו' ואלו ענין התרדמה והשינה אחד למה הולך לומר אחריו ויישן, ויסיים שם, ואף אם נאמר כי ענין תרדמה כענין השינה, נגזר לומר כי לא תמלא לשון נרדס ותרדמה, אם לא על בעתה והרדה, אשר היא תיישן הנכשת ושינה נמלאת בלי תרדה :

האלמה וביצירתו אמר שנוצר מן המים? ואז"ל מזה ומזה נברא, כלומר מן המים הסמוכים ליבשה, וכן יפרש הח' ז"ל : (קפז) מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף ועיין (למעלה א ח) (הערה כט) : (קפח) ובן פי' הרד"ק בשרש, רדס, תרדמה היא השינה החזקה ועיין קרני אור : (קפט) ובן פי' הרד"ק, התנומה אינה חזקה כמו השינה רק היא מעט מעט, ובשיטה ראשונה, אמר ר' משה הכהן כי תנומה פחותה משינה, ושינה פחותה מתרדמה : (קל) כי שרשו, רדס : (קלא) דעתו על הזכרות והנקבות כמו שאמר, זכר ונקבה ברא אותם (למעלה א כז) ובשיטה ראשונה, אחת מללעותיו כללעות המשכן שהן שתיים : (קלב) ובן פי' רש"י ז"ל מסטריו כמו, ולללע המשכן וזהו שאמרו (עירובין יח א) שני פרזופין נבראו : (קלג) ונראה שמטעם זה נקראים הזדדים ללעות, לפי שבנוף האדם הללעות הם משני הזדדים : (קלד) ובן בשיטה ראשונה, תחתנה מקומה, פי' מקום הללע, וכן ת"א, וגלי בשרא תחותה וזהו פי' ויסגור, כמו שסוגר הדלת, לפי שם חלל הפתח, כן סגר החלל שעשה חסרון כללע בשר : (קלה) כי הבא בנו"ן הוא לשון יחיד :

(קלו) וזראוי תחתיה : (קלז) והבא ביו"ד ה"א : (קלח) על הרוז כשתחובר מלת תחת עם הכנויים יבוא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה, ופי' מקומותיה : (קלט) בש"ב (כב מ) תכריע קמי תחתני" בנ"ן יו"ד כנוי המדבר בעדו : (ר) וברה' (יח מ) כתוב, תחתיו והכל אחד, וכן כתב הרד"ק, תחתני כמו תחתי, ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג בשמות : (רא) ויפן מלאנו מכנין הקל כמו ויפן פרעה (שמות ז כג) ומכנין הכבד ויפן זכ אל זכ (שופ' טו ד) : (רב) ובמק"ג ד"ו הגי' ויקן : (רג) נצבת לפניו :

שחמר זכר ונקבה ברא אותם, ויפרשו ללפ לז, כמו, ללע המשכן (שמות כו כז) וי"א ללע כמשמעו, וכן ת"א, תחא משילטובי כמו, תלת עלעין בסומא (דניאל ז ה) דומה שמפרש כמו רוב ללעות שכמשנה ולדעת זו נברא בו מתחלה ללע" יהירה : בין ללעותיו עם בשר, ואח"כ לקחה ממנו לבנין האשה ויראה שגם בלשון הכתוב נקראים העלמות שנאדם ללעות וראיה, וילף קרקע הבית כללעות ארזים (מ"א ו טו) דמה העלים המעמידים ללעות שנאדם שהן כדמותן, וכן הוא (ב"ר פ' יז) ר' שמואל בר נחמן אחת מספרו האריך מה דלת אמר וללע המשכן, ושמואל אמר שלעלא חדא מבין צ' ללעותיו נעל, ודפת ה' ז"ל כדעס כראשונה, ואונקלוס טעה לדעת שמואל : [סס] ואמרו ז"ל (ב"ר פ' יח) שהול"ל ויבנה, ועוד איך שייך בנין באשה והלא אין בנין אלא בפנים ואברים, ודרשו ויבן לשון בינה, שנתן בינה באשה ויתכ

מקורי רש"י : מג) סגד' לט א . מר) נרכות סא א , עירובין יח ב , ב"ר פ"ח ג

אונקלוס

בראשית ב בראשית

ל 59

לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֱלֹהֵי הָאָדָם: כִּי וַיֹּאמֶר
 הָאָדָם וְזָמַן זָרְמָא מְגַרְמִי
 וּבִשְׂרָא מִבְּשָׂרִי לָדָא
 יִתְקַרֵּי אִתְרָא אֲרִי
 כִּי עֲלָא נְסִיבָא דָא: כִּי עַל
 כֵּן יִשְׁבּוּק גְבַר בֵּית
 מִשְׁכְּבֵי אָבוּהִי וְאִמָּה

לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֱלֹהֵי הָאָדָם
 הָאָדָם וְזָמַן זָרְמָא מְגַרְמִי
 וּבִשְׂרָא מִבְּשָׂרִי לָדָא
 יִתְקַרֵּי אִתְרָא אֲרִי
 כִּי עֲלָא נְסִיבָא דָא: כִּי עַל
 כֵּן יִשְׁבּוּק גְבַר בֵּית
 מִשְׁכְּבֵי אָבוּהִי וְאִמָּה

רש"י

אכן עזרא

אלו כאשר הובאו הכהנים (כ) והכתוב דבר על
 מחשבתו (כ) וכן, והאנשים רדפו אחריהם" (יהושע
 ב ז) או נבנתה חוץ לכן ואחרי כן הובאה
 אליו (כ) וכאשר הסתכל ידע שנמורה מטנו, כי
 עליו האחת עם בשרה אימה (כ) והרניש שבשר
 אחר הובא בו (כ) : כג ויאמר, או אמר זאת הפעם
 מצאתי עוד פגנדי כמני (כ) כי סמני היה (כ) [עו]
 ודבר לילית דרש (כ) : לזאת, בעבור זאת, וכן
 "אשרי לו אהו הוא" (למטה ב י) (כ) [עא] ודנשות
 שיין, "אשה" תסורת היוד הגח הנעלם שהוא
 באיש (כ) , ויתכן שכתב דבור אשה דגיש ולא
 כי פעם יחסרו הראות הה"א (כ) , ונשים כן אנוש ואנשים (כ) , ושעם יקרא (כ) על שם (כ) [עב]

וגר לאשה. להיות אשה כמו (ח) ויעם חותו
 גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם.
 מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא
 נהקרה דעתו עד שבא על חיה (כ) : לזאת
 יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נוכל על
 לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (כ) :
 (כד) על כן יעזוב איש. הוסיף חומרת
 כן לאסור על בני נח את העריות (כ) :

יהל אור

קרני אור

מכאן, והרד"א פי' ובר בענינה לבון בנין ולא לבון בריאה,
 לפי שלא היה התכוונה בריאה יש מאין, ולא לבון יצירה,
 כי לא היה יצירה לזר מחודש, כי כבר נצבת בלמות אדם
 ולזר אכל אור בה לבון בנין כאלו הוא מעשה מלאכות, להכניס
 את הבית והעלים והאנשים שהיו לו קודם לכן :
 [כ] והכוונה"ק כתב כי אין זה מאמר האדם רק מאמר התורה,
 כלומר בפסוק הוצא שהוצאת לפניו עתה, אמר
 עלם מעלמי וגו' וקראה אשה, אבל אה"כ בפסוק אחרת קראה
 בשם "חיה", ולזה שתי מלות אלה מוספקות בריבוי, והמחברים
 זאת הפסוק עלם מעלמי למאמר אחד, מתנגד אל נגינת הטעם :
 [עא] וע"ז כתב הרמ"ד, ואין לזכך לזה, כי קריאת השם
 בכל מקום פס לז"ד, מלבד שלפי דבריו היה המאמר תסר
 הנפעל, כי באמרו בעבור זאת יקרא אשה, לא הודעת מי
 יקרא כן, לכן הרגס אונקלוס לזאת על מזה, לדא יתקרי
 אחתא, וסרד"ק פי' באמרו לזאת, אינו אומר לה לבדה, כי
 גם לכל הנקבות כיוצאות ממנה ומזרעה, וכן פי' רש"י לזאת,
 לכל נקבה האדם לעתיד: [עב] עיין עקידה שאר שמיני
 מה שכתב ע"ז: [עג] ובאמרו, אשה כי מאיש לקחה זאת,
 כתב ע"ז שד"ל כי משה הזכיר בשמות האלה כפי מה שהיו
 מכתאים אותם בימיו, אעפ"י שאשה לא נזר מחתלה מאיש

(כ) כי אחר שהקוק הביאה לפניו להיותה לו לבת וגו' :
 (כה) כי באמת אללו היא אחת מלשונותיו: (כו) גבו
 יקומו ששני אנשים מרגלים שהיו נהבאים על הגג בפסתי
 העץ כהיב והנשי העיר רדפו אחריהם, והאמת כי היו
 רוקפים אבל לא אחריהם: (כז) גם אפשר שנצנתה בגן
 רחוק ממקום שיכב שם או האדם ועיין למטה (ג יב
 הטיה פה): (כה) כאשר היתה מקודש: (רט) במקום
 הללע: (רו) והבוונה בפעם הזאת מלאתי לי עזר שלא
 מלאתי עד הנה בשאר מיני בע"ח, והוא דומה לי בתמונה
 האיברים מכל וכל: (ריא) כי היא עלם מעלמי ובשר
 מבשרי, כי הוא ראה והכירה כי מעלמו ומבשרו היתה,
 כי ראה אותה בתכונתו ובדמותו: (ריב) כי אמרו שלילית
 היתה אשת אדם בראשונה, ולא מלא קורת רוח ממנה,
 ולכן אמר על הנה לזאת יקרא אשה, וזאת הפעם, וכתב
 הח' ז"ל שהוא דרך דרש, ואין הדברים כפשוטן:
 (ריג) ופי' שם הה' ז"ל שבבילי, וכן, ואמר פרעה לבני
 ישראל, (שמות יד ג) פי' למי לזאת פי' בעבור זאת
 שהיא עלם מעלמי יקרא אשה, ולצפוקי מפי' המפרשים
 לזאת ילא ללילית: (ריה) יב"ב הרד"ק בשרש איש:

(רטו) ולא נאמר אישה ביו"ד שלא יתהלך עם אישה כה"א הכנוי שפי' בעלה: (רטז) כי פעמים יחסר מפיק
 הה"א להקל, וביאורו כי הה"א בסוף המלה, כשהוא נוסף על המלה להיות סימן על הנקבה יהיה
 במפיק, ויש פעמים שיחסרו המפיק מן הה"א, כמו, ותהמרה צחמר וזופת" (שמות בג) וכן ויקרא לה נוכח
 בשמו (במדב' לב מז) "ושערה לא הפד לבן" (ויקרא יג ד) ורבים כן שמלאנו הה"א בסוף המלה שהמפיק
 נעלם, ואעפ"י כ משמעותו להראות כנוי לנקבה, וכן בסוד המפיק ממלת אשה, אם היה נכתב מלת אישה
 ביו"ד בלי מפיק להורות על עצמותה של האשה תתערב עם אישה ולא יהיה ביניהם היכר וידיעה, ע"כ דגושה
 השיין באשה: (ריז) ר"ל אבל מלת נשים איננו מן איש, רק מן אנוש ואנשים, וכן כתב הרד"ק בשרש "אנש"
 "ולנקבות יחסרו האל"ף ואמרו "נשיב" ואיננו מן איש": (ריח) כי מלת יקרא הוא לשון זכר והוא מהבנין הכבד
 (ריט) וישם ג"כ זכר הוא, וכן "ולך יקרא דרושה" (ישעי' סב יב) "ולך יקרא הפני צה" (שם שם ד)

דומיין
 מקורי רש"י: (כה) שפס"ח כו. (כו) יכמות כג א. (כז) כ"ר פי"ח ד ופ"ח ח ילקוט רמז כד. (מח) כוה"ד כו ב

בראשית ב בראשית

אונקלוס

וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׂר אֶחָד : כִּי וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יָתַבְּשׁוּ : ג א וְהִנָּחֵשׁ

וְדַבַּק בְּאִתְתָּהּ וַיְהִי לְבֶשֶׂר אֶחָד : כִּי וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִתְתָּהּ וְלֹא מִתְבַּלְמִין : ג א וְהִנָּחֵשׁ הָיָה חָכִים מְכַל רִשִׁי

אבן עזרא

ולא נדגש קו"ף "לקחה זאת" (ה) להקל על הלשון והוא מהבנין הכבד, ואם לא נמצא (והא) וטעם והיו לבשר אחד (והא) כאל הם (והא) או שידמו כאשר היו (והא) וי"א שיולידו אחר (צ"ל אחד) (והא) והוא רחוק (והא) : כה ערומים. שם התואר (והא) [עד] וכן ובגדי ערומים תפשיש (איוב כב ו) (והא), וי"א כי גם "ערום ראה רעה ויסתר (משלי כב ג) כמודו (והא), וטעמו שהרוח ערום בלי מכסה כדמות העי"ן (והא) : יתבששו. מבושת (והא) [עד] והוא מהשנים שיש נח נעלם ביניהם (והא) [עו] והאות האחרון (והא) כפול (והא) כמו "יתבונן" (איוב א יא) [עו], ונקטן השי"ן (והא) בעבור שהוא סוף פסוק :

לבשר אחד. הולד נולד ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד (ס) : (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך לניעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שנתנה זו דעה לקרות שמום לא נתן זו ילר הרע עד אכלו מן הטץ וגכנס זו ילר הרע וידע מה בין טוב לרע (צ"ר) : (ח) והנחש היה ערום.

והוא מהשנים שיש נח נעלם ביניהם (והא) [עו] והאות האחרון (והא) כפול (והא) כמו "יתבונן" (איוב א יא) [עו], ונקטן השי"ן (והא) בעבור שהוא סוף פסוק : א וְהִנָּחֵשׁ. י"א כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות, ויפרשו יאמר הנחש

קרני אור

אלא מלש, ומן אגם חמרו אגם (כמו מן גבר בכר) וממט אגים "וממט חמרו אגם ואת"כ" אגם, אגם אגם שם אים כך הים מתחלתו, וממט ים ובארמית איתי, וכן הרד"ק בשרש, אגם כתב ואפשר שתיסה אגם מזה שרש, והדגש לחסרון סו"ן והראוי, אגם, וכן הקב"ה אשות כומס" (יתו' כג מד), ורז"ל (ב"ד ס"ח וס' לא) יוכיחו מזה ספ', מיכן שנתנה תורה בלש"ק, ועיין אור לגתיכה לסרמב"ן ז"ל מה שביאר בזה ובהלבנות שנה ס טמטר 9 זל 144 בהפסקה : [עד] ואתן לך כלל ממנו חלם בכל מקום שנמצא המלה ערום אס הוא מעיין חכמה, או אס הוא ערעילאי כל שפירושו ערעילאי, הנפרד הר"ש בחולם ערום והרבו בשורק ודגש אחריו, אף אס בשורק מלא וי"ו, ולפעמים כנפרד ערום והרבו עירומים, וכל שהוא לשון תחבולה כר"ש בשורק ערום והרבו "כרפוי המ"ם, והסימן במסורה חכימן רפין, וערעילאין דחיקין (ר"ל דגשין) : [עד] שהבושה בגלוי הערוה הוא רק מפני שהיא מעוררת אל התאוה ולירי זורים, וכאשר התשמים הים רק לקיום סמין, לכן לא התבטשו, ועד שלא אכלו מפרי פן הדעת, עוד לא הים בהם התשמים לתאוה, ולא הים להם בשת, אכל בשת הכולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כלם נפיעים שוים, ולא יתבטשו בהם טרם פרץ גדר ועבר תוק להגביר כח תשוקתו, ולהוסיף תאוה על תאוה, תאוה המותר על תאוה המופיל : [עו] אין דוגמתו בהתפעל, ופי' לא קרה להם מפעם הכושת מזה לזה : שזכו בהפרכש בין נושה לכלשה, נושה הוא מפעם הכושת (בששפטמונג) וכלמה הוא הפכר שמרגיש המטיש (שאל, ז"ך שפמן) ולכך תקדם תמיד הכושה לכלמה, נושתי וגם נכלמתי" (רמ"י לא יט) "לא תבטאו ולא תכלמו" (ישעי' מט יז) (רו"ס) : [עו] וידא און ולא יתבוקר (איוב יא יא) והשיג ע"ו רה"ג, וכתב, כי לא מלאנו בכל המקרא לשון של בושת כפול מן המרוכב, ועוד למה נכתב בהתפעל, ולא ראיתו כן במקום אחר. ולמה לא נכתב ולא יבטאו? כמו "בוש לא יבושו" (ירמ' ו טו) או "לא יבוששו", ויפרש שהוא מלשון פככה. כמו "ורא כעס כי בושה מפסי" (שמות לב א) ופי' שלא התמכרו אדם

יהל אור

ודומיהן שכולן משמען יהי נקרא שמך כד, וכן פה כאלו נכתב יקרא שמה אשה : (רכ) וכן כתב הרד"ק, הלמ"ד במאריך והקוף רפה בקמ"ץ חטף : (רכא) פי' לא נמצא מבלי דגש : (רכב) אעפ"י שהם שנים בשנים אבל מפני דבקותם יחד, יהיו כאחד, ויהיה ענין "לבשר" כאלו נכתב "כבשר", אבל לא שישובו אחד ממש : (רנג) וידבק באשתו ויראה אותה כאלו היא עמו בשר אחד לאהבתו אותה : (רכד) כי האשה הראשונה נבראה מהאיש מעלמו ומבשרו, והנה הי' לבשר אחד, ע"כ כתב הח' ז"ל, שידמו כאשר היו" וכן יהי' דבקים לעולם זה בזה כבשר אחד, וקרוב לזה פי' הרמב"ן ז"ל, בעבור שנקבת האדם היתה עלם מעלמיו, ובשר מבשרו, ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו, ויחפון בה להיותה תמיד עמו, וכן כתב הח' ז"ל בשיעור ראשונה, וטעם והיו לבשר אחד שיתדבקו וישובו כמו שהיו" ר"ל שידמו אדם וחיה בדבקותם כאשר היו בתחלה, וקודם לקיחת הללע מבשרו שהיו באמת בשר אחד : (רכה) וכן כתב הח' ז"ל (ויסוד מספר), וי"א כי הטעם על הזרע ר"ל לבשר אחד ממש, וכן פי' רש"י ז"ל לבשר אחד "הולד נולד ע"י שניהם, ושם נעשה בשרם אחד" : (רכו) וגם הרמב"ן ז"ל השיג ע"ז ואמר, ואין בזה טעם : (רכז) הוא תוה"ש למשוללי לבושים : (רכח) וקראם ערומים ע"ש סופס : (רכט) ורומה לזה פי' הח' ז"ל (יואל ז יג) על הפ' "קדעו לבצבס", וז"ל כי קריעת הלב כדרך "ומלחם את ערלת לבצבס", (דבר' י טו) וכתוב "ואקרע סגור לבס" (הושע יג ח) והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורשו, כי הוא ימנע שלא יצין ללב, והטעם שיבין האמת, ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת (משלי יג טז) עכ"ל, וכן הוא לפי פי' הי"א, ערום ראה רעה ויסתר, ובמשלי בפ"י המיוחס להח' ז"ל פי' מענין פרמה, ופי' האיש הערום וההכס ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה : (רל) שתראה כאשר איננה מכוסה : (רלא) ובא בהתפעל ונמצא רק פ"א במקרא, ועיין קרני אור כו : (רלב) כי שראו נוש שטי אותיות גראים והו"ו נח לעגם שאינו יולא במבטא : (רלג) השי"ן : (רלד) בשני שיני"ן : (רלה) סמלת "יתבוששו", כי היה ראוי להיות נקוד שו"א :

והאגם

מקורי רש"י : (מש) כההדרין נח א.

אונקלוס

בראשית ג בראשית לא 61

הָיָה עָרוֹם מְכַל חַיֵּית הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־
הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא

חַיֵּית בְּרֵאדְעֵבֵד יִאֱלֹהִים
וַאֲמַר לְאִתָּתָא בְּקִישְׁמָא
אַרְי אָמַר יִ לָא תִיכְלוֹן

אבן עזרא

ברמיה (ה) [א] ואחרים אמרו שהוא ששן (פ) [ב] ואיך לא יראו סוף הפרשה, כי איך ילך הששן על גחון, ואיך יאכל עפר ומה מעם לבללה, הוא ישופך ראש" (ג) [ג], ורבים השתבשו להקור למה היה קולר הנחש, ואם היתה לו דעת שלמה, או צוה שלא ישוא האשה (ד), ויאמר רב סעדיה גאון (ה) אחר שהתבררה לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו, נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו (ו) רק סלאך דבר בשבילם (ז), והשוב עליו רב שמואל בן חפני (ח), והנה קם ר' שלמה הספרדי בעלי השירים השקולים, ותבם בעיני שהם הדברים כמשמעם, והנחש היה מדבר, והיה הולך בקומה זקופה [ד], והשם דעת באדם שם בו (י) [ה], והנה הפסוק העיד כי היה שרום

רש"י

מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא ללמדך מאיזו סבה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועסוקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם * : ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל ב : אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה גדול היה (ה) והשוב על רב שמואל (ז), והישר והיה הולך בקומה זקופה [ד], והשם דעת באדם שם בו (י) [ה], והנה הפסוק העיד כי היה שרום

קרני אור

ואשתו מלאה וכו' ומלפנות מה שכו' חפלים לפנות מנפת מערומיהם אכל הלכו שניהם כגן ואכלו ושתו לעין השמש, לפי החיה והבהמה בלי נוסח, לפי שלא הרגישו עיני האנושות כואת, ואם הרגישו היה להם להתעכב כהתנחל עד יכפו מערומיהם, והם לא התעכבו :
[א] וע"ז כתב הרד"א, כי באמת הוא דבר הטול, לפי שהרמיוות הוא מפועל השכל, ומי שאינו משכיל אינו רומז : [ב] והוא (בפדר"א פ' יג) הנחש כל מעשיו שטעה (פ' מה בעט באילן) וכל דבריו שדבר (כס ההסחה) לא דבר ולא עשה אלא מדעתו של סמאל" : [ג] וי"א שהשטן העיר את הנחש, וישם דבר בפיו, והוא דבר מה שדבר אל האשה, ולפי שאדם אחר בארץ אין להסית על ידו את אדם וחיה, הולך לבחור באחד הנכ"ח, ולא מלא מוכן ככולה כ"א הנחש שהיה ערום מכל חית השדה, (ובפס"ז ברא"ג א) ובאזיזה לבן דבר הנחש פס האשה בלשון הקדש :
[ד] כן הוא בג' (סוטה ט ב) חמי אצתי יבך בקומה זקופה עכשיו על גחוני ילך ופי' רש"י ז"ל, מקללתו אתה למד, וכן הוא (ב"ר פ"ב) חמי פשיתך שתהא עהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת, וחס בבעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלפ"ם וקללו ידיו ורגליו, והוא נלמד בבב"תא דל"ב מדות של ר"א בט של ר"ה ג מדע י"ב, וכתב הגר"ל ז"ל שקללו ידיו ורגליו ממילא ידעין, כיון שתחלה הלך בקומה זקופה, ועתה נתקלל על גחונך תלך, בפ"ב אנקללו ידיו ורגליו, וכפי רש"י ז"ל, מקללתו אתה למד, ובפס"ז (ברא"ג א) שהנחש היה מדבר והיה מסלך בקומה זקופה, והיה יודע לשון האדם, ותוכל לומר בלשון של, כי סבהמות יש להם לשון כל מין ומין לבדו, וכן פי' ר"ח ד עטר (אור החיים) ועיין קרני אור למטה סערה לה :
[ה] והרד"א פי' באופן הזה, שבנחש לא דבר כלל אל האשה ולא האשה אליו, כי לא אים דברים הוא, אבל היה הענין שהיא ראתה את הנחש שהיה שולל בעין דעת, ואוכל מפירותיו פעם אחר פעם ולא היה מת, ולא היה מדבר עם אשה, וכי הוא בעלותו בעין, ובאכלו מפריה היה אומר אליה, לא מות תמותין וכל המו"מ עטות האשה היה כפי מה שהתעוררה ממעשה הנחש ואכילתו מפני סכוא

יהל אור

(א) והאשה הכירה ברמיות הנחש וידעה כי רצה לומר זה : (ב) שהנחש המדבר היה השטן שראה לאדם בצורת הנחש : (ג) אם הוא רוחני : (ד) לשון הסתה, וכן אמר (למעלה ב טו) כי השם לא יורה לאשר אין לו דעת, גם הצווי לא שייך רק אל מי שיש לו בחירה במעשיו : (ה) וגממשכו אחריו חכמי האומות : (ו) כי אין להם איברי הדבור :
(ז) שהמלאך היה מדבר לא הנחש, ושכן היה הענין מאתו של בלעם, שהיה לא דברה מפלמה, אבל מלאך ד' דבר בפיה, ובשיטה ראשונה אמר הגאון כי הנהג לא דבר, רק מלאך דבר על פיו, ואחרים אמרו כי השטן שהוא שר דבר על פיו, וראית הגאון כי לא יתכן לדבר הנחש בלשון בני אדם, כי עקרו הסכמה, ועוד כי אין אברי הדבור מוכנים בו לדבר : (ח) עיין ערכו בראש הספר והשיב עליו והא כתיב ויאמר הנהג : (ט) עיין ערכו בראש הספר : (י) וכן כתב הח' ז"ל (במד' כב כה) בפ', ויפתח ד' את פי האתון רק שם שינה הלשון והשם, וכתב כי ר' שמואל הספרדי חשב להציל הנתפס, ואחשוב שט"ם הוא ז"ל, ר' שלמה הספרדי וכמבואר פה, והנה הוא הקשה על רב שמואל ואמר אם היה הנהג מדבר למה נפסק ממנו הדבור, כי לא נגזר עליו שיהיה אדם : (יא) וע"ז כתב רנה"ו, ולדקו דברי הראב"ע ז"ל שאמר כי הדברים כמשמעם וכו' והשם דעת באדם שם בו, כי באמת שהיה כן קודם החטא, ולא לצד הנחש אבל גם כל החיה והבהמה היו במעלה יותר גדולה ממה שהן עתה, כל אחד לפי ערכו, אלא שאין דעתן שיהיה לדעת אדם, כי דעתן נפש חיה, ודעת האדם נשמת ניזק בדבר מה, והאשה חשבה כזה, ותקלה בעלמה, כאלו מפריה היה אומר אליה, לא מות תמותין וכל המו"מ עטות האשה היה כפי מה שהתעוררה ממעשה הנחש ואכילתו מפני סכוא

מקורו רש"י : א) ב"ר פי' יתרו ופי' פ"ה ב, ילקוט רמז כפ. ב) ב"ר פי"ט א.

בראשית ג בראשית

אונקלוס

תֹּאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן : ב וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחַשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגֶּן
נֹאכֵל : ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־
הַגֶּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא־תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ
וְלֹא־תִגְעוּ בּוֹ פֶּן־תָּמָתוּן : ד וַיֹּאמֶר

מִכָּל אֵילָן גִּינְתָא :
 = וַאֲמַרְתָּ אֶתְהָא לְחַוְיָא
 מִפְּרִי אֵילָן גִּינְתָא גִינְתָא :
 ג וּמִפְּרִי אֵילָנָא דִּי
 בְּמִצִּיעוּת גִּינְתָא אָמַר יי
 לֹא תִיכְלוּן מִמֶּנָּה וְלֹא
 תִקְרְבוּן בָּהּ דִּילְמָא
 תָּמָתוּן : ד וַאֲמַר חַוְיָא

רש"י

אבן עזרא

דברים כדי קטשיכנו ויבא לדבר בחותמו
 העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הלוי
 לפיכך באה לדי גרעון (ג) הוא שגאמר אל

מכל חית השדה (יג) ון רק לא באדם (יב), ופי'
 ערום הכס שיעשה דבריו בערמה (יג), ואל תתמה
 בעבור היות ערום אחר ערומים (יג), והם שני
 טעמים (יג) ון, כי באלה הצחות בלשון, כמו
 „בלחי החמור חמור המורתים (שיפי, בו טז) (יג) וכן „על שלשים עירי, ושלשים עירי להם”
 (שם י”ד ד) (יג), ועוד (יג) אם המלאך דבר על פי (ג) אין המלאך לנהש (יג) וזה המלאך לא יתבן
 להיות שלוחו של השם, ואין המלאך ממרה פי השם (יג), והשואלים איך (וי”ג אנה) מצא הנחש
 את האשה (יג) איננה שאלה (יג), ושעם אף (יג) כי יורה כי דבר דברים אחרים (יג) וכן, ואמר

יהל אור

קרני אור

היום ועושה שניהם ד': (יב) ולא זכר הבהמה, לפי
 שהיה השדה יש בהן יותר ערמימות מן הבהמות הגדולות:
 (יג) ובן כשיטה ראשונה „ערום מכל חית השדה ולא
 מהאדם”: (יד) „ערום” הוא שת”ו לאיש יודע להעלים
 תחבולתיו בלא יבינים זולתו ערום לאתם לפועל, ונאמר
 לגנאי כשיהי' התכלית המבוקש בו כדי לגרום הפסד
 לב”א כמו פה, וכן „להרנו בערמה” (בשנית כא יד),
 ונאמר לשבח כשיהי' התכלית הערמה והסתור ענין כדי
 שלא יתנוק הוא עצמו מבני אדם כמו „לתת לפתאים
 ערמה” (משלי, א, ד). והנה יש ערמה גם בהרבה
 בע”ח, כמו השועל ודומיהם, כמו שגראה מערמתם בענין
 הלידה, וכמו שסופר בספורי הכמי הטבע, והגם שלא
 יצדק עליהם שמות חכמה, בינה ושכל, שזה מיוחד
 והנהש היה ערום יותר מכולם: (טו) כי מתהלה כתוב
 (טו) כמו שפי' למעלה (כ פ”ג: קרני אור עד) אשר הוא
 וכן הרבוי, אשר הוא לשון חכמה המ”ס רפה, כמו „מחשבות ערומים” (איוב ה יב) ואשר הוא
 לשון ערום המ”ס בדגש. כמו „ובגדי ערומים תפשיט” (שם כב ו): (יז) והוא לשון טבל על לשון, והוא דרך
 להיות, והנה הראשון הוא המור, והשני והשלישי פי' לצור לצורים, ופי' הפ' בלחי החמור עשיתי חמרים
 לצור ולצורים: (יח) והוא ג”כ לשון טבל על לשון, ופי' הפסוק ויהי לי שלשים בניס רוכבים על שלשים
 עירי ושלשים עירי להם, כי כל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אחון, והעיר הוא המור הנער, כמו
 יי „אסרי לנפן” עירה (למטה מט יא) ועל עיר בן התונות (זכרי' ט ט), ושלשים עירי להם, ולהם
 שלשים עירי, וכחז הרד”ק ונראית בו עי”ן הפעל לזווגו עם עירי שזכר שהוא ענין אחד והוא דרך נחות:
 (יט) שב להסתיר דעת הגאון ז”ל: (כ) על פיו של השם:

הוא עי”ש, וכן יפרש הפסוקים עד”ו: [ו] (ובפרד”א פי”ג)
 יהיה סמאל רואה כל הכריות שברא הקב”ה, ולא מלא הכס
 להדע כמו הנחש: [ז] והח' ז”ל כתב תיבה נפלאה על מלת
 „ערום” והסביל בין לשון ערום שהוא מענין חכמה, ובין
 ערום שפי' ערטילאי, והיא נמלאת בקוצן חכמת הראש”ע:
 [ח] עיין בפ”ג רד”ק שם וכמ”ל להר”ש ז’ מלך: [ט] וברד”ל
 (כ”ד פי”ט ילקוט רמז כו, אסתד רבה פ”ה) ארבעה פתחו
 באף ואכדו מן העולם, ואלו הם נחש וכו’, ובפס”ו בני
 „שלשה פתחו באף” וכן במדרש אנדה (ברא’ ג א) וכוהר
 בראשית, באף פתח ואף אטיל בעלמא”, וכחכ הכוה”ק לדעת
 כוהר יפרש כעס וחימה יעודר אשר אמר אלהים לא תאכלו,
 ומלת „כי” טעמו כמלת „אשר” כמו „וישמע אברהם כי נשכה
 אחיו” (ברא’ יד יד) גם בעל העיקרים יפרש מלשון אף
 יצדק עליהם שמות חכמה, בינה ושכל, שזה מיוחד
 והנהש היה ערום יותר מכולם: (טו) כי מתהלה כתוב
 (טו) כמו שפי' למעלה (כ פ”ג: קרני אור עד) אשר הוא
 וכן הרבוי, אשר הוא לשון חכמה המ”ס רפה, כמו „מחשבות ערומים” (איוב ה יב) ואשר הוא
 לשון ערום המ”ס בדגש. כמו „ובגדי ערומים תפשיט” (שם כב ו): (יז) והוא לשון טבל על לשון, והוא דרך
 להיות, והנה הראשון הוא המור, והשני והשלישי פי' לצור לצורים, ופי' הפ' בלחי החמור עשיתי חמרים
 לצור ולצורים: (יח) והוא ג”כ לשון טבל על לשון, ופי' הפסוק ויהי לי שלשים בניס רוכבים על שלשים
 עירי ושלשים עירי להם, כי כל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אחון, והעיר הוא המור הנער, כמו
 יי „אסרי לנפן” עירה (למטה מט יא) ועל עיר בן התונות (זכרי' ט ט), ושלשים עירי להם, ולהם
 שלשים עירי, וכחז הרד”ק ונראית בו עי”ן הפעל לזווגו עם עירי שזכר שהוא ענין אחד והוא דרך נחות:
 (יט) שב להסתיר דעת הגאון ז”ל: (כ) על פיו של השם:

(כא) א”כ למה נתקלל הנחש, כי מה ענין לנחש הנחש ולמה אמר והנהש היה ערום, אחר שהוא לא דבר:
 (כב) ולא יתכן שישיא המלאך את האשה לעבור על מצוות האל, ואם נאמר כי לכסית את האשה בא
 המלאך הם תעבור את פי ד’ מה חטא הנחש בזה: (כג) למעלה צפי לעבדה ולשמרה (ב טו) פי’ התי’ ז”ל „ולשמרה
 משמע מכל החיות שלא יכנסו שם, והנה הנחש היה מחון לגן והאשה בתוך הגן ואיך מלא הנחש איתה, אז אנה
 היא: (כד) כי מאחר שהיה ערום מכל חית השדה, בא ג”כ בערמה לתוך הגן: (כה) בולת „אף” יורה
 על רבוי תמיד, וכן רוא צליב מדות מדה א’ ולעולם תוסיף על אשר אמר (כו) גם מלת „כי” לא י”ה על
 תהלת הדברים, כמו שאמרו המרגלים אל יהושע (יהושע ב כד), „כי נתן ד’ בידינו את כל הארץ” (ב טו)
 „כי עד הוא בינינו וביניכם” ורבים כמוהם: (כו) נראה כי קדמו דברים אחרים בין הוה זכין הנחש:
 ובכח”ה

מקורי רש”י: (ג) סוהר’ כט א. אבות דר”ג פ”א.

אונקלוס

בראשית ג בראשית

לב 63

הַנְּחִישָׁא לְהַאֲשֵׁה לֹא מוֹת תִּמְתּוּן:
הַכִּי יִדְעַ אֱלֹהִים כִּי בַיּוֹם אֶכְלְכֶם
מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם
כְּאֱלֹהִים יִדְעֵי טוֹב וְרַע: וַתֵּרָא

לְאַתְתָּא לָא מוֹת תִּמְתּוּן:
הַאֲרִי גַלִּי קָדָם יִי אֲרִי
בַּיּוֹמָא דְתִיכְלוּן מִנָּה
וְיִתְפַתְחוּ עֵינֵיכוֹן וְתִהוּן
כְּרַבְרָבִין חִקְיִמִין בֵּין טַב
לְבִישׁ: וַתֵּרָא אֶתְתָּא
רִשִׁי

אבן עזרא

בסוף (מ) קל וחומר (ס) שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ בגן (ו) לא הזכיר הנחש השם הנכבד והגורא (ה) כי לא ידעו (ג) [ו], גם האשה הוסיפה על מצות השם, ולא תגעו בו [יא], וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו (שופ' יג ז) (ג) [יב]: ה והייתם כאלהים. כמלאכים (ו) [יג]: ו ותרא האשה בלבנה (ס): ונחמד העץ בעבור עמה שיחד אכלוהו (מ) ונלתה לו סוד הנחש (ס), והנה לא היה אדם שונג על בן נענש, ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה (ס) בעבור שמצאו, ויתפרו עלה תאנה (למטה פ' ז) (מ) [טז], ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת

תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמתון. דחפה עד שנגעה בו - אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה (ד): (ה) כי יודע. כל אומן סוגל את בני אומנותו (ה) מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יולרי שתשכיל (ו) [יד] ותפקחנה עיניה (ו) [טז], וטעם והנה לא היה אדם שונג על בן נענש, ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה (ס) בעבור שמצאו, ויתפרו עלה תאנה (למטה פ' ז) (מ) [טז], ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת

קרני אור

ומימה: [י] כי נחש לחסרונו לא הגיע להכין פניו הליור כולל שמורה עליו שם בן ד' אותיות, וכן חוה להיות דעתה קלה זכרה שם, אלהים כלכל המשפיע: [יא] בן הוא (כ"ר פ' יט), תי ר' תיח' שלא תעשה את הגדר יותר על הטיק' שלא יפול ויקלץ הנטיעות וכו' והיא לא אמרה, וכן ברש"י על התורה, וכן ברש"י סנהד' כט כע"א ד"ה, ולא" ונפדרש אנדה ברא" ג כתב מלמד שהוסיף אדם על לוי של הקב"ה, והוסיף על אשתו להזכירה אפילו בנגיעה, וע"ז נאמר, אל חוסיף על דבריו" (משלי ל, ו) וכן הוא בדרש"י פ"ק, שאדס"ר פשה סייג ונגדר והוסיף לו לפלמו בנגיעה, וכך אמר לה שהאכילה והנגיעה אכורה, והיא לא ידעה שהנגיעה היא סייג, וכבר ראתה שאין מיתה בנגיעה סברה שיקר אמר לה אדם, והכוו"ק פ"י שאדס טעה בלבן הלוי פ"י: [יב] עיין (ח"א מהרש"א סוטה ט ז) שכתב והנראה בזה כי לוי הש"י לאדם היה קודם שנבראת חוה ממנו, ומימו גם חוה נלטוה באכילתה שהרי היא היתה חלק ממנו: [יג] הנה הגדולים נביאים ומלכים נקראין רבבין (למטה כג טז) ואח"כ דיינים וכן למטה ו, (ג) בני האלפים בני רבבין, ר"ל בני השמים והשופטים כמ"ש רש"י ז"ל, וכפ' סוה טוונתו על המלאכים (גל"ג): [יד] ואור"ת, ומרגג אילנא לאסתכלא בה" ולשון רגינה היא התשוקה הפלומה, ודומה לשרש, פרג" בלש"ק, כאיל תערוג, נפשי תערוג" (תס' מב ג) וכתרגומו שם, כמא דמרגג וכו' ומלאנו בכתוב שרש, שכל" על ענין המראה והבטת בעינין, כאשר נשתמשו בו רז"ל כאמרם, הכתכל בשלשה דברים" (אבות פ"ב מא) כתב, והאשה טובת שכל" (ש"א כה ג) פניו טובת עיני והבטת, כאלו אמר טובת מראה, וכדרז"ל (ב"ר פ"ט) ונתמד הפץ להשכיל, מכאן שמוסיף חכמה: [טז] וההבדל בין שקח ובין פתח, עיין מורה ח"א פ"ב ואור"ת על, ונפקחו עיניכם" ואורי אפי הוא לפי"ן ופי' לשון רפואה ועיין גל"ג מה שכתב פ"ז: [טז] וכדרז"ל (ב"ר פ"ט ג) ויתפרו פלה תאנה" ארשב"י פלה שהביא תואנה (פ"י יללה

יהל אור

(כח) והכתוב הניח ראשי הדברים ולקח סופם: (כט) וישמש מלת "אף" לשני הוראות, ויהיה פ"י גם כש"כ, כמו "אף שכני צתי חומר" (איוז ד יט): (ל) כמו שאמר, לא תאכלו מכל עץ הגן", (לא) השם הו"ה, ובשיטה ראשונה, ואמר הנחש, "אלהים" כי איננו יודע השם הנכבד, ואור"ת גם השם "אלהים", פה כמו בפ' ראשון, דעבד ד' אלהים" עיין בס' חליפות שמלות מה שהביא "צסס הג' רל"ח בס' אגרת בקורת מה שהעיר פ"ו: (לג) כי הוא חומר ואין לו חלק בבינה, (לג) כי המלאך לא אמר לה בן, ובשיטה ראשונה, והאשה הוסיפה ולא תגעו בו, כאשר הוסיפה אשת מנוח, עד יום מותו", והנה נגע הנחש בעץ ולא מת פ"כ השיא האשה: (לד) ובן דעת אונקלוס שפי' "ברבבין", ובתוי"כ"ע מפורש יותר, כמלאכין רבבין", ועיין מורה ח"א פ"ב ועקידה ברא" שער העשירי, ועיין הכוה"ק שמפרש דעת אונקלוס, ובשיטה ראשונה, והייתם כאלהים הם המלאכים": (לה) זו ראיות הלכ האמינה לדברי הנחש וראתה בלבה, כי טוב העץ למאכל, וגי תאוה הוא לעינים כמו שאמר (למעלה ב ט) וילמח וגו' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, כי אין תאוה כ"א לנפש ולא לציברי הגוף, ויהיה פירושו תאוה היא לנפש לראיית העינים:

אחת: (לט) הודיעה לו דברי הנחש וסודו, ואכלו ממנו יחד: (מ) בן הוא בדרז"ל (ברכות מ, סנה"ד ע ב, ב, ב"ר פט"ו, תנחומא וירא אות לב, תנחומא הקדום וירא יד ו פס"ר פ"יב): (מא) ובאותו עץ שקלקלו

הוא פועל יוצא, ופי' שהעץ משכיל לאוכלו והיא חסבה שתשכיל על ידו: (לו) גם זה פי' הח' ז"ל בשיטה ראשונה, שר"ל כאלו היו עורים קודם אכילת הפרי: (לח) כי היא הוליקה לו מפרי העץ, והכתוב אומר, ותקח מפריו ותאכל, ואח"כ נתנה לאישה שהיה באחד ממקומות הגן, הנה האשה אכלה פעמים, והאדם פעם אחת: (לט) הודיעה לו דברי הנחש וסודו, ואכלו ממנו יחד: (מ) בן הוא בדרז"ל (ברכות מ, סנה"ד ע ב, ב, ב"ר פט"ו, תנחומא וירא אות לב, תנחומא הקדום וירא יד ו פס"ר פ"יב): (מא) ובאותו עץ שקלקלו

במקור רש"י: (ד) ב"ר פ"ט ג וסדר"א פ"ג. ה) ע"י ל"ג כ.

בראשית ג בראשית

אונקלוס

הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל וְכִי תֹאמַר הוּא לְעֵינַי וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וְתִקַּח מִפְּרִי וְתֹאכַל וְתִתֵּן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּךְ וַיֹּאכְלָה וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי

אָרִי טַב אֵינָן לְמִיכָל וְאָרִי אִפִּי הוּא לְעֵינַי וְנִחְמַד אֵילָנָא לְאַסְתְּכָלָא בְּהַ וְנִסִּיבְתָמְאָבְהָ וְאִכְלָת וַיִּקְבַּת אָף לְבַעְלָהָ עִמָּהָ וַיֹּאכְלָה : וְאִתְּפַתְחָא עֵינֵי תְרוּיְהוֹן וַיֵּדְעוּ אָרִי

רש"י

אבן עזרא

עולמות (ו) : (ו) ותרא האשה . ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ז) : כי טוב העץ . להיות כאלהים : וכי תאמר הוא לעינים . כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם : ונחמד העץ להשביל . כמו שאמר לה יודעי טוב ורע : ותתן גם לאישה . שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת (ח) : גם . לרבות בהמה וחיה : (ט) (ז) ותפקהנה וגו' . לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממס' (י) וסוף המקרא מוכיח : וידעו כי ערומים הם : וידעו כי עירומים הם מלוא אחת היתה

גם רבים אמרו שחטה היה (יג) (יז) , והגבון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחד על כל פני האדמה (יג) (יח) , והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל (יג) , ועיכ כסו האדם ואשתו ערותם (יג) (יט) , ופי' ויתפרו ידוע (יג) וכן שק תפרתי עלי גלדי (איוב סז טו) , והמבקשים סהש (יג) מהבילים (יג) כי בעץ דק יעשו צרכם (יג) , וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו (י) וזאת הידיעה כנוי למשגל (יג) ובעבור עץ הדעת נקרא בן (יג) (כ) , גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל (יג) , (כא) : ועץ החיים .

אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו

יהל אור

קרני אור

רצו לתקן עצמם לכסות ערותן : (מב) בן הוא בג' (ברכות מ , א , סנהד' ע , ב) ר' יהודה אומר חטה היה , שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן : (מג) ונבראו לשעתם : (מד) הוא מעורר ומרבה בתאוות המשגל , ועיין ברד"א מה שהשיג ע"ז . (מה) כי דבר המשגל הוא דבר מגונה ומכוער , לולי שיש בו לורך להשאיר הזרע , ומפני זה התבוששו זה מזה , גם מהאל שהתהבאו ממנו : (מו) ענינו חבור ודבוק , ופי' ויחברו , והם תפרו מעלי תאנים שהם רחבים , ותפרוס זה עם זה , עד שטעו מהם הגורות לכסות את ערותן : (מז) ישאלו איך וכמה תפרוס , הלא לא היה להם מחט : (מח) מהבילים המה בשאלה של הבל : (מט) כי באפשרי לתפור בעץ דק בלי עזרת מחט : (נ) דערתו שעץ הדעת טוב ורע , הוא רמו לכח המוליד , וכאשר אכל מפרי עץ הדעת אז ידע את אשתו : (נא) ובן אמר הכתוב , וידעו כי עירומים הם ולא אמר ויראו , כי את אשר ראו עתה , היא את אשר ראו בתחלה , כי לא נתהדש להם ענין חדש בראיתם אלא אחר שאכלו מפרי העץ נולדה בהם תאות המשגל , וזה הוא הידיעה : (נב) נקרא השכיבה ידיעה , כמו שכתוב , והאדם ידע את הוה אשתו" (למטה ד א) , ונדעה אותם" (למטה יט ה) , אשר לא ידעו איש" (שם טס ח) , והוא דרך כבוד : (נג) ובשישה ראשונה , ועץ הדעת להוסיף על תאות המנו , שפירוס ועירומים , מורה על חסרון בגד , לכן אמר תחלה ויכו שניהם ערומים , ר"ל מחוסרי בגדים , ופתה יאמר שידעו כי עירומים הם , היינו שגילוי הפרוה הוא חסרון ונושא ולריך לכסותה (רמל"מ) : [כ] פעל ידע ישמש על התשמיש כי על ידי טרדת האהבה תתעורר הדבקות בה ועיין בסו"ק , [כא] גם חז"ל (ברכות מ , א , סנהד' המשגל , כי הנער לא יבין לתאות הנשים , פ"כ נקרא המשכב ידיעה , והאדם ידע את חוה אשתו" : כשיטה

וכי) לעולם , ובמדרש הגדל (ברא' ג) פי' בדרך המשל האנה , מן , תאנה הוא מנקה" (שופטים יד ד) כי על ידה ביקש הקב"ה ומלא בה תואנה לגזור עליהם מיתה : [יז] והב"ד (פ' טו) מאמר ר' מאיר , כד לא הוה בבר נש דעה איטן אמרין לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיי מן יומי" , פי' כשאין דעה בגן אדם הנריות אומרים לא אכל איש הזה פת חייטן מימיו , הרי שהדעת תולה בפת חייטן , וזה היה עץ הדעת , וי"א גפן היה וזהו שדרשו ז"ל (ב"ר פ' יט) כתעס פגנים והביאה אליו , ולפי שמראהו אדום כדס , לכן כשפך דמם וזה כל העולם מדה כנגד מדה , ולכן כשפך דמם שנתנה לה דם נדות שהוא חולי בטבעה של אשה עומן לזמן , והוא סוד הכתוב , ודס פנכ תשתה חמר" (דבר' לב יד) שקרא המשקה היו"א מן הענבים דס , לפי שהוא הכי"א דס לפולם : [יח] ויכול להיות שהוא דעת ר' פזריה ור' יחזקיה ב"ר סימון באמרו בשם ר' יהושע בן לוי (ב"ר פ' טו) חס ושלום לא גילה הקב"ה אותו אילן לבוש איש ולא עמיד לגלותו : [יט] ואמר הכתוב פס , וידעו כי עירומים הם , כי זה הוא ההבדל בין ערום בקמץ , והרבו עירומים כחטף פתח , ובין עירום בלתי והרבו עירומים , שפירוס ועירומים , מורה על פירוס גילוי הפרוה , ופירוס ועירומים , מורה על חסרון בגד , לכן אמר תחלה ויכו שניהם ערומים , ר"ל מחוסרי בגדים , ופתה יאמר שידעו כי עירומים הם , היינו שגילוי הפרוה הוא חסרון ונושא ולריך לכסותה (רמל"מ) : [כ] פעל ידע ישמש על התשמיש כי על ידי טרדת האהבה תתעורר הדבקות בה ועיין בסו"ק , [כא] גם חז"ל (ברכות מ , א , סנהד' המשגל , כי הנער לא יבין לתאות הנשים , פ"כ נקרא המשכב ידיעה , והאדם ידע את חוה אשתו" : כשיטה

הקורו רש"י : (ו) ב"ר פ"ט ד . ז) ב"ר שם מדרש הגדל ברא' א . ח) ב"ר פ"ט ה ופ"כ מ . ט) ב"ר פ"ט י ס' ילקוט כמו כו , ילקוט איוב רמו' תתק"י , אגדת שמואל פ"כ . י) ב"ר פ"ט ו

אונקלוס

בראשית ג-בראשית לג 65

עֲרִשְׁיָאִין אִיגִין וְחַשְׁיָא לְהוֹן טְרַפִּי תִאֲנִין וְעִבְדִּי לְהוֹן זְרִיזִין : וְשָׁמְעוּ יַת עִירְמִים הֵם וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תֵּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָרֹת : וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־

רש"י

אבן עזרא

שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות (יג) ואין מלת לעולם עד עולם ועד, והנה כן, ועבדו לעולם (שמות כא ו) (כ) וכבן, וישב שם עד עולם (ש"א א כב) (ט) [כנ], ורבים אחרים, ומפרשים אמרו בפי, כי ביום אכלך ממנו מות תמות, כי לא נברא על מתכונת שיטות [כד] רק כאשר חטא נגזר עליו המות (י) [כה], ורבים ישאלו מה חטאו זרעו (יח), ואלה דברי רוח, כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה, וכמות זה כן מות זה (י) מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה, וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות נמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב (ז) : וישמעו מתהלך לערב (כ) בעת התנוספ רוח היום (כ), ומצאנו

זידם ונתערטלו הימנה (יא) : עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (י) אבל שאר העלים מנעום מליטול עליהם (י) ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להכות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו. מדרש רבי תנחומא (יד) : (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונס צב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר בנן. [כו], קול השם (כו) [כו], וזה היה סמוך

יהל אור

קרני אור

פ, ב) הביאו דמיון מהתינוק, כי התינוק אינו יודע בין טוב לרע עד שיכסוף לתאות נאים, ומאז יתכונן כזה אתר זה, ויחיל להבין שסופו למות, ויתקיים בתוך ע"י פו"ר : [כב] וכן דרשו רז"ל (קדושין סו, א) ועמדו לעולם עד היוכל, או אינו אלא לעולם כחבשנו ת"ל וכו', ופוד שהכתוב פי' אותו במקום אחר ואמר (ויקרא כה ט) עד שנה היוכל יעבד עמך : [כג] והרד"ק פי' שם כל ימי חייו, ורז"ל דרשו עד עולם, עולם הלויים, שהיו משרתים עד ר' שנה, ולכל המפרשים ז"ל אין הפי' לעולם עולם ועד, [כד] והוא דעת רז"ל, לולא שחטא לא ימות לעולם, ואף כל מורכב יש בו התכה אשר מסבתה הוא מעותל להפסד, זה אינו רק לפי טבע המחודש אחר החטא, אבל קודם לזה היה החפץ האלוי שיהיה נזון ממאכלו כשיעור מה שהותך ממנו בכל יום, והיה הגוף יכול להתמיד פי' ולהתקיים כל הימים (ככו"ק) : [כה] לישן זה, מות תמות אינו רגיל רק במחוייבי מיתות צ"ד, לפי שהם מסונות, אבל במיתה בידי שמים לא בא ככפל, וכאן שאמר ככפל, מות תמות" ל"ל לפי שאין מיתה זו האמורה כאן לפגוש על אכילתו, כי באמת נענש יותר תשע קללות, וכמ"ס הגר"א שלא הודיעו כאן רק טבע אילן זה, כי אילנאל לא חטא לא היה מת מעולם לדברי רז"ל (סג) :

(נד) ובשימיה ראשונה, ודרך הפשט אין לנו דרך לדעת איזה עץ הוא הייס, ועץ הדעת, וכדבר האסור שארמוז לך, באהרונה יתברר לך דברי, רק ידענו כי יש פרי מושיל לאדם ומזיק, ומוסיף על שנותיו ומשחית מיד, וככה ימלא בלמה האדמה, (נה) ופי' שם התי' ז"ל, כי מלת לעולם בלתי"ק הוא זמן, כמו, כבר היה לעולמים" (קהלת ה יו"ד) זמנים, ולכן אמר ועמדו לעולם, לזמנו של יוכל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו, ויציאת הירות כאלו עולם מתחדש לו :

(נו) ופי' שם המפרי' עד זמן שיהיה גדול, ואם היה כפשוטו לא ילך לביתו הפילו לעשות זרכיו :

(נז) פי' אין הכוונה שימות ביום אכלו אלא שיהיה בן מות, ועיין ב"מב"ן ז"ל : (נח) ובן יקשו על פסוק, לא יבוא ממזר בקהל ד', (דברי כג ז) בניו מה חטאו, רק כן גזרה הכמהו, ולא מהשבותינו מהשבותיו : (נט) על דעת הכמי המחקר אלו לא חטא האדם היה מת מיתה טבעית, לפי שכל מורכב סופו שיפרד וימות, מיתה טבעית, כי ענין מוכרח הוא בדרך הטבע לשוב כל מורכב לשרשו ולעקרו, ולפי זה כוונת הכתוב מות תמות מיתה מקרית שרוב בני אדם מתים בה : (ס) ובן פי' החי' ז"ל על הפי' הל"ז נבא לאנוש עלי ארץ" (איוב ז א) "זמן קצוב ועל הפי' "אם חרולים ימיו מספר חדשו אתך חקיו עשית" (שם יד ה) פי' הוא ז"ל, כבר גזרת עליו גזירה כמה יקיה, והרלת משפטו, ושמת לו הוקים וגבולים לא יוכל לעוברם, ובשיטה ראשונה, ובשבור שמאלו רבים, תמות", אמרו לולי שאכל מעץ הדעת לא היה מת, וזה אינו נכון כי לא נברא על מתכונת שיהיה הי לעולם, והעד שהיה צריך לאכלה רק מפרי העץ לצדו, והנה היוס תחול למות, כי כאשר יגיע האדם אל רב כחו אז יחול שיחסר ויהלש, וימותו איבריו יוס יוס", ועיין (למטה הערה קכט) : (סא) הם הכירו כי הקול היה מאת ד' בא לדבר עמהם על הטאס, ובן פי' רש"י ז"ל שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן : (סב) ובן ת"א, למנה יומא", ובן פי' רש"י ז"ל, וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, והם סרחו בעשירית : (סג) והוא "לעת ערב שאז ילטן רוח היום ונושבת :

[כו] ובב"ר (פ' י"ט) מהלך אכ"כ אלא מההלך מקפץ וטובה ופי' המ"כ וז"ל, מדכתיב מתהלך כלשון מתפעל משמע שאיט הליכה ממש כד"א מתרובש, מתעשר, שאינו רש ועשיר באמת אך מדמה עצמו כן, ככ"ל, וכן ויתחבא האדם ואשתו הרטון בו מחשבת התחבא לא אמר ויתחבא, כי תחבא לא יוכל מפני שהם אבר מלא כל הארץ ככודו, ובה עתה שגבר החומר והגפש נכלאם בו, והתמונה עמו, שמעו קול גשמי, וגם נדמה להם שהיה מתהלך בגן, וכ"ז פעלה עליהם כח הדמיון : [כז] ובדרז"ל (כ"ר סג) שמעו קולו של מלאכים אומרים ד' אלהים הולך לאותו שגנן, פי' עיין

סקורי רש"י. (יא) צ"ר פי"ט ו ילקוט רמז כו. (יב) בנהדר' פ, ב יג) צ"ר פס"ו ז' יד) תנחומא וירא אות יד על הפי' וד פקד את שרה.

בראשית ג בראשית

אונקלוס

קל מימרא דיי אלהים
מתהלך בגינתא למנח
יומא ואימפר אדם
ואתתה מן קדם יי אלהים
בגן אילן גינתא: ויקרא
יי אלהים לאדם נאמר לה
אן את: נאמר ית קל

קול יהוה אלהים מתהלך בגן
לרוח היום ויתתבא האדם ואתו
מפני יהוה אלהים בתוך עץ הגן:
ויקרא יהוה אלהים אל האדם
ויאמר לו איכה: ויאמר את

רשי

אבן עזרא

דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו.
שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן:
לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה מסם
(ס"א לשם ודו"ק כי כן עיקר וזו היא
מערבית שו) שלפנות ערב חמה במערב
והמה סרתו בעשיריה שו): (ט) איכה.
יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים
שלא יחא נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום יו)
וכן בקין אמר לו אי הכל אחיד וכן צבלעם
מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברי
וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאהן יח):
והשיב לו השם "קול דמי אחיד צועקים":

לקול הליכה, כמו "קולה כנחש ילך" (ירמ"י מו
כב) "קול השופר הולך וחזק מאוד" (שמות יש
יט) [כח], ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי (כ"ו)
בי הטעם והאדם מתהלך בגן (ס"ו) [כט], גם הוא
אמר שמי ביום אכלך ממנו אלה שנים כדרך
הדרש (ס"ו), ואחרים אמרו ביום ששי נברא וביום
ששי מת (ס"ו), ואחרים אמרו אז תהיה חייב
מיתה (ס"ו), ואחרים אמרו כי יש מות עונש, כמו
"כי בן מות האיש העושה זאת" (ש"ב יב ה) (ס"ט),
ואחרים אמרו כי מאז תחול שתמות (י) והביאו
ראיה מהתינוק (ס"א) [ל], והישר בעיני מה שאמרו
הקדמונים (ס"ב) שעשה תשובה, כטעם רגע אדבר (ס"ג):
ת ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים (ס"ד) [לא],
וכן "אי הבל אחיד" (למטה ד ט) והנה כחש קין

יהל אור

קרני אור

(סד) עיין ערכו בראש הספר: (סה) שאין ההליכה על
הקול רק על האדם, ופי' בעוד שהיה אדם
מתהלך בגן לרוח היום שמע את קול אלהים: (סו) והוא
(מצ"ר פ יט), אין אחס יודעים אם יום א משלי אם
יום א משלכם, אלא הרי חני נותן לו יו' א משלי - שהוא אלק
שנים, והוא חי ט' מאות ולמ"ד שנה - ומניח ע' לבניו:
(סז) שב למה שאמר למעלה בפ' כי ביום אכלך ממנו,
כי בכלות שנותיו הקצובים ימות ביום מימי השבוע אשר
חטא בו: (סח) ודעת האחרים הביא ג"כ למעלה פ'
ו, וכן פי' הרמב"ן, ופי' בעת שתאכל ממנו תהיה בן
מות, וכמוהו ביום אלא תך והלכת אנה ואנה ידע תדע
כי מות תמות" (מ"א ב מב), שאין הכוונה שימות מיד
בו ביום אבל הכוונה, כי בעת שיא ייהיה חייב מיתה
למלך, והוא ימית אותו כאשר ירלה: (סט) אף שכל
הפשט הפשוט הוא דרך עונש, והעונש מפורש בפ'
שאריו, ואת הלצצה ישלם ארבעתים, כמו כן פה פי' שיעניש אותו: (ע) כי בכל יום ימות חלק מהיו ויגוע
וימות כמ"ש ויום המות מיום הולדו (קהלת ז א): (עא) בוונהו, אהר שעברת על סדר ההנהגה תחל
שתמות, כמו שמאכיל מזון לתינוק יונק משדי אמו שהוא בלתי נאות לו שמיתו, או כוונתו כי התינוק בקטנותו
אינו יודע דרך נשים ע"כ הולך וגדול, ומעת שתתגבר בו תאות המשגל, מאז ישוב אהורנית ויחסר כחו, כמו
שכתוב בפ', ונהמת באחריתך ככלות צערך וצערך" (משלי ה יא), אל תתן לנשים חילך (שם לא ג), ועיין
למטה ז ג: (עב) בן הוא כדו"ל (עירוזין יח ז, ע"ז ח א, פדר"א פ' כ, זהר בראשית דף נה): (עג) פסוק
הוא (ירמ"י יח ז) "רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתון ולהאבד, ושב הגוי ההוא מרעתו אשר
דברתי עליו, ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו", והה' ז"ל הביא הפ' "רגע אדבר", ר"ל התשובה כוללת,
כי גזירותיו של מקום המה על תנאי, ואם ישוב יבעל הגזירה, והוא עשה תשובה: (עד) וכן פי' רש"י ז"ל, יודע
היה היכן הוא, אלא לכנס עמו בדברים שלא יהיה נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום ודעתו ג"כ שהוא פתח דברים.

לדוט על החטא: [כח] וכן הוא כדו"ל (כ"ר ס"ג) אמר
ר' חלפון שמפט שיש הילוך לקול שנאמר, וישמעו את קול
ד' אלהים מתהלך בגן" וכן פי' המורה (כפ' כ"ד מת"א)
וזמנא כי מתהלך בגן יחזור לקול ולא לאלהים, והר"ה עליו
שאמר את קולך שמעתי, וא"כ הקול היה המהלך בגן:
[כט] וכן פי' הרד"א האדם היה מתהלך בגן לרחף עליו
ולקרב לרוח היום, כי כהיותו מתחמם מאוד כחום
היום היה מתהלך בגן לאותו לך שהרות נושכ משם, ואז
שמע את קול ד' אלהים, וטעם מתהלך ולא הולך, לפי שהוא
היה הולך ומזור כדרך בני אדם, והוא לשון מתהלך כחמו
לדיק" (משלי כ ז): [ל] עיין למעלה קרני אור הערה כ"א:
[לא] ואמרו ז"ל (סנהד' ל"ח ב') איכה לאן נסה לבן?
ועיין רלב"ג מה שכתב" ע"ז, והגר"א פי'
איכה? התכוון בעצמך, איך נפלת ממעלתך, איש מדרגתך,
וההגדל בין איפה ובין איפה לדעת כו"ה המבקש לדעת

מקורי רש"י: (סו) כ"ר פ' יט ת ילקוט רמז כו. (סז) סנהד' לח ב. (יז) מדרש אגדה ברא' א. יח) עיין בר' פ"ע א-ב מדרש פ"ב ג.

אונקלוס

בראשית ג בראשית

לד 67

קָלָה שָׁמַעְתִּי בִגֵן וְאִירָא כִּי־עִירָם
 אָנֹכִי וְאַחֲבָא : י' וַיֹּאמֶר מִי הִנִּיד
 לָךְ כִּי־עִירָם אֶתְּהָהּ הַמִּן הָעֵץ אֲשֶׁר
 עָוִיתִיךָ לְבַלְתִּי אֲכַל־מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ :
 יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר
 נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נָתַתָּה־לִּי מִן
 הָעֵץ וְאֲכַל : יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
 לְאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וְהִיא אָמְרָה
 הָאִשָּׁה הִנָּחֵשׁ הִשִּׁיאֲנִי וְאֲכַל :

מִימָרְךָ שָׁמַעְתִּי בְּגִינָה
 וְדַחֲלִית אָרִי עֲרִטִילֵאִי
 אָנָּה וְאִיטְפָרִית : י' וַיֹּאמֶר
 מִן חֲוִי לָךְ אָרִי עֲרִטִילֵאִי
 אֶתְּהָהּ הַמִּן אֵילָנָה דְּפִקְדָּתְךָ
 בְּדִיל דְּלָא לְמִיכַל מִנָּה
 אֲכַלְתָּ : יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם
 אֶתְתָּה דִּיהֲבָתָ עִמִּי הִיא
 יִהְבֵּת לִי מִן אֵילָנָה
 וְאֲכַלִּית : יג וַיֹּאמֶר יְיָ
 אֱלֹהִים לְאִתְתָּה מַה דָּא
 עֲבַדְתָּ וְאִמְרַת אֶתְתָּה
 חֲוִיָּא אִטְעִינִית וְאֲכַלִּית :

רש"י

אבן עזרא

יא לבלתי עם למ"ד כטעם שלא (סא), ובלא למ"ד
 כטעם רק (ע) [לב], (ע) . אכל ממנו . שם
 הפועל (סא) ובן , לבלתי שמור מצותיו (דברי ח
 יא) (ע) : יב אשר נתת עמדי , אתה נתת הנותנת
 לי (ס) [לב], וטעם עמדי בגן (סא) , והנה כמו
 עמי (ס) , אבן (ס) לא מצאנוהו כי אם ברשון יחיד המדבר (ס) . ואוכל האל"ף סימן המדבר (ס) והנה
 הנעלם שיש אחריו תמורת אל"ף השרש (ס) , ובא עם קמץ קטן (ס) בעבור שהוא סוף פסוק , ולא
 יתכן שיבוא וייו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשוא (ס) : יג השיאני פתני (ס) [לד] :

(יא) מי הניד לך . מאין לך לדעת מה
 צסת יש בעומל ערום : המן העין בתמיה :
 (יב) אשר נתת עמדי . כאן כפר בטובה (י) :
 (יג) השיאני . הטעני כמו (ב) אל ושיא לכם

קרני אור

מקום המבוקש יאמר איפה הוא , איפה הם רועים , (למטה
 לו עו) איפה שמואל ודוד (ש"א י"ב כב) אבל השאל איפה
 הוא , אינו כ"א מתמיה בלא מלאו במקומו הרגיל , איפה
 שרה אשתך* (למטה י"ט) מדוע איננה פה עמך , וכן זה
 איפה מדוע אינך במקומך הרגיל : [לב] וכחב הרד"ק הו"ד
 "נוספת כמו כזולתי , או הו"ד שרש והוא הנכון , ונפל
 הו"ד בכנויים לכבוד הקריאה , ומושיע ואין בלתי* (הושע
 י"ד) הו"ד לכנוי : [לב] כדעת רז"ל (כ"ד פ' י"ט)
 שקורין אותו כזה כפוי ט"ב , שהרי השם נתנה לו לטובה ,
 והוא חשבה לרעה : [לד] חוקרי הלשון יבדילו בין פתח ,
 השיא , הסית , המפתח מראה לאדם ההואה אשר מבין
 לו בעשותו הדבר והנפתח עושה הדבר בעבור הטוב אשר

יהל אור

ונמלא רק פ"א במקרא : (עה) כמו לבלתי רום לבבו ,
 (דבר' ז , כ) פ"י שלא לרום לבבו , ועיקרו לזוהרה ,
 ולבלתי סור מן המנוחה* (שם י"ז כ) לבלתי תהטאו (שמו'
 כ"ב) , ואם בא מלת "עד" קודם , הוא ג"כ כטעם "שלא"
 וצא במקף "עד בלתי השאיר לו שריד" (במד' בא לה) וכל
 בלתי שהוא קשור עם מ"ס הוא כמו מאין , מבלתי יכולת
 ד' (שם י"ד עו) פ"י מאין יכולת ד' , וכאן פ"י שלא
 לאכול ממנו : (עו) ופ"י כמו זולתי ועיין קרני אור :
 (עז) ובן אם בא אחריו מלת "אם" הוא ג"כ כמו "אך"
 "בלתי אם גוייתינו ואדמתינו" (למטה מז"ח) : (עח) ר"ל
 המקור נקרא כן , ולפי שהמקור היה משפטו בקמץ ,
 כמו אכל ושבע והותר (דה"ב לא יו"ד) וכאן נקוד כחטף פתח :
 הוא מקור "ואיננו בקמץ , ויש רוצים לשבש ולהעמיד המלה
 עם למד שפ"י כטעם "שלא" ונוכל לפרש ולא לשבש ויהי' שני
 ראיות מהפ' לבלתי שמור , הראיה מן לבלתי שפ"י
 כטעם "שלא" והראיה הב' מן "שמור" שהוא שם הפועל לא לוי' :
 (פ) ובשימרה ראשונה , וטעם האשה אשר
 נתת עמדי , כי אתה היית הסבה , כי נתת עמדי הנותנת לי
 מהפרי" : (פא) כי האדם נברא חוץ לגן , ואח"כ
 הונה בתוכו כמ"ס ויניחהו בגן עדן (למטה ב עו) , והאשה
 לוקחה מללעותיו בתוך הגן , עיין (למטה ב כב) :
 (פב) באלו אמר , אשר נתת עמי , והוא נרדף עם מלת "עם"
 , (פג) מלה "אכן" פ"י על דעת הח' ונ"ל
 כמו אך ורק , וזה הכלל הוא בכל מקום שיזכיר מלת "אכן"
 : (פד) ובן כתב הרד"ק במכלל , ולא מצאנוהו
 מלה זו כ"א עם המדבר בעדו" ולא מצינו בל"ר "עמדינו"
 : (פה) האל"ף הוא סימן המדבר וזכר או נקבה בראש
 המלה בכל הבנינים , ע"כ האל"ף הכתובה הוא לשמוש :
 (פו) בהראוי היה להכתב שתי אלפין אחת לשמוש
 והשניה פ"א הפעל , וחסרה אל"ף פ"א הפעל : (פז)
 הציורי נקרא אלל המדקדקים הקדמונים קמן קטן :
 (פח) פ"י שמה תאמר אוכל הוא שם הפועל , כמו "את כל אוכל הערים"
 והצירי בעבור סוף פסוק , לזה אמר אי"כ לא שייך

מקורי רש"י : (יט) פ"י ה ב . ב . יט . לו יד .

בראשית ג בראשית

אונקלוס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶל-הַנְּחֹשׁ
 כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אֲרוּר אַתָּה מִכָּל-
 הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל-
 גִּחְזֶךָ תֵּלֵךְ וְעַפְרֵי תֹאכַל כָּל-יְמֵי
 חַיֶּיךָ: 10 וַאִיבָהּ אֲשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין

וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהִים לַחַיָּה
 אֲרִי עֲבַדְתָּ דָא לִישׁ אַתָּ
 מִכָּל בְּעִירָא וּמִכָּל חַוְתָּ
 בְּרָא עַל מַעַךְ תִּיזִיל
 וְעַפְרָא תִיכּוּל כָּל יְמֵי
 חַיֶּיךָ: 10 וְדַבְּבוּ אֲשִׁי
 בֵּינְךָ וּבֵין אַתְתָּא וּבֵין

רש"י

אכן עזרא

חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להסיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין בא): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מזהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (כב) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים (ג): על גחונך הלך. רגלים היו לו ונקללו (כד): (טו) ואיבה כשיאכל הוא תחלה והשא את חוה (כה) ולא

יד ארור. (י) לנחש שיהיה חיון קצרים, והגבון שיהיה הסר בהליכתו (יג) [לה]. ע. גחונך, החוה (יג) ולו ולא נדע אם הגוין שרש בארון (יג) או נוסף כודון (יג), והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיע ממנו (יג) זה דרך דרש, ובן אמרו גל גיחון (יג) גם פישון מנורת כי תפושו (ירמ"ג ג יא) (יג) [לז] גם פרט מנורת פרו ורבו (יג), והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור (יג) ויאמרו שתי פרות הן, שהמים הדים וקלים (יג): מן ואיבה. (יה) [לה] הוא ישופך ראש, זרעה

אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם

יהל אור

קרני אור

וי"ו קמוץ רק ש"א. כמו ודבר, לדבר, ולא נמלא קמוץ אלא על מלה שהיא "מלעיל", כמו הלכ ודקן" אבל מלרע נכתב וי"ו שואית, ולא תבוא לעולם וי"ו קמוצה עליהם ושפיר דייק ה"ו ז"ל שהוא פעל עבר: (פט) עיין קרני אור ההבדל בזה: (ג) הפירוש של מלת "ארור" הוא הסרון ומגרעת: (גא) ובשישה ראשונה "ופירוש ארור הוא על גחונך תלך": (גב) ואור"ת "על מעך" כלומר שתלך מושכב ארצה על בטןך, ועיין "קרני" אור: (גג) השמורה הללו, אדון, זדון, שוים הם במספר האותיות ונקודן, ולא יעלו יחד במאזנים, כי אדון הוא מן השלמים, שרשו "אדן" ומשקלו פעול: (גד) זדון הוא משרש "זוד" מעטין וכי יזיד איש" (שמות כא יד) והגוין שבו נוספת: (גה) שהצא ממנו, ר"ל שיוצא קול בגפיהתו מן החוה: (גי) שהוא מלשון יליאה מן כי יגיה ירדן אל פיהו (איוב מ כג) לפי שיחלק לחלקים רבים ויגאים ממנו בארץ כוש: (גז) "בי תפוזו כעגלה דשא", ותרגום פרו "פוסו", וכן פי' הרד"ק שם, והייחס פשים ורבים: (גח) בב"ר (פ' טו) פרת, שמימו פרין ורבין, ובכורות נה ז, פרת, שהוא פרה ורבה: (גט) הוא ע"ד מליצה, שלא יכלו לדעת מאיזה גזירה היא: (ה) כן הוא בג' (בכורות נט ב, ב"ר פ' טו) כי נקרא חדקל לפי שמימו הדים וקלים: (קא) ובשישה ראשונה "ובעבור מלת איבה דרשו קדמונינו ז"ל כי הנחש רק בטנס של סר"ס ולא שאר בטנס, וכן ת"א, כל הולך על גחון" (ויקרא יא מב) "של מפוה", וכן אז"ל (ספרא שם ס' קס"ג) "זה נחש, וכל הולך על גחון להכות את השלשולים ואת הדומה לדומה", פי' כי כל יתר המינים נכנסים בגדרם וריבה אותם כמלת כל: [לז] כן הוא [ב"ר פ' טו] ע"ש, ופשו פרשיו" (תקוק א' ת) ותו"ש שם, וירצון פרשיו" ועיין בפ"י ה"ו ז"ל שם: [לה] חקרי הלשון יבדלו בין איבה לשנאה, איבה גדולה משנאה, והעד, תכלית שנאה" "שנאיתם לאויבים היו לי" (גה"ד קלט

יקוה ממעשהו, וכי יפתה איש כהולה" (שמות כב טו) "מי יפתה את אחיכ" (דה"ב יח יט) פי' מי יפתה הדבר בעיניו ויבטיחם על הגחון, המציא מסיד היראה ממי שהיה נמשע מעשות הדבר מפני הדאס, הנחש שיא"י" (לא מות תמותין) "אל ישרא לכס חזקיהו" (ד' יללנו), המסית אומר כי טוב הדבר לעשותו, לא להאזה נמשכת מאנו רק למען האצת והלך, כי יסיתך אחיך בן אחיך (דב"ר י' ז) פי' שיאמר כי בן ככון והגון לעבוד ע"ז פלונית, כי ראויה היא להיות עבדת, "אם ד' הסיתך ב"י" (ש"ה כו יט) נתן בלבך כי בן מות אי, ויפה פי' ה"ו ז"ל כי פה היה ההשאה והפשו, ההשאה שהנחש הסיר ממנה הפחד ואמר, לא מות תמותין", והפשו שהדאס לתוה ההנאה והתושלת, והייתם כאלהים": [לה] וכן אז"ל (ב"ר פ"ג קה"ר פ' י"ד, סדר"א פ"ג ופ"ד, ל"ב מדות מדה יב) כי מתחלה היה הולך הנחש בקומה זקופה, ולפי שנתגאה בזה ירדו השלשולים וקללו את רגליו, ועיין למעלה "קרני אור" הפרה ד': [לז] עיין "יהל אור" שהבאתי מת"א שתרגם "של מעך" וכן הוא בסדר"א פ' יד, ויהא סוחף במעיו על "הארץ" ואמר סוחף, מפני שמעיו נמשכין כבטט יחד וחוזרין ומתפשטין כל שעה בשעת הליכתו, לכן אמר "סוחף במעיו", ומלת גחון ענינו משיכה כמו "גוחי מבטן (תה' כב י) ובילקוט הגי' "שואף במעיו על הארץ" ולפי הנוסחא הזאת נמי ניחא, ופי' שיהא דוחק ונוגע במעיו על הארץ, וכן איתא (ילקוט קהלת רמז תתקס"ז על פ' "אל מקומו שואף" (קהלת א' ה) שפי' שואף דוחק, וכן בילקוט איוב רמז (תתל"ח) ע"ש, ושואף למים חילש" (איוב ה ה), וכתב רא"ב בגמוקיו להמכלול, כי לא נקרא גחון רק בטנס של סר"ס ולא שאר בטנס, וכן ת"א, כל הולך על גחון" (ויקרא יא מב) "של מפוה", וכן אז"ל (ספרא שם ס' קס"ג) "זה נחש, וכל הולך על גחון להכות את השלשולים ואת הדומה לדומה", פי' כי כל יתר המינים נכנסים בגדרם וריבה אותם כמלת כל: [לז] כן הוא [ב"ר פ' טו] ע"ש, ופשו פרשיו" (תקוק א' ת) ותו"ש שם, וירצון פרשיו" ועיין בפ"י ה"ו ז"ל שם: [לה] חקרי הלשון יבדלו בין איבה לשנאה, איבה גדולה משנאה, והעד, תכלית שנאה" "שנאיתם לאויבים היו לי" (גה"ד קלט

מקורי רש"י: כא) סנהד' כט א. בב) בכורות ח א. (ג) וכן הוא ב"ר פכ"ד. כד) סוטה ט ב, ב"ר פ"כ ס"ג פד"א פ' יד, לב מדות ד"א ב"ר פכ"ה אדר"ג פ"א

אונקלוס

בראשית ג בראשית

לה 69

הַאִשָּׁה וּבֵין זָרְעָהּ וּבֵין זָרְעָהּ הוּא
 יְשׁוּפֵךְ רֵאשׁוֹנָהּ תְּשׁוּפֵנוּ עֵקֶב:
 ם טו אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבֵּה
 אֲרֵבָה עֲצָבוֹנְךָ וְהִרְנֵךְ בְּעֵצֵב
 תִּלְדֵי בָנִים וְאֶל־אִישׁךָ תִּשׁוּקֶתְךָ

בִּנְיָ וּבֵין בְּנֵיהָ הוּא יְהִי
 דְכִיר לָךְ מִהַדְּעַבְדָּתְךָ לָהּ
 מִלְקַדְמִין וְאֵת תְּהֵא נְטִיר
 לָהּ לְסוּפָא: טו לְאֵתְתָא
 אָמַר אֲסַנְאָה אֲסַנְי
 צַעֲרִיכִי וְעִדְוִיכִי בְּעֵצֵר
 תִּלְדֵי בָנִין וְלִגְתָּ בְּעֵלְךָ

רשי

אבן עזרא

יככה בראש (קכ) וכן אשר בשערה ישופני (איוב ט יז) (קכ) [לט], הלא תראה מהכתוב אחריו (קכ), ויהסר הבי"ת (קכ) כמו בית הנמצא בית די (מיב יב יז) (קכ) [ס]: עקב. הוא הרגל (קכ) ואם הראש ראשון (קכ) זה אחרון (קכ), וכן „ואת עקבו סים (יהושע ח יג) (קכ) [סא]: מן הרבה ארבה (קכ) [סב], שם הפועל (קכ): עצבונך. בעת הענוי, בצאת דם בתולים (קכ) [סג]: והרונך. (קכ) הנזין שלשון נופל על הלשון כתב לשון נסיפה זה לער הטיבור (כח) בעלז אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך

באת לדבר אל חוה תחלה חלה לפי שהנשים דעתן קלות להפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה חסית: ישופך. יכתתך. כמו (כו) ואכות אותו ותרנומו ושפית יתיה: ואהה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו (כו) נשף בהם כשהגתם בא לנשוק הוא נושף כמין שריקה ולפי ששניהם: (טו) עצבונך. זה לער גידול בנים: והרונך. זה לער הטיבור (כח) בעלז תלדי בנים. זה לער הלידה (כט): ואל

יהל אור

קרני אור

קלט כב) השנאה היא הרחקה והתנגדות בלב לבד, ולא תלא חוץ לנפש לפנות רובם כבוד, לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט יז) אבל האיבה מוקת בכל יכולתה, והכלל כל איוב שונא, ואין כל שונא איוב: [לט] הנחת „שף“ על השפשוף הקל, והיינו בדבר רך שאל שפשוף רב ונקל יוספל לורתו, כמו „ישופך ראש ואתה תשופנו עקב“, דהיינו שפשוף עור הראש של נחש שהוא רך, שהוא לבד ככל מספיק למיתת הנחש שאעפ"י שיש בראש איוב מיני נחשים עלם קשה אין לורך לכתחו, כי רק קלקול עור הראש וקרומיו עם החוטין והגידין מספיק להריגת הנחש, וכן ואתה תשופנו עקב, ג"כ ע"י שפשוף קל שהנחש משפסף בלשונו בעור הכבד של אדם וממיתו באלרם שכן שינוי הנכנס בפלעי העור (רש"י): [ס] ג"ל שתי המלות האלה הוא ישופך, ואתה תשופנו, משני ענינים (כמו למעלה ויהיו שניהם ערומים, והנחש סיס ערום) שניהם מרש „שוף“ הראשון, לשון מכה וכתיבה (כמו בלשון ארמית) כמו „אשר בשערה ישופני“ (איוב ט יז) והשני לשון סבוב וכסוי כמו „אך תשך ישופני“ (תה' קלט יא) (שד"ל): [סא] והריק"ם סי' מעיין „וישקבני“ (למטה כו לו) שאמר בו התרגום „ואכנני“ (ובתרגום שלפנינו הגי' וחכמי) שהוא מעיין מארב, ר"ל מארבו היה מים „לעיר, וכן ת' „ויח כמיה מערב לקרתא“ וכן סי' הרד"ק, וזה הוא גם סי' „רשי ז"ל: [סב] ובב"ר (ע' כ'), ילקוט רמז (לא) „כל שהוא הרבה הרבה, כל שהוא באמתים שנים עשר יום הוא חי וזהו טולד לשבעה“, אף ששבעה חדשים הם מאתים ועשר, אבל הם ג' ימים של קליטה, שכל ש"ז שאיט קולט בג' ימים איט קולט ויום קליטה מן המנין, ואמרו בג' (גדה לח ב'), ירושלמי יבמות פ"ד ס' יא) על טולד לתשעה חין חדשים שלמים של למ"ד יום עולה ר"ע יום, וניזם א' של שני או עד שלישי או יולדת לרע"ב או לרע"ג:

התחלה הוה", והדרש הזה הוא (כטוה ט, ב, אדרי"ג פ"ה ילקוט רמז כט) הוא אמר אחריו את האדם ואשף את חוה, ועכשיו ואיבה חסית צינך ובין האשה: (קכ) הח' ז"ל יבאר כי היל"ל היא תשיפך, לזה אמר הוא קאי על זרעה שזרע ל"ו ופ"ו זרעה כשימצאך יכך לעולם בראשך כשיוכל לך: (קג) ופ"ו שם הח' ז"ל כמו „ישופך ראש“, ושמשו „שוף“, והוא לשון מכה וכתיבה, כמו „ואכות אותו“ (דבר' ט כא) ות"א „ושפית יתיה“: (קד) והרבה פלעי הנס (איוב שס) (לאות על מלת ישופני שהוא ענין מכה וכתיבה): (קה) במלת ראש, והטעם זרעה יככה בראש, וכן יחסר הבי"ת ממלת עקב, והטעם אתה תשופנו בעקב, כי הלך על גהון ולא תוכל לו הלא בעקבו שתכנו זו כנשיכה: (קו) שפירושו כמו בבית ד': (קז) ובשיטה ראשונה „עקב סוף הרגל, והנה החל השם לקלל הנחש ואח"כ האשה“: (חה) ר"ל אם מלת „ראש“ הוראתה ראשון, כמו שת"א מלקדמין“ (קט) אזי הוראת מלת „עקב“ אחרון כמו שת"א „לשופא“, ויתכן שגרמו בזה, הוא ישופך בראשונה, ואתה תשופנו בסוף, כמו יגוד עקב (למטה מעיט) בסוף: (קי) פירושי סופו: (קיח) הראשון מקור ומשפטו הרבה (או הרבות), ונראה שנקד קמן שלא תהיה הברת המלה דומה לשלאחריה: (קיז) ובבוא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין: (קיג) ובשיטה ראשונה, „וטעם עצבונך בענוי הבתולים“: (קיד) ובשיטה ראשונה „והרונך לער ההריון“

האשה יולדת חלה לרע"א או לרע"ב או לרע"ג, ופ"ו ט' שפירי יולדת, חלה שאם לא קלט הזרע עד [סג] וכן אז"ל (פירושין ק, ב, פד"א פ' יד) חלו טפי דמים שהאשה מלטערת פליהם דם בתולים ודם נדב וכפירושין שם אמרו כי לער גדול בנים נכלל במלת עצבונך: סקורי רשי: בו) דבר ט כא. כז). ישי" מ כד. כח) פירושין ק, ב וגי' אמרת ככ"ר פ"כ ו. כט) פירושין כט וככ"ר שס.

בראשית ג בראשית

אונקלוס

וְהוּא יִמְשַׁל בְּךָ: ס' וְלֵאדָם אָמַר
 כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וְתֹאכַל
 מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא
 תֹאכַל מִמֶּנּוּ אַרְוֶה הָאָדָמָה
 בְּעֵבֹרְךָ בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי
 חַיֶּיךָ: י" וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לְךָ

תְּהֵא תֹאבְתִיךָ וְהוּא
 יִשְׁלַט בְּךָ: י" וְלֵאדָם
 אָמַר אֲרִי קְבִילָתְךָ לְמִימַר
 אֲתִתִּיךָ וְאֲכַלְתָּ מִן אֵילָנָא
 דִּי פִקְדִיתִיךָ לְמִימַר לֹא
 תִיכּוּל מִנֵּה לִיטָא אֲרַעָא
 בְּדִילְךָ בְּעֵמֶל תִּיכְלִינָה
 כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: י" וְכוּבִין
 וְאַמְדִּין תִּצְמַח לְךָ וְתִיכּוּל

אבן עזרא

נוסף (קט), כי הדריון בכד על האשה (קמ) וכן
 הלידה (קז) [מד]: תשוקתך, משמעתך (קח) [מה],
 והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך (קט) [סו]
 כי את ברשותו לעשות חפצו (קכ) [מז]: יין ולאדם.
 ארורה האדמה, שלא תוציא תבואה רבה (קכג):
 בעצבון תאכלנה, תאכל תבואתה (קכד), והיא
 דרך קצרה, וכן והיו באוכלי שולחנך (קכז) (מ"א
 ב ז) [מח]: יין וקוץ, גדול (קכז) וקטן ממנו
 דרדר [מט], והוא לבדו דר (קכח) [ג] כי אחיו
 נעדר (קכט) [נא], ושעם בעצבון לפתח ולשדר
 ולזרוע (קכ) ועוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך

רש"י

מלח לתוצתו צפה חלה הוא ימשוך כך הכל
 ממנו ולא ממך (ל): תשוקתך, תאותך כמו לא)
 ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך.
 תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים
 ופרעוסים ונמלים (ל): משל ליוצא לתרבות רעה
 והבריות מקללות שדים סינק מהם (לג):
 (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך, הארץ
 כשתזרענה מיני זרעים תלמיח קוץ ודרדר
 קונדם ועכביות (לד) והן כאכלין ע"י תקון לה):
 ואכלת את עשב השדה, ומה קללה היא

זו והלא בצרכה נאמר עו הנה נתתי לכם את כל עשב זרע וגו' חלה מה אמור
 כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר

קרני אור

[מד] ובב"ר (ס' כ) תלדי זה לער הלידה, בניס זה לער
 גדול בניס" ובאמת נכלל במלת תלדי גם לער הגידול
 שנה פעל ליה על כגידול והאימון, כמו אשר ילדה לעדריאל
 (ס"ב כא ח): [מה] והרמב"ן השיג ע"ז וכתב ולא מלתי לשון
 תשוקה רק כחשק ותאוה ע"י"ש: [מז] ואפשר לפרש עפ"י
 התי' שחרגם על הנפש שוקקה (תה' קו ט), נפש כריקא'
 והבור רק (למטה לו כד) חרגם יוב"פ, ונבא כריק"'
 וכן על הכל היסודי (משלי לא ל) וכריק" הוא שפרא'
 וכסס סרק מאילנות (כלאים טו מה) ומפני שא"ל נשים
 דעתן קלות, ואם נפשו ריקה מחויבת לשמוע דעת בעלה,
 ועפ"י פי' תשוקתך משמעתך: [מז] וכן (הוא בפדר"א פ'
 יד) ורלע את הזנה כעבד עולם וכשפתה שהיא מברחת את
 בעלה, פי' הוא קללה דוהוא ימשל כך, דמפרש לה ממשה
 ממש, כממשלת הרב על הפנד והשפתה, (ושם כפ' מט)
 שא"ל ממוכן לאחשורוש אל תבכה שכל מה שפסית לוסתי
 כחורה עשית (שנאמר והוא ימשול בך): [מח] ושד"ל השיג,
 וכתב, ומה שהביא ראב"ע (ואחריו מהרש"ד) והיו באוכלי
 שולחנך, אינו ענין לכאן, כי עיני אוכלים על שולחנך, כי
 בפסיכות טומדת פעמים רבות במקום מלת הטעם כידוע:
 [מט] ובב"ר (פ' כ) קוץ זו קנרים דרדר אלו עכביות, ויש
 מחליפין קוץ אלו עכביות, דרדר זה קנרים.

יהל אור

שאל"כ ברכה הוא רצוי הריון: (קטו) כי שרשו, הרה'
 והנפרד, הרון' ולא נשחנה תנועת הה"א עם הכנוי,
 אף שדרכה' להשתנות לשו"א, אפשר לפי שהוא ממשקל
 הדגושים ולירי הה"א במקום הדגש הראוי לבוא ברי"ש:
 (קטז) ודריק"ם פי', עלבונך כוכד הריון, והרוקך
 אריכות ימי הריון: (קיז) כי בעת
 הלידה יש לה עלבז וכאב גדול, פי' אמר הכתוב בעלז
 תלדי בניס: (קיח) וכן פי' הח' ז"ל (מטה ד ז) כפי'
 "ואליך תשוקתו", כי היצר ישוב אל משמעתך' ואם
 כי לא ידענו מאיזה לשון פי' כן, והנה כל המפרשים
 פי' מענין חשק ואפשר שעל ידי חשקה זו תסור אל
 משמעתו: (קיט) ובשיטה ראשונה, ואל אישך תשוקתך,
 תכספי ותתאוה אותו, וי"א תסור אל משמעתו':
 (קכ) מזה שירצה כאלון אל עבד: (קכא) פי' שלא תוציא
 לך דבר על משפטה, כי תזרע ולא תקצר לפי הראוי,
 כי יושחתו רוב גרגרי הזרע בארץ שלא ילמהו: (קכב) פי'
 שאין האדמה נאכלת: (קכג) פי' להם שולחנך, וכן
 ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (ישעי' לו טו) פי' פרי
 גפנו ופרי תאנתו: (קכד) הוא שם מין אילן סרק:
 (קכה) הקוץ יש לו אחים עמו, כלומר הוא מין סעיפים
 כי אחיו ממנו נעדר, כי אין לו אחים, ויש שמבינים
 ויביאו את הח' ז"ל לדי טעות שטעה בזה, כי מלאו
 דרדר אח (הושע י, ח) קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם' והמה טעו בכונתו: (קכו) פי' שתהיה לריך לעבד את
 האדם

מקורי רש"י: (ל) שס, לא) ישעי' כט ח, לב) כ"ז פ"כ ח, לג) ירושלמי כלאים פ"א כ"ז, לד) כ"ז פ"כ י, לה) כ"ז פ"כ י, לז) כ"ז פ"כ י

אונקלוס

בראשית ג בראשית

לו 71

**וְאָכַלְתָּ אֶת-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: יִשְׁבֹּעַת
 אִפְיָךְ תֹּאכַל לָהֶם עַד שׁוֹבְךָ אֶל-
 הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי-עֵפֶר
 אֶתָּה וְאֶל-עֵפֶר תָּשׁוּב: כ וַיִּקְרָא**

יֵת עֶסְבָּא דְחִקְלָא :
 יִשְׁבֹּעַתָּא דְאִפְךָ תִּיכּוּל
 לְחִמָּא עַד דְתִיתּוּב
 לְאָרְעָא דְמִנָּה אֶתְפְּרִיתָּא
 אֶרְי עֶפְרָא אֶת וְלְעֶפְרָא
 תִּתּוּב: כ וַיִּקְרָא אָדָם שֵׁם

רש"י

תלמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות
 גנה היא תלמיח לך קולים ודרדרים ושאר
 עשבי סדה ועל כרחך תאכלם לו: (יט) בזעת
 אפך. לאחר שתטריח בו הרבה: (כ) ויקרא
 ושרשו "יוע" (קנט) וכמוהו "לא יהגרו ביוע" (יחזי מד יח),
 שהאדם נברא מהדי שרשים מה טעם כי מסנו לקחת (קיה),
 וזהתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר (קיה) ועל
 בן הם כבדנות, ואין להם הרגשה (קיו) והם מופדי הגוף (קיא),
 הלא תראה, ותקרבו עצמות עצם אל
 עצמו" (יחזי לו ז) כי הם דמות בית בנוי, ואח"כ, והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עורי
 (שם ח) וכן והעליתם את עצמותי (למטה ג פה) (קיא): ב ויקרא חנה. (קלט) הוי"ו והוי"ד

אבן עזרא

התבואה (מח) ושעם את עשב השדה הוא הלחם.
 כי בגן היותו ספרי העין (מח), ושעם בזעת אפך
 שהוא צריך לשרוה לזרות ולטחון וללוש ולבושף
 ולא כמאכל הבהמות (ה), ופי' בזעת ידוע
 מדבריהם ז"ל (קלא), והוא על משקל שינה.
 עד שיבואו לידי זיעה (הג נב), ואהר שידעני
 והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר (קיה) ועל
 והם מופדי הגוף (קיא), הלא תראה, ותקרבו עצמות עצם אל
 כי הם דמות בית בנוי, ואח"כ, והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עורי
 (שם ח) וכן והעליתם את עצמותי (למטה ג פה) (קיא): ב ויקרא חנה. (קלט) הוי"ו והוי"ד

יהל אור

האדמה עד שתאכל את תבואתה, ועד עתה כלא עמל
 היית אוכל פירות עמי הגן, ומה שאמר לעבדה ולשמרה,
 לא היה צריך הלא לעבודה קלה, אבל מעתה הוא צריך
 לעבודה קשה: (קכה) וכן הוא בג' (בינה לד ה) הארץ
 כשתזרענה מיני זרעים תלמיח לך קין ודרדר קונדם
 ועשבויות והן נאכלין ע"י תיקון:

קרני אור

שהיא עשויה דרין דרין, והרש הדורש שלפניך נקרא דרדר
 שהיא עשויה סכות סכות, כי כלשון חרשי דרי הוא סוכה
 (ובשביעית פ"ו מ"א) ומאכל כהמה החוחין וסדרדרין, וביקרא
 רפכ"ג, ושהב"ר פ' בשבועה, בא המלך וסליך בפלדס לידע
 מה עשה ומלאו מלא תומין ודרדרין, והם מלבן המקרא, קוף
 ודרדר". וכן כלשון סוריא "דרדרא": [ג] ויש שיפדשו למין
 עשב ידוע הנקרא סביב לעלים ויוגק כל כמותם עד שיפשו
 ועליהם יבולו, ועינו מתגלגל, ומה "דור", והדוריים "בדור"
 "מדור", ומדורא" ופס עוף המתגלגל כאור דור, וכן
 יאמר דור על הפפסיות שכול לבוטע ולסוב אל כל דור,
 וכן לד הנגב, אשר בו תסוכ-השמש תמיד, או שבו נראין
 תמיד קרני השמש אשר תפיל מסביב נקרא דור, ונגמ'
 (גיטין ע, ה) אמרו שהיא מוריקא דחומא, והוא ידוע בשם
 קראקוס הגדל בין החומים, [נא] ואשר לפרס, והוא לבדו
 "דר" כי שרבו "דר", כי חמו ממנו נעדר בני ארצות
 הכפולים שהם דל"ת ור"ש האחרונה ממלת "דר" הם נעדרים
 ונפלים מהבשר, והטעם שדור, דרדר כי אילו היה כחוב
 "דר" היה פירושו דרי גדול, ונעבור שגבל ידענו כי נפול
 להמטישו ולאמר שהיא קטן, וכן דעת הח' ז"ל (ויקרא יג
 מט) ע"פ, והיה הנגב יקרק או אדמס" וז"ל שם, והיה
 כשול לחסרון, וכן שחמדת", וכן פי' הח' ז"ל (שם)
 א ו ע"פ, אל תראו שאני שחמדות", זה הספל למעט
 וכן יקרק או אדמס", אך לפי הספל סתם הח' ז"ל (יסוד
 מורא שער יא) וז"ל שם, "זה הספל לחסרון אם השיין והלמ"ה
 כפולים, ואם נפול ספ"א והעין יהיה הספל ליתרון כמו ישיפת
 וככה תשנשג", יהיה "דרדר" ילא מן הכלל, כי הפ"א והעין
 כפולים אליו: [נב] ואמרו ז"ל (זכריה יח סט"ז) מאי לא
 יתגרו כיוע, אמר חב"י לא יתגרו כמקום שמושיין דתניא,
 כשן חוגרין, אין חוגרין למטב ממתייהם, ולא למעלה
 מאזליהם, אלא כנגד אלילי ידיהן וכת"י, ולא יסרון על חרובין,
 על לבסון יסרון" [נג] ובב"ר (פ' כ) ויקרא האדם שם אבתי

העפר": (קלה) ע"ב וזר יסוד העפר משאר היסודות, לפי שרוב יסוד הגוף, והעצמות שהם מעמידו הגוף הם קרים
 ויבזיסים כמו העפר: (קלו) ששה דברים אין להם הרגשה, ואלו הן העצמות, והשער, והלפרטים, וההלבים,
 והבשר הפשוטה, פי' שאין בו זורדין ולא גידין, ולפיכך נקראת פשוטה, והתנוך עיין שמות כה מ ובבבאורי שם:
 (קלז) ובשיטה ראשונה "כבר הזכרתו כי טעם עפר על העצמות שהם מוסדות הגוף": (קלה) ובאשר עיקר
 הגוף הם העצמות, ע"כ הם הוזרים למקורם, ויקרא כל הגוף עפר אמה: (קלט) זה השם שקרא לה הוא

מסורי רש"י: לו) עיין סדר"א פי"ד ובבבאורי הגדל"ל אות מא.

הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חוּהַ כִּי הוּא
הִיְתָה אִם כָּל־חַי : כִּי נִעַשׂ יְהוָה
אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוּת
עוֹר וַיִּלְבֹּשׁ שָׁם : פ רביעי כבן יאמר יהוה

רש"י

אבן עזרא

האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא
האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל
ידי קריאת שמות כדווגה לו חוה כמו
שכתוב ולאדם לא מלא עזר כנגדו לפיכך
ויפל תרדמה וע"י שכתב ויהיו שניהם
ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך
שמתוך שראה אותם ערומים וראה אותם
עסוקים בתשמיש נתאוה לה וזא עליהם
במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה
שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה
לאדם בל' היה לו: (כח) כתנות עור. יש
דברי אגדה אומרים חלקים כלפורן היו
העור כגון למר הארנבת שהוא כך ומס

מתחלפים, וכן הנה יד ד' הויה (שמות ט ג),
ואתה הוה להם למלך (קמ) (נחמי' ו, יו"ד) [נג]
ולא קראה ביו"ד (קמא) כי מה הפרש יש בין,
שמה ובין שם החיות (קמג): אם כל חי. מבני
אדם (קמז) [נד]: כא כתנוד עור. יש אומר כי
בתחלה הי' עצם ובשר ועתח קרם עליהם
עור (קמח), וי"א כתנות לעורם (קמט) [נה], ואחרים
אומרים כי יש בהמה בדמות אדם, והשם צוה
ונפשט עורה (קס) ואין לנו לבקש בזאת רק
גאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות
עור (קסא) [נו], ומי ימלל גבורותיו, ומי יספר
מעשיו ונפלאותיו, ואין חקר לגדולתו: כב ויאמר.
כאשר יהיה אֶחָד בַּפֶּהח קָטָן (קסב), יהיה

מדובקים על פורן לח). וי"א דבר הבא מן

יהל אור

קרני אור

השם המיוחד לה, כי שם הכללי כבר זכרו באמרו לזאת
יקרא אשה, ובשיטה ראשונה, ויקרא אדם שם אשתו
הוה, בעבור שהוא לריך להזכיר, והאדם ידע את הוה
אשתו: (קמ) ובן כתב בס', מאזני לשון קודש" בשער
המתחלפים והיו"ד והיו"ז יתחלפו, כמו "הנה יד ד'
הויה" (שמות ט ג), ואתה הוה להם למלך" (נחמי' ו,
י) שם אשתו חוה אם כל חי: (קמא) חוה:
(קמב) להברילה מן חית השדה: (קמג) לפי שבאכילת
הפרי ההוא נתחדשה להם תאוה המסגל וידעו שיולידו
לפיכך אמר אם כל חי, ופי' חי מדבר, ואינו אלא על
בני אדם, וכן ת"א כל חי, כל בני אנשא" ואף כי לא
היתה עוד לאם באשר לא ילדה, נראה כי לפי התרגום
השם "הוה" הוא לתפלה, שתי"א אם כל בני אדם,
וכמו השם יוסף, לומר יוסף ד' לי, אלא שהכתוב אמר
לפי האמת, כי כן היתה אם כל חי, וע"כ לא קראה
בשם הזה עד לאחר קללתה והוצרך לברכה:

חוה, ניתנה לו לחיותו, ומיפלתו כחויא, ורא"ל חויא טו"ך,
וזאת חויא לאדם (פי' הנחש הסיתך, ואת היית לנחש
לכסית לאדם): [נד] ובכ"ר (סס) ר' סימן אמר אם כל
חי אמן של כל החיים, כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם
זכו, ורנ"ת פי' פ"ד הפשט מלת "חוב" פירושה מדכרת,
מלשון "אחוך שמעה לי" (איוב טו' יז), והיה זה מחמתו
הגדולה בקריאת השמות, וקראה קן, כי כן הכין בטבעה
שהיא דברנית, ומכאן ראו לטיות כל הנשים דברניות,
ואמר כי היא היתה אם כל חי, כלומר חי המדבר, וכן פי'
ברד"א: [נה] בג' (סוטה י"ד א) רב ושמואל חד אמר דבר
הבא מן העור, וחד אמר דבר שהעור נהנה פה, נראה נמי
כי פלונתייהו אם מלת עור הוא דבוק כמו כתנות של עור,
ולכן אמר דבר הבא וכו', ולאידך הוא פי' כמו כתנות לפורס
ועיין פי' רש"י שם: [נו] ועיין רש"י (פסחים נד ר"ט פ"ב)
שפי' לכושין הללו מזיזין שם כל מין חיה ובהמה, והוא
נחמד לנמרוד, וכשהרג קין באו לידו של נמרוד, הוא
שכתוב הוא היה נכוד ליד (למעט יו"ד, ט) וכשהרג עשו
לנמרוד נטלו עשו מכן, והוא שכתוב, את כנדי עשו נכס
הגדול החמודות", מאי החמודות שחמדן נמרוד:

(קמד) פי' כי הכתנות הי' עור שקרם על צמרם שלא
היה להם עדיין: (קמה) והוא בפדר"א,

(פ כ) מן העור שהפשיט הנחש לקח הקב"ה ועשה להם כתנות כבוד לאדם ולעזרו כי כן הביא שם (פדר"א
פי' יד) בקללת הנחש, שיהא מפשיט עורו אחת לו' שנים בעלבו, וכן הוא בתרגום יונתן, וס"ל שבאותה שעה
שנגזר עליו הפשיטו עורו הראשונה ממנו וכן הוא בת"ת תמניא וחמשי' : (קמו) בפדר"א (פ כ) מביא שם
כעין הדעה הזאת, וי"א כי זכה לבהמה אהת לא שתיס ונפשט עורם, והם עשו מהם כתנות לתכונת איברייהם:
(קמז) ובשיטה ראשונה פי' דבריו ואמר ואין לו לחפש כתנות עור אם היא ארנבת שהיא המה, רק על דרך
הפשט שזה מעשה גם אם לא נהרהר איך עשאו: (קמח) פי' בסגל האל"ף, והמדקדקים הקדמונים קראו
לסגל

באקורי רש"י: לו) פס"ז ג כ. לח) תנופא ב נרא' תות כד, ב"ד פ"ב יב, פדר"א פי"ד ובגיתור הגד"ל תות יא

אונקלוס

בראשית ג בראשית לו 73

אלהים יהיה אדם היה כאחד ממנו
לדעת טוב ורע ועתה ופני ישראל

אלהים הוא אדם תעה
יהידי בעלמא מניה למידע
טב ובייש ובשן דילמא

רשי

ועשה להם כתנות ממונו (ל) : (כב) היה
כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחומים כמו

בסעם (קנט), וענינו מוכרת (ק), ואם יהיה בפתח
גדול (קנא), יהיה סמוך (קיס), וכן באחד שבטי
ישראל (קנט) (למטה מט טז), על בן לא יתכן
נמה טעם יהיה לו (קז) והיה בעל הטעמים (קט)
ראוי לרבק ממנו עם לדעת (קמ) ונחון, ופי' ממנו לשון רבים (קיס), כמו איש ממנו (קיס) (למטה
כנ ו), וכבר ביארתי בסי' היסוד למה נדגש נו"ן הרבים (קס), ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות (קסא)

יהל אור

לסגל פתח קטן : (קמע) פי' בטעם הנגינות אתנחתא
או ספחא : (קנ) ואז נכין ענינו שהוא מוכרת ולא סמוך
זכן כתב הח' ז"ל בסי' יסוד מספר וז"ל "אחד במקום
שהוא מוכרת בטעם הענין, או במוכרת שהוא על דרך
מקרה, שהוא אתנה או סוף פסוק יאמר אחד בשלש
נקודות תחת האל"ף, כמו "אחד הנה לשפת" "היאור"
(דניאל יב ה) "לא נשאר" "בהם עד אחד" (שמות
יד כח), ויש פעמים שיהי' עם הזקף כמו "לא נשאר
ארכה" אחד (שס יו"ד יט) והנה הח' ז"ל מחלק בין מלה
מופסקת "עפ"י הכוונה, ובין מלה מופסקת ע"י נגינה
מופסקת אתנה או סוף פסוק, וקורא לראשונה מוכרת
בטעם הענין, ולשניה מוכרת ע"ד מקרה, ואמר כיון
שמלת אחד מוכרת בין כך ובין כך האל"ף בסגול :
(קנא) תחת האל"ף אחד : (קנב) וכן כתב בסי'
"יסוד מספר" ובסמוך "בפתחת האל"ף כמו "כאחד
ממנו", והרד"ק כתב בא פתח כולו גם בלא סמיכות :
(קנג) פי' כמו בכל שבט משבטי ישראל : (קנד) ואמר
זה כנגד אונקלוס שתרגם אותו כמו אחד הוא
אדם הוה יהידי בעלמא למידע טב ובייש "וכן"
תרגם ירושלמי

אבן עזרא

בסעם (קנט), וענינו מוכרת (ק), ואם יהיה בפתח
גדול (קנא), יהיה סמוך (קיס), וכן באחד שבטי
ישראל (קנט) (למטה מט טז), על בן לא יתכן
נמה טעם יהיה לו (קז) והיה בעל הטעמים (קט)
ראוי לרבק ממנו עם לדעת (קמ) ונחון, ופי' ממנו לשון רבים (קיס), כמו איש ממנו (קיס) (למטה
כנ ו), וכבר ביארתי בסי' היסוד למה נדגש נו"ן הרבים (קס), ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות (קסא)

קרני אור

[נו] וכן יש מרז"ל שיפרשו אותו כמו אחד, (כב"ר ס'
כח) ר' יהודה בר"ם אומר כיחידו של עולם'
שנא' שמע ישראל" (דבר' ו, ד) רבנן אמרי כגבריאל,
שנ' ואיש אחד בתוכם לנוב בדיס" (יחו' ט ב), ומה שהבין
מזה ר' יהודה כיחידו של עולם, כתב רכ"ח שדעתו היה
לומר כי בסי' שחש נקוד יוכל אדם לקרות כאחד ממט
כסגול, אבל רבנן שאמרו כגבריאל ואמרו כן מפני שלא אמר
הכתוב כאחד בסגול, ולכן הביט כאחד כלותו המתאחד
עם שאר ענפי הדין כיוצא בו והוא גבריאל, עוד שם בב"ר,
דרש ר' פפוס כאחד עמט, כאחד ממלאכי השרה, אחד לו
ר"ע דייך פפוס, אלא מה אני מקיים, כאחד ממט' שנתן
לפניו שני דרכים א' של חיים וא' של מות וביקר לו דרך
אחרת, ופי' כתב הסקידה הכן רואה שלא חשב פפוס לפס
שחש אונקלוס מהכלל המלאכים עמו ית' על ענין אחד, ופי'
הדברי' כפשוטן הקפיד עליו ר"ע והרמב"ם ז"ל בסי' השדש
קיבל בפי' מה שתרגם בו אונקלוס : [נה] וכן הרמב"ם יארש
דעת אונקלוס שמלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע, כלומר
שממנו ומעלמו הוא שידע הטוב והרע שאין לו מכירת על
פעולותו הבחירות, והכוסף יבאר שכן דעת אונקלוס שמלת
ממנו דבק לכאחד ולא עם לדעת טוב ורע, וכתב שכתבם
הסכו המפרשים דעת אונקלוס לכונה אחרת וחברו מלת
ממט' עם מלת, לדעת" הסך הנגינה, והכ"ף במלת, כאחד"
הוא כ"ף האמיתית הרגיל בתאוד בכ"ף ויפרש כוונת התרגום,
האדם היה מיוחד בעולם ממנו ומעלמו ע"י אכילתו מטן
דעת ומסו יחידתו ? לדעת עו"ר, שיוכל מעתה, לבחור

בעילס מין שאינו כמוהו מין אחר משותף עמו בזה הענין : (קנו) אלו היה פי' בדברי המתרגמים : (קנז) שלפ"ן
מלת "ממנו" דבקה עם לדעת טוב ורע : (קנח) שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים
עליו, לממנו של רבים שאומרים על עצמם, ולכן יפרש שפה פי' לשון רבים : (קנט) מענה בני חת לאברהם
איש ממנו את קברו לא יכלה, לשון רבים : (קס) וכן פי' בסי' מאזניים" בתנועת השורק, ואם הנו"ן דגוש
יהיה האות בפתח קטן (סגל) הו"ן ממלת ממנו שפעם ימלא בדגש לעולם סימן מדברים כמו "הדל ממנו" (שמות
יד יב) ופעם יהיה סימן יחיד שאיננו "כמלא ולא תגרע ממנו" (דבר' יב לב) והענין יבדיל ביניהם, וכן
פי' בסי' לחות בלות נו"ן "והנו"ן עם וי"ו (הכנוי נג בפעלים) אם הוא דגוש (בנון ולפניו סגול) הוא לשון
יחיד כמו "די לא יעזבו בידו" (תהלים לו לג) (פי' כמו יעזוב אותו) ואם הוא רפה (פי' הנו"ן רפה ולפניה
צירי) הוא לשון רבים אל יעזבו ואל יסגנו (מ"א ח נו), (פי' כמו יעזוב אתנו יסו"א אותנו) ובכאן הלא כדגש
הנו"ן של ממנו, והוא מורה על לשון רבים, והטעם ע"ז כתב בסי' היסוד כי מלת ממנו חף אם היא לשון
רבים מדברים בעדס בזה. כדגש הנו"ן, וזה להסרון נו"ן כן כי הראוי מן כנגדו ונדגשה המ"ם השניה להסרון
נו"ן מן הראשון ודגשות הנו"ן להסרון נו"ן מן השני של כנגדו וכן "יבאר בסי' לחות שם, ובטבור
שהיה כבד על הלשון בלשו הנו"ן בנו"ן וע"כ סופים אנשי "מזרח שיקראו הנו"ן בלא דגש וכמו שיבאר :
(קסא) אנשי מזרח הם הנקראים במסורה מדינה אי (והם בני בבלי) והם קוראים בסגול הנו"ן רפוי ולפניו
צירי כמו בכנוי הפעלים ישמרנו, יברכנו (תה" סז ח) ושיין (שמות א ט) "בפי' הח' ז"ל שיפרש
מחלוקת אנשי מזרח (מדינתי והם "אנשי בבלי) עם אנשי מערב (מערבאי והם אנשי ארץ ישראל)
בענין נו"ן דגושה של תיבת ממנו, בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה, וליחיד נפתח הוא דגוש כמשפט
וכל ספרי מערב שניהם דגושים "בין שהוא סימן לשון יחיד, ובין שהוא סימן לשון רבים, והענין יבדיל

ועיקרי רשי' : (לט) בוטה יד א. כ"ר פ"ב יב.

בראשית ג בראשית

אונקלוס

יְהוָה וּלְקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַתִּי לְעֵלָם: כִּי וַיִּשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִן־עֵדֶן לְעַבְדָּךְ אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר

יְיִשִּׁים יְהוָה וַיִּסַּב אֶת־מַאֲיָן חַיָּא וַיְכִיל וַיְהִי לְעֵלָם: כִּי וַיִּשְׁלַחְהוּ אֱלֹהִים מִן־עֵדֶן לְמַפְלַח בְּאַרְעָא דְאַתְבְּרִי

אבן עזרא

הוֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם (למטה יה טו) (קס), וכמו וישלחם וילך בעלום (ש"ב ג כג) (קעב), שאם כן יהיה כבוד האדמה גדל מכבוד בן עדן (קעג), ואם אמר למה נכתב, ויגרש את האדם (קעז) אם פירושו וישלחם ויגרשוהו, כן פירושו (קעח) כאשר גרשו השכין את הכרובים (קעט) [סב] ומלת כרובים י"א כנערים, תרגום ארמית כרביא (קעו) [סג], ולפי דעתי שהיא מלל לל צורות כולם (קעו), ויחזקאל שאמר בת לח לפני שור (קעז) לא,

יִטְעוּ (קפ) [טז], וטעם הפסוק (קס) כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע (קס) [ס] או ש"י על מחשבתו (קס) [סא], ואל התמה על כליה ממנו (קס), כי כסוהו, נעשה אדם בעל־מנו (למעלה א כו), הבה נרדה ולטטה יא ז) (קס), וזה דבור השם עם המלאכים (קס): כִּי וַיִּשְׁלַחְהוּ כִּי שְׁלַח וְאַחֲרָיו טִים כְּמוֹ גֵרֹשׁ וְהוּא לִנְגָאִי (קע) כְּמִי שְׁלַח מַעַל פְּנֵי (ירמי טו א), ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדו שהוא לשון כבוד, כמו

יהל אור

צנייהם: (קס) מדברי הח' ו"ל שכתב שאנשי מוצח יטעו מסכים לאנשי מערב, וכן אנהנו סומכין על קריאת מערבאי, עיין בס' מסורת המכירת וס' מנחת (ממ' יג לא): (קסג) עתה כב לבאר הפ' הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע: (קסד) בדברי הנחש (למעלה ג ה) ופי' הן האדם היה ככל מלאך ממנו אנהנו כאשר ידע טוב ורע: (קסה) בעבור כי השם אמר, ממנו וכולל עמו עם המלאכים, ע"כ אמר כי זה כפי מהשבת האדם אבל לו על דרך האמת: (קסו) שדושה כלל עמו עם המלאכים: (קסז) שכלל עמו עם המלאכים: (קסח) זה שאמר, הן האדם היה כאחד ממנו זה דבר עם המלאכים:

(קסט) וע"ז כתב שד"ל שאיננו מדויק, כי השם אמר למשה (שמות ו יא) "כא דבר אל פרעה מלך מצרים ויבילה את בני ישראל מארצו, וכן מלאנו, תשלחנו הפסי מעמד" (דבר טו יב) עכ"ל, ונראה כי ראיותיו שהביא שד"ל ג"כ אינן מדויקות עיין צביאורי סס: (קע) ושם היה דרך כבוד כנהוג להראות שהצרתם חביבה לו ואין הכוונה ללוותם ממש: (קעא) גם שם היה דרך כבוד: (קעב) והנה לדבריו לא נענה האדם, רק קיבל שחר, וזה היפך האמת: (קעג) אח"כ בפ' כל עוד הפעם: (קעד) ע"כ יפרש כי מלת ויגרש איננו כפול לבון רק כן פירושו: (קעה) ענינו כאשר גרש את האדם כמו שאמר וישלחם השכין את הכרובים, וכשיטה ראשונה, ויגרש כאשר גרש את האדם השכין מקומו הכרובים: (קעו) ובן פי' רז"ל (הגיגה יג ב סוכה ה ב), ומאי כרוב, אמר אבהו כרביא, שכן צבבל קורין ליוקא, רביא ושמו הכ"ף משמשת, שאמרו כי פי' כרוב כרביא כי כדמות נערים היו:

(קעז) כי מלת כרוב כולל לכך נורה, וע"ז העיר המעמר וכתב וזה יותר דהוק לדעתי כי איך יאמר ד' אל משה ועשית בניס כרובים (שמות כה יח) מבלי להגיד לו איזה נורה יבחר, כי אם גם אמר אח"כ, פורשי כנפים עוד לא הודיע לו איזה מין מן העיף יהי, והח' געועניוס כתב שכרוב הוא נורה מורכבת מן תמונת אדם שור (קעה) ופניו כור מהשמאל לארבעתן (יחזקאל א יו"ד)

קרני אור

טוב" ובהפסוק: [בש] ובן הוא כדל"ל (טועה לה א) ה"ל תקרי ממנו אלא ממנו, כפיכיל אפילו בעה"כ אינו יכול נכילוא כליו ממש ופי' אל תקרי ממנו ר"ל אל תפרש הטעם בו לרבים מדברים בטעם, אלא לומר כסדר, אבל הו"ו דגוש לפולם, וכונה האמר סוה כג' (פרכין טו ב) וז"ל הו"ו פ"י כד"ה, אל תקרא ממנו אלא ממנו, פי' אל תקרא ממנו רפי, אלא ממנו דגש, ואינו כן בכל ממנו כבתורה דגושין ואינו מחליף כלל זה מזה, וכן מלאנו בספרי ולא נס ליה אין כתיב כאן אלא ולא נס ליה, ובספרי הנדפס פס התורה"מ (דבר' לד ט"ו לו) הגי' אלא לא נס ליה סכסו" ועיין התוס'מ בהנה"ה שם שפי' אל תקרי לא נס ליה בעבר, אלא לא נס ליה כביעו, כי כדברי נע"ו סוה נסתר בעבר, ליהוד כביעו, ולזה אמר מלת, עכשיו" אף מנחת, ועיין בהגהות של הב"ש מס' חק נתן שפי' הספרי ג"כ כן, ועיין ב"ש מקובלת שם, ועיין ב"ש מת' השו"ת לד 71 אגרת יא: [ס] ובעל הפרד"ס ביאר הביאור העקודס בראשית שער הפעולות ואמר, כי החכם סוה יכבוד שם מנחם הבאים יודעים טוב, ויש יודעים רע, וסוה הענין הוא סוד גדול נעלם מאינסוף וסיפיהו, וכי אליו רמו כמלת כרובים כי הם המלאכים המזוהים על הטוב ועל הרע ואשר הם תחת ממלכתם אין בידם לעשות תשובה כי אין מידע מלי"ל: [סא] והרד"א פי' שהם אמר למלאכיו כרובים כמלעג על דברת ה'הם, הן האדם היה כאחד ממנו, ר"ל הלא ראיתם שנעשה האדם כאחד מן בעבור שידע טוב ורע באכילת העץ כמו שחשב, ובאמרו אח"ז ועתה פן ישלח ידו היה ג"כ בדרך הלעג: [סב] וכתב המורה בפ"ב מהחלק הראשון, וישלחם ד' אלהים מנ"ע לעבוד את האדמה אשר לוקח ממש, והשווהו כבהמות במזונו ורוב עינו, כמו שאמר ואכלת את עשב השדה, ואמר מבאר לזה הענין, אדם ביקר כל ילין נמשל כבהמות נדמו" (ה' מט יג) ופי' האפודי, ר"ל בא הרב ז"ל להעיר אותנו כאשר נאמר באדם נאמר בכל אדם, אדם ביקר, רוצה לומר אדם שיש לו יקר, והוא השכל בפועל ואינו לן עמו אכ"ל משממש במפורסמות, הרי הוא נמשל כבהמות שאין להם אלא הדמיון בלבד: [סג] וכתב הח' ז"ל (שמות לב כא) בעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן נורת ככרובים (פי' לפיכך היו הכרובים כנורת אדם, כי הם לא באו אלא להורות על הגוף השליין ועל המושל בו ופועל בכל, ולמה נורות האדם בעבור כי אין באדמה נכבד מהאדם)

הריה ונשר ואולי נוכל לכונן גם דעת הרחב"ע כן, עכ"ל: (קעה) ופניו כור מהשמאל לארבעתן (יחזקאל א יו"ד)

מתפן: כי ותרין ית אדם לקח משם: כי ויגרש את האדם

אין עזרא

והראייה הנמורה שאמר באחרונה, כי כרובים המה (שם שם פסוק ב) (ה), ופה אמר הכרובים (ה) והם המלאכים (ה) (סה) הידועים (ה) [סו], וכידם חרב יש לה לחט (ה) ולה שתי פיות, וזה פי המתהפכת (ה) [סו], והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר (ה) [סח]

התחלפה הצורה (קט) [סד], שהענף לא נעשה בימיו (ה), ואח"כ באמרו פני הכרוב (יחז' יו"ד, יד) בה"א הידיעה (ה) הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה (קט) על כן כל צורת שור טוב (קט), ואין כל כרוב צורת שור (קט)

יהל אור

י(קט) כי לדברי חז"ל התחלפה צורת שור לפני כרוב, לטענת הנביא שאין קטיגור נעשה סניגור, "ועיין קרני אור", ולדעת הח' ז"ל צורת שור ראה וקראה פני הכרוב וכמו שיפרש: (קפ) ולא הי' להנביא לבקש שיחניפו: (קפא) במקום שאמר במראה הראשונה פני שור: (קפב) ביחזקאל (א יוד) "ופני שור מהשמאל לארבעתן" אמר במראה שניה (סס יו"ד יד) "פני הכרוב לארבעתן" וכן כתב המורה בפ"א מהח"ג "הנה באר שמה שאמר עליו פני שור הוא פני הכרוב" עיי"ש שמפרש שכל אלו הפנים הם פני אדם, ועיין מורה פמ"ט מהחלק הראשון: (קפג) כי כרוב שם כולל לכל הצורות שבעולם: (קפד) ובעת שיזכיר "כרוב" יכול לרמוז צורות אחרות הכלולות בזה השם: (קפה) בעת שנמר סיפור המראות אמר "היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ראיע כי כרובים המה" לראיה כי שם כרובים הוא שם כולל, לכל הצורות כולם שראה, ובשיטה ראשונה ומלת כרובים צורות ואמר יהזקאל פני הכרובים, והוא השור שהזכיר בתחלה, ע"כ הודיעו כאלו נאמר על פני אדם וגשר ושור ואריה כי כרובים המה" ועיין שמות כה יח ובביאורי שם: (קפו) בה"א הידיעה כאלו הם ידועים לכל: (קפז) ובן הוא (בב"ר פ' כ"א, ילקוט רמז לד', פס"ו ברא' ג כד): (קפח) כי בעת נתינת התור' ענין הכרובים כבר נודע היה בישראל עיי' הכרובי' אשר היו במשכן: (קפט) פי' שלהט החרב ביד הכרובים ובשיטה ראשונה, "וטעם הכרובים צורות מפחידות רואיהם ובידם להט החרב", וכן הוא בב"ר שם, שהם מתהפכים, פעמים אנשים פעמים נשים, פעמים רוחות פעמים מלאכים, וזהו הכה המדמה, ועיין בב"ר פ' נ, ב, ושמ"ר פ' כה ב, ועיין מורה בפ' מט מהח' הראשון: (קל) פי' מתהפכת בעלת שני פיות, והח' ר"ש ן' תבון ז"ל תפשו ואמר שגראה מדברי הראב"ע ז"ל שכל השומרים ההם הם בפינו מונעים, ולפי דעתו היה לו לכתוב את הכרובים בלהט החרב המתהפכת ומה צורך למלת זאת, ובשיטה ראשונה, "וטעם המתהפכת שיש לה (אולי ז"ל להט או צריך להוסיף פיות) משני צדיה": (קלא) ובאמרו את להט החרב כוונת הכתוב

קרני אור

והנכבד באדם ישראל (פי' וכן הי' שומע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים, וזהו שאמר והנכבד באדם ישראל) ועיין בביאורי שם מה שהעירותי ע"ז: [סד] בן הוא כג' (חגיגה יג ב, סוכה ה ב) שהקשו מה שפי' יחזקאל במראה ראשונה, שראה המרכבה פני שור מהשמאל לארבעתן, ובמראה השנייה אמר פני הכרוב לארבעתן (יחז' י, יד) ולא הזכיר פני שור כלל אמר ר"ש בן לקיש יחזקאל ביקש רחמים והסכו פני השור לפני הכרוב, וכן איהא (ילקוט יחזקאל ר' שלג) "ובשביל כבודם של ישראל מחק את השור ונתן כרוב תחתיו, שנאמר, פני האחד פני כרוב, וכל כך למה לכפר עונותיהן של ישראל", ובגמרא שם מקשינן וכי ביקש יחזקאל להיות שני פני אדם, ופרקינן פני אדם אפי' רכבי (פנים גדולים) ופני כרוב אפי' זוטרי (פנים פחותים) ועיין זהר ברא' (דף יח ב וברא"ש שמות כה יח): [סה] ודעת יש"ר שהמלה הפוכה מן כרוב, כמו וירכב על כרוב ויעף (ש"כ כב יא) וכתב שד"ל וז"ל שהמלאכים נקראים בכחיה שעושים לנו של מקום ושליותו, וכרובים בכחיה שכבוד האל וגדולת יכלתו מתגלים על ידיהם, וכאלו הוא רוכב עליהם ומתגלה בהם:

[סו] והוא שם מפארה שמות שיש למלאכים כמו שמנה הרמב"ם ז"ל (יסו"ת פ"ב ה"ז) וכתב המפרש שם כי כרובים לשון מלכות וגדולה כדכתיב, את כרוב ממשח' (יחז' כח יד) ר"ל מלך, ויתכן לומר לפי שהם קרובים למעלת אישים נקראו כרובים שהם צורות האדם הקטן, תרגום נטר רביא ובכ"ף נוספת, והג' יעב"ן בס' "מגדל עו" השיב על הרמב"ם ז"ל עיי"ש: [סז] והרר"ק פי', כי במראה היה נראה לו כאלו יש שם כרובים, והיה זה כדי להפחידו שלא ישוב לבן, וזה לשמור את דרך עץ החיים, ואת להט החרב המתהפכת להפחידו עוד, ולפי שהיה הענין במראה אמר להט החרב, ולא אמר החרב, והלהט אינו גוף אלא מראה, והלהט הוא המפחיד, כש"כ בהתהפך כמו שאמר, בעופפי חרבי על פניהם" (יחז' לב יוד), ובמדרש הגדה (ברא' ג כד) "והיית שם להט החרב המתהפכת, וכשיראה אדם הלהט יפחד ויחזר לו", וכן כתב רב"ת, והסתכל איך אמר ואת להט החרב, ולא אמר את החרב המתהפכת, וידוע כי הלהט אין בו ממש, אבל הוא מקרה נשוא בחרב והוא מפחיד כל המסתכל בו, וכל רואיו יפחדו מן המיתה בראותם אותו: [סה] בעל הפרדס הביאו העקידה בראשית שער העשירי, אתו בלהט החרב זה הסירוס, וכתב בין השוכנים באקלמים הפוזניים כמוט היום, ובין קו משוה היום, היום מפסיק במקום אשר רחבו כ"ד מעלות, כי כשהשמש במקום

הוא עד שיגיע אל רוחב כ' מעלות שהם מזלות תאומים ופרטן י"ה השמש מתעכב לשם תמיד ושורף כנגד ראש, ולפצה זו אין יכולת לאום בריה לעבור לשם, וע"ז העיר במקו"ח המפרש להעקדה, "זה נמשך לדעת הקדמונים אשר חשבו כי באמצע כדור הארץ כ"ג מעלות וחלי למעלה מקו המשוה ללד לטון, וכן למטה ללד דרום לא יוכלו בני אדם לדור בעבור רוב החום הנמלא שם, יען כי השמש הולך בשמים כמעט תמיד לעומת המקום הזה שולח קרניו כמעט נוכח לראשו, אבל זה כארבע מאות שנה יסעו שמה קלת מיושבי איראפע, ומאז נודע בנשיאן כי גם שם יכד ד' בחמתו שיתקרר האויר פ"י ברוחות הנושבות שם האקראות בשם, עד כיותו ראוי לשבת בני אדם השוכנים שם כעת ושאין בהשקט ונוטם", וכן כתב הרד"א שהדעת הזה בכחיים אנ"ם ואמר שיהי' תחת קו השוה ישוב יותר טוב משאר המקומות, ושאין נכחיות השמש שם שורף כמו שיסרוף בהתמדת הנכחיות והקורבה לו, ולדקו דבריו באמת, כי הנה היום הזה הולכים אנו רבות ממלכות פורטוגאל אשר בקצה המערב לארץ כוש ועוברים תחת קו השוה ומלאו שם ישוב בני אדם, וארץ זבת חלב ודבש, כמו שהוא מבוואר אללס, והח' ז"ל בפ"י (תהלים קו ג) ע"ש ומחללות

בראשית ג בראשית

אונקלוס

וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגַן עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֲשֶׁרֵי מִקְדָּמִין לְגִינְתָא דְעֵדֶן יַת פְּרוּבִיא וַיַּת

רש"י

שאני יחיד בעליונים (ב) ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו וגו'. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אצל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. קרני אור

אבן עזרא

איננו אמת (קכג) [כט]: כך מקדם. פי' שמזרח (קכג), ודע כי כל מה שמצאנו כתוב (קכד) הוא אמת (קכג) וכן היה (קכד) ואין בו ספק, ויש לו סוד (קכד) [ע], כי מאור השכל (קכג), יצא החפץ (קכג) ומהשני העולה לעלה (כ), כי תנועת החפץ לפניו הוא (קכג) גם במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הברובים. יהל אור

קרני אור

ומאורות קבלם ממזרח וממערב כתב, הזכיר מזרח ומערב, כי כן היישוב מן הקצה אל הקצה, והזכיר מלפון, כי שם כל היישוב, ולא הזכיר דרום בעבור חוס השמש אין שם יישוב בראיות גמורות, וכימינו נתברר והכל יודעים שהוא מיושב בכל חלקיו ונמלאו שם חדיבית רבות וגדולות, אך גם לדעת הח' ז"ל שמפני חוס השמש אין שם יישוב, הכתוב לא כיון לזה: [טז] ועיין (סוחר טוב פי' ית) ע"ס, וירכב על כרוב וישף, הקב"ה נטל כרוב א' מכסא הכבוד ורכב עליו, ועשה מלאמה עם המלאים, שנאמר וירכב על כרוב, מהיכן הביאו מגלגלי המרכבה, והנה פי' רז"ל בזה כי לקח את הכרוב מהגלגלים, וזה ראיה כי הכרוב הוא לורה מן האורות שבגלגל השמימי שהם מ"ח לורות, ובמדרש (איכה פ"א ב' מנ) כפי' לא עליכם, אמרו כך, הקב"ה אמר למלאך ומלאך אמר לכרוב, מזה משמע שהכרובים הם תחת המלאכים, ולפי דעת הח' ז"ל, המזלות הם תחת השבליים הגדלים שהם המלאכים, ונקראו גם הכוכבים מלאכים בשם משותף, והם המלאכים הגבירים, כאשר רמז הח' ז"ל בענין הסנה: [ע] וכן איתא (זהר בהעלותך דף קמט א') פתח ר' אליעזר וכו' כמה תביטין מילי דאורייתא, דבכל מלך ומלך אית רזין עילאין ואורייתא כלל עילאי אקרי וכו', דהא אורייתא דאיכו כללא עילאה אע"ג דנפק מנה חד ספור בעלמא, ודאי לא איתא לאחזאה על ההוא ספור, אלא לאחזאה מלין עילאין, ורזין עילאין, ולא ללמד על עצמו יא, אלא ללמד על הכלל כלי יא, ושם (דף קכב א') ר' שמעון אומר ווי להוא בר גס דאמר דהאי אורייתא איתא לאחזאה ספורין לעלמא ומלין דהדיוסא וכו', ועל דא האי ספור דאורייתא, לבושא דאורייתא הוי, מאן דחשיב דהוא לבושא היא אורייתא ממש, ולא מלך אחרת, תיפת רוחיה, ולא יא ליב חולקא לעלמא דהאי, ועיין עקידה בראשית שער השביעי ששכיל לבאר את המאמר הזה, וכנהר בלק (דף רב א') כמה טבין אינון ארמין ושבילין דאורייתא דהא ככל מלך ומלך אית כמה עיטין כמה טבין לבני נשא, כמה מרגלאן דקא מנהרן לכל סער, ולית לך מלה באורייתא דלית בה כמה בולטין מנהרן לכל סער פי"ש, ועיין בביתור

על להט השמש: (קכג) ר"ל כי לא נאמרו אלה המלות אלא על כרובי להט החרב, שפירושו על הכרובים שיש להט מזיק וחותר כחרב ומתהפך לזמין ולשמאל, וכשיטה ראשונה בדקדוק הפרשה אמר, שמלת הכרובים מושכת מלה אחרת והוא כאלו אמר, וכרובי להט החרב, כי לא יאמר וישכן על להט" ודעתו על מערכת לבא השמים ועל המשרתים שיש מהם מורים על טוב ועל רע, והם הנקראים בדרז"ל מויקים: (קכג) ובשיטה ראשונה, מקדם פי' מזרח שכן רוב הכח של אותן הכרובים במזרח, ועוד שם, מקדם פירושו ממזרח כי שם פתח הגן באמת ובסוד, וכפי שביארתי דבריו למעלה כי גן עדן בקצה מזרח, והנה לפי זה יהיה הלהט המרב גם הכרובים מהוץ לארץ מפאת מזרח: (קכד) כל מה שמלאנו מבראשית עד שנולד קין נכנס בו הדעות ונשתבשו בו חכמי העולם להבין איך הוא, כי הוא הכמת התולדות הנקראת מעשה בראשית, והוא עמוק ועלם: (קכה) ויש ראיות מחכמת הקדמונים שהוא אמת כאשר הוא מפורש בתורה: (קכו) בן היה וכן קרה באמת, כי סיפורי התורה כולם אמיתיים בבחינת נגליהם ההיגונה, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורה שער השביעי) ויש דברים שהן אמת כמשמען, גם הם בדרך משל, כמו גן עדן ועץ הדעת ועץ החיים, וטעם הכרובים והדומה להם: (קכז) אבל בכל זאת נכללים בהם גם שאר אמיתיות ומלפוני חכמה אשר יבינס רק מי שחננו ד' דעה יתירה: (קכח) משפע השכל שהשפיע על האדם היה האדם בזהר במעשיו ומשתמש בהם כפי רצונו: (קכט) החפץ שהזכיר כאן הוא הרצון והוא רמז אל היכולת שנתן ביד האדם לבחור כאשר ירצה, ולעשות חפצו בהשכל ובמהשבה שכליות לא כאשר בע"ה שאעפ"י שתנועתם בחפץ אינה בהשכל ולא במהשבה שכליות אלא בכח דמיוני:

(ר) לבאר דבריו צריך אני להקדים מה שפי' הח' ז"ל (דניאל יו"ד כא) וז"ל שם ברנותו לבאר כי שלשה עולמות הם, האחד הוא עולם הראשון, כנגד העולמות שהם אחריו, וזה העולם אינו גוף, והוא הנקרא מראה כבוד ד' העליון, ולא יפתנה בעצם או במערכת, ואין לו זמן ומקום, והשם הנכבד בקרבנו, והעולם השני שהוא התיכון, שם נשמות לורות אמת בלי גופות, גם נשמות בגופות ואין להם מספר אללינו, גם הגופות בגופות, וכולם הם נכבדות, כי אין להם היפוך אות מורה, או שינוי בעלמם, רק על דרך מקרה במערכת תנועתם, וזה העולם יקרא היכל הקודש, והם שמי השמים, ושם כסא הכבוד, ושם מיכאל וגבריאל וכו', והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע, וכולו מלא גופות דקות, גם עבות, וגופות יש בהם נשמות, גם רוחות, גם נפשות, והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל, וכעבורו נברא, ונשמתו קשורה בנפשות העליונות, וירמוז הח' ז"ל כאן באומרו, ומהשני העולה למעלה, פי' מעולם השני שהוא עולם המלאכים והגלגלים משם נתחדש הכח הגדול שיש בו, שהוא עליית הגוף מלמטה למעלה כמו שיגדלו הזמרים וזה בעבור כי אברי הגוף תלוי במערכת: (רא) גם בזה צריך אני להקדים קצת ממאמרי החכמים ואה"כ יבואר כוונתו, הח' ר' חיים ו' ישראל במאמר גן עדן כתב, שלכל גוף יש ששה פאות, והם מעלה ומטה, פנים ואחור ימין ושמאל, והשלשה הם

מקורי רש"י: (ב) כ"ר פכ"א ה דעת ריב"ס וכו' בתוכ"ע.

בנכבדות

אונקלוס

לט 77

בראשית ג בראשית

וְאֵת לְהַטְּתָהּ הַחֵרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשִׁמּוֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים :

שָׁנָן חֲרָבָא דְּמִתְהַפְּכָא לְשִׁמּוֹר יְת אֹרְחָא אִילָן

אבן עזרא

עלה תאנה לאות (יג) ונקרא השלישי (יג) בשם הבחינה (יד) [עא], כי בתהלה יש כח איך יפרד הנהר (יח), וזה סוד בן עדן (ס).

רש"י

מלאכי חבלה מא: החרב המתהפכת. ולה (יג) בלי מפעל (יז), והמבין זה הסוד (יח) יבין

קרני אור

הגרא (ש"ס ס, יוד) גדול מרכבה, שנתורה יש ששנים פנים, וכל אחד ואחד ששים רבוא פנים: [עא] עיון כ"ח חוברת שמינית לד 74 בהערה שם שכתב שיש כמות שלשה כמות והם בשלשה חדרים והם דמיון, ורעיון, וזכרון, וזה הזכרון בחלק הג' כנגד העורף שם מושב השכל, ולפי"ז עפ"י הדברים האלה הן לנו לעזרה להבין דברי הח' ז"ל, ויהיה הס' מאור השכל, הדמיון, ומחשבי העולה למעלה כח המחשב, שהוא באמצעות המוח, ונקרא השלישי שבחינה הוא אשר יחנה אחורי המוח, הוא הזכר, עיי"ש שהאריך להתאים דברי הח' ז"ל עם האדרת רבא (אדרת נשא) בחלילה דגולגלתי ג' חלקין אשתכחא דשריית מוחא בסו, ותלגא בחלת תללין דגולגלחא מוחא שריית, מחללא חד מוחא אחבקע חד מכוע וכו', והמה מכוונים לפי הח' ז"ל (כמות לא ג) על הס', ואמלא אותו" שז"ל שם, החכמה היא הטוהר האלוהי באחרונית מוח הראש, ומלת חכונה גם בעה מגזרת בין, והיא הטוהר העומדת בין לורת הדעת ובין לורת החכמה כנגד הנקב האמלטי במוח הראש, כי החכמה כנגד הנקב האחרון, והדעת המתחכרות בנקבי המוח על המלח מהפגשות, ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלחכמי"ל (דמיון) והתבונה אלפכר"ה (מחשבה) והחכמה אלחכמ"ה (שכל בהחלט) וכן כתב הח' ז"ל (גם כח לו) בפנין הלין, שז"ל שם, ודע כי בשנים האקבים שהם במוח על המלח שם יתחבר כח החמש פגשות, ושם כח הדמות ושם תחל המחשבה, וכן כתב (ישעי' מד יח) ע"פ, לא ידעו ולא יביטו, והנה יש מחלוקת בין החכמים אם יש ארבעה חדרים במוח או רק שלש, והח' ז"ל סובר שיש ארבעה וכן הוא דעת בעל ס' שבילי אמונה, ובעל האדרת סבר שיש רק שלש חדרים, ועיון בפ"י הח' ז"ל (שמות לא ג) ובניאורי שם: [עב] גם אפשר לפרש שדעתו על עץ החיים, שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות, והיה בידו של אדם לקחת ולאכול ממנו, שהרי בשביל זה ניתן להט החרב לשמור דרך החיים, ואם לא היה נכחו לאכול מעץ החיים להיות לפולם, לא היה לריך שמירה למוטעו מזה:

יהל אור

הנכבדות, והם מעלה, פנים, ימין, הח' ז"ל כתב (למטה ט כג) על פ' "וילכו שניהם אהורנית" היפך תנועת האדם, כי כל תנועתו לפניו" וכן כתב (שמות לג כא) ותנועות האדם לפניו והגוף העליון אל הימין, והלמח אל העליון" (ופי' המיטעו, כי תנועות האדם לפניו מביט אל צור שממנו חוצב, ויסתכל במושכלות מדריגה אחר מדריגה, וישתוקק לעלות עד תחלת הכה, והגוף העליון אל הימין", הוא תנועת הגלגל שהוא ישתוקק ג"כ אל עושהו ית', והלמח אל העליון", וכמו בן כח הלמח, גם הוא משתוקק למהלכו ולשוב אל מקומו, ומפני שגוף האדם מורכב מארבע יסודות, היה לו להתנועע תנועותיו הגשמיות לנגד השרשים, ומפני כובד העפר ללד המרכז, ומפני חלק החיוני הבא אליו מכח החיות סביב המרכז, ומלד חלק האנושי שבה, שהוא למעלה מהגלגלים, הי' לו להיות תנועתו למעלה, ולכן נתערבו בו הכחות האלה, ונעשה גופו מתנועע בענין שכל מגמתו לפניו, ומגמת שכלו להתעלות ולהתדמות לשרי מעלה, ולהתייחד בצורות שהם כדמיון הפנים, ומן הכה הלומח שגמוז בו מכה, היתה לו קומה זקופה), וירמוז הח' ז"ל באומרו, כי תנועת החפץ לפניו הוא", בעבור שאמר בתהלה כי החפץ נתן ביד האדם לעשות רצונו, ע"כ יתכן הפרש בין תנועת הלומח, ובין תנועת האדם בעל חפץ השכלי, ויאמר אין תנועת החפץ כתנועת הלומח כי תנועת הלומח למעלה ותנועת החפץ לפניו: (רז) ויביא ראיה שתנועת הלומח למעלה מן הכתוב שנאמר, עלה תאנה" לאות ולראי' על תנועת הלמחה שהוא מלמטה למעלה, ואמר בה מלת "עלה" לרמוז כי היא עולה למעלה, וכן שאר הלמחים, וזכר עלה תאנה יותר משאר אילנות, בעבור שאין העלים בשאר אילנות גדולות יותר מעלה תאנה, ומזה עשו חגורות: (רג) עולם השלישי כמו שביאר הח' ז"ל (בדניאל יו"ד כא) וכמו שהבאתי למעלה, שהעולם השפל נקרא בשם הבחינה, ר"ל עולם הנסיון והבחינה: (רה) כי האדם בתחלת לידתו תהיה כה הזה בכח ולא בפועל: (רו) ואח"כ ילא מן הכח אל הפועל, לכן האדם וזולתו מן הנמלאים בעולם השלישי, יהיה מליאותם בפועל אחר שהי' בכח, וכמו שהדברים המנוסים והבחונים הוליא אותם הנסיון אל הפועל אחר שהיו בכח, כן הנמלאים השפלים יהי' מליאותם בפועל אחר שהי' בכח, כמו הדברים המנוסים והבחונים, ולכן נקרא זה העולם בשם הבחינה שהוא הנסיון: (רי) ר"ל מי שיבין ענין השפע שיושפע על האדם מן הכחות הנזכרות: (רס) יבין הסוד המרומז בהפרדת הנהרות: (רע) ובשיטה ראשונה, והנה עתה אגלה לך ברמז סוד הגן והנהרות והכתנות, ולא מלאתי לאחד הגדולים זה הסוד רק לר' שלמה בן גבירול ז"ל שהיה חכם גדול בסוד בנפש, "עדן הוא העליון, והגן המלוא ההמון כמו נטעים, והנהר כאם לכל הנויות, וארבעה ראשים הם השרשים, והאדם החכמה שקרא שמות, והוא כמשמעה הרוח החיה, "והנחש המתאווה, גם השם יוכיח שהוא מגזרת כי נחש ינחש, עץ הדעת המשגל, ומן הגן כחו, והנה הלמח בעפר, וזרע האשה, וסוף הראש העולה, וסוף החי ראש לומח, וכתנות עור מפורש שהוא הגוף יגורש מג"ע לעבוד את האדמה אשר לקח משם, כי זה כל האדם, ועץ החיים דעת עליון, וכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה, והכרוזים הם המלאכים, ולהט החרב נמשל לשמש, והנה נראה בסוד הזה, כי נשמת יודע דעת עליון עומדת עם כסא הכבוד, מתענגת על השם הנכבד והנורא יש לעולם זמן קצון, ושגרו

מקורי רש"י: סא) ובכ"ר ס' כא ס. מלאכים וכן הוא ילקוט רמז לד.

בראשית ד בראשית

אונקלוס

ד א והאדם ידע את חוה אשתו מיא : * ואדם ידע ית מנה אתתה ועדיאת

אבן עזרא

ובתנות העור (י) גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם (י"א) ועבן, והמשכיל יבין (י"ב) כי זה כל האדם (י"ג):
א והאדם. (י) כאשר ראה שלא יחיה בנופו בעצמו לעולם (י) הוצרך הוא להחיות

קרני אור

[א] עיקר הוראת "קנה" אינו רכש ע"י כסף, כ"א ע"י הכת, ובמובן זה יבנה ד' כשם "קונה שמים וארץ" יען כי הוא ברא איהם, ורז"ל פי' קניתי אים את ד', המלאתי בעולם אים שלא היה בריאתו כאלה מצט, וקניתי פ"א ד', כי הוא שם בו חלקו שנתנו בו נשמה, וסמכה המעשה לפנמה, לפי שהיא עיקר המלאכה הולד, ובבטחה נולד וגדל עד שי"א. ובדרכו"ל (ב"ר פ' כ"ב) "האי את דכתיב הכא מהו, לשעבר אדם נברא מהאדמה, וחיה נבראת מאדם מאין ואילך בללמנו כדמותו, לא אים בלא אשה, ולא אשה בלא אים, ולא שניהם בלא שניהם":
[ב] וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער י"ב) "וכראות תוה כי מין האדם עומד בהוליד קין, ע"כ אמרה קניתי אים את ד', ובעבור זה לא הזכיר משה לפרעה רק השם הנכבד, שהוא אלהי הענבים שיכול המקבל כמו בלחן לחדש מופתים", וביאור דבריו, פי' כשם זה (הויה) יתחדשו אותות ומופתים, ע"כ לא הזכיר משה שם אחר לפרעה, לפי שהיה נריך לחדש מופתים לפשות פלאים נקבנו, ולפי שזה השם מחדש מופתים, ע"כ לא מלאנו אותו ב"א קבלת, רק אלהים, כי ידבר שם על מעשים אשר עליהן אין להזכיר ומתם אין לגרוע, ואין כל חדש תחת השמש:

[ג] והרד"ק ז"ל בפ"י לבראשית הביא המאמר הזה מהח' ז"ל וסיים "ומה טוב פירושו למכין" ועיין (יסוד מורא שער י"ב) שכתב ז"ל, ובעבור שאין בארץ דבר עומד רק נשמת האדם לבדו, ע"כ לא תמצא השם הנכבד נוכר

רש"י

להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום להט שכן כמו סב) שלף שנגח ובלשון לע"ז לאמ"ה (קלינגט) ומדרש אגדה סג) יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע.

המין (ג) על כן אמרה קניתי איש את ד' (ד) ואין שם זכר למלת אלהים (ה) [ב] כי הנה נמצא בארץ במין (ו) כאשר הוא במעלה (ז) בעצמים (ח) [ג] ומלת טוב

יהל אור

ועבדו לעולם, וישב שם עד עולם ועיין במ' (חמדה גנוזה מחברת ראשונה) שהוליא לאור הח' ל"ה עדלמאן (קאנינגסצערנ 1856) "מאמר על הנפש" לר' שלמה בן גבירול ז"ל, ועיין במאמר הנקורת שם: (רי) דערו שהוא מרומו על הגוף: (רי"א) פי' אהר שנתנה בו הנשמה המשכלת יש יכולת בידו לשמור כל אשר יחפון ולבחר באשר יראה, ויכול להטות עצמו והפלו אל כל השכלי להכליטה על הכחות העבדיות הגורמות לאדם להטות ואז תדבק נשמתו בעולם העליון ותהי' מתענגת מזיו כבוד יוצרה ותחיה לעולם, ועיין "קרני אור": (רי"ב) איך להתנהג: (רי"ג) ר"ל כי תגליה האדם הוא להתדבק בשכל הנפרד:

(א) עד עתה קוראנו "האדם" בה"א הידיעה, כי הוא שם המין, שקודם שהוליד תולדות היה הוא כלל מין האדם ומלידת שת והלמה לא נזכר שם אדם בה"א, כי שם אדם אללו שם עלם פרטי שדרכו לבוא בלא ה"א הידיעה קראו אדם: (ב) פי' כשידע האדם הטוב, והכיר את אשר העוה, ורש"י ז"ל פי' והאדם ידע כבר קודם הענין שלמעלה קודם שהטא ונטרד מג"ע, וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב להקדים הפעל לפועל) נשמע שאחר שנטרד הי' לו בנים: (ג) שבאשר ידע האדם שלא היה קיים

באים, השתדל להוליד בדומה לקיים מינו, וכדי שיתרצה בני אדם בעולם כי לא תהו בראה לשבת יצרה: (ד) ומעם קניתי, כי היא ברעונה קבלה טורה הריון וצער גידול בנים כדי שיטמוד הבן תחתיהם, ובעבור כי שניהם הולידו לעמוד תחתם, ולא למלאות תאותם, ע"כ אמרה קניתי אים את ד', כי בזה עשינו רצון ד', ויש קנין שהוא בלא מכירה, ובלא דמים כמו זה, והדומים לו, כי מה שיש לאדם במשפט בין במהיר או מתנה וירושא ומליאה קרוי קנינו, ואומ"ת מן קדם ד', שפירושו מאת ד': (ה) כי בפי' קניתי אים וגו' לא נזכר שם אלהים, כי אים שם הוי"ה, והוא שם הענס לבדו, להורות על אור השכל הנמצא באדם בכה, ובשיטה ראשונה ע"כ אמרה קניתי אים את ד', שקבל בארץ כה עליון לא ע"י מלאך, הלא על ידי השם לבדו, בכל התורה כולה חוץ ממקום אחד שאמר משה כי טרם תיראון מפני ד' אלהים (שמות ט ל), בעבור שאמר פרעה "ורב מהיות קולות אלהים" (שם פ' כח) אולי מערער יטעון בעבור ד' אלהים אתה החילות" (דבר' ג כד) והוא באל"ף דל"ת", ע"כ, ולבאר זה הקדים לך מה שפי' הה' ז"ל (שמות שם) עם תוספות ביאורי ותבין מה שפי' פה, כי פרעה אמר למשה ולאהרן (שמות ט כח) "העתירו אל ד'" (הזכיר שם הענס ואה"כ יאמר שם) "ורב מהיות קולות אלהים", ואמר קולות אלהים ולא הזכיר שם הענס, ויאמר הח' ז"ל שם מפני שהוא מודה שיש אלהים, ובעבור שלא אמר קולות ד' (כשם הענס) הבר משה שם הענס והתואר ואמר (שם פ' ל) "כי טרם תיראון מפני ד' אלהים", והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת "ד' אלהים אתה החילות" (דבר' ג כד) כי באל"ף דל"ת הוא כתוב, ועיין ברמב"ן שם מה שכתב בזה: (ו) בי כשנולד קין כבר נתקיים המין, ואם ימות האחד, יוליד השני בנים, ויתקיים המין, ונשלים בזה כוונתו ית' בבנין העולם, וכמו שאמר "אשר ברא אלהים לעשות", ועל בנין העולם נזכר אלהים, ומשם ואילך נזכר פעם השם הנכבד פעם אלהים, ובמקומות מעטים שניהם כאחד, והכל יש לו טעם: (ז) וייג "למעלה" והוא הנכון: (ח) בי נשמת האדם גם היא מלאך, והנה יש בארץ מין מלאכים, כאשר יש בשמים כוכבים, שהם העלמים, שגם הם יש להם נשמה משכלת ונכבדה, והם עומדים לעולם, וכן כתב הרמב"ם ז"ל (יסוה"ת

בנקורי רש"י: סב) סנהד' פ"א א. ב) פיין סנהד' סו ב ב"ר פכ"א פ.

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מ 79

וַתְּהַרְוֵתְךָ אֶת־קִינֹתֶיךָ אֲמַרְתִּי
 אִישׁ אֶת־יְהוָה: וַתִּסַּף לְקַדֵּת
 אֶת־אָחִיו אֶת־הַבֶּל וַיְהִי־הַבֶּל רָעָה
 צָאן וְקִין הָיָה עֶבֶד אָדָמָה: וַיְהִי
 מִקֵּץ־יָמִים וַיָּבֵא קִין מִפְּרֵי הָאָדָמָה

וַיְלִידֶת יֵת קִין וַאֲמַרְתִּי
 קִינֵי גִבְרָא (מִן) קָדָם
 י: ב וַאֲוִסִיפֶת לְמִילָד יֵת
 אַחֵוּי יֵת הַבֶּל וַתְּהוּ
 הַבֶּל רָעִי עֲנָא וְקִין הָיָה
 פָּלַח בְּאַרְעָא: וַיְהִי
 מִסּוּף יוֹמָן וַאֲיֵתִי קִין
 מֵאַפָּא דְאַרְעָא תְּקַרְבַּתָּא

רשי

אבן עזרא

כלל (י), וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה, והנה טוב מאוד (י) ורע חלק (י) (ד): ג ויהי סקץ ימים. (י) והו שעבד קין את האדמה הביא הסנחה (י) (ו) אל המקום שקבע לתפלתו (י).

כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן. וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו

עס ה' א' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים לנו עמו ב'. את קין את אחיו את הבל. ג' אחים ריבויים הם מלמד שתאומה נולד' עס קין ועס הבל נולדו שנים לכך נאמר ותוסף ג': (ב) רועה צאן. לפי שנחלקלה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן

יהל אור

קרני אור

במט"ב רק מלת אלהים, שגם השם נקרא על שם (פ"י) כי לא היה בארץ מי שיוכל לקבל אור השכל העליון שהזמין בזה השם) ונקרא עם אלהים עד שנולד קין (פ"י) מן הש' ויכלו עד לידת קין הזכיר שם השם, אך לא הזכירו לבדו, כי אם בלרוף שם אלהים, ואמר ד' אלהים) ועיין (למעלה ב יב) לפי שאז לא היה מי שיחיה לעולם רק המינים שהם בכלל קיימים, כי הפרטים עולם אבד הם, אבל מכת נשמתו מזכירו בלרוף אלהים, אבל לא לבדו, כי פדין לא הוליד בן, ואולי ימות ויאבד המין, אך כאשר נולד קין ונתקיים המין, נאמר השם פעם לבדו, קניתי איש את ד', ומזה תבין כוונת הת' ז"ל שכתב, והאדם כאשר ראה שלא יחיה בנופו וכו' כי הנה נמלא בארץ כמין כמו שהוא נמלא למעלה בעלמים" פ"י ר"ל השם השכל נמלא בארץ כמין כמו שהוא נמלא למעלה באישים, כי המה קיימים לעולם, והוא שדרשו ז"ל ברכה הקב"ה לברוא את העולם במדת הדין, וראה שאיט מתקיים שתף מדת הרחמים עם מדת הדין והקדימה לה, ומשהגיע לקניתי איש את ד', שהיה אדם שותף בו, אמר משה אינו יכול לשמוד אלא במדת רחמים לבד, לכך לא הזכיר אלא שם של ד' אותיות: [ד] וכן כתב רב"ח, ולזה הזכיר בפסטי המלאים שכל יום ויום כי טוב, אבל עם שאר המלאים כולם הוא תנאי בפועל, ומזה הזכיר על השכל טוב מאוד, לפי שהכל יותר שלם מן החלק, והת' ז"ל בהקדמת פירושו לקבלת מנחה, שכל מעשה יפרד לארבעה ראשים טוב כולו, או טוב רובו ורע בקטו, או רע כולו, או רע רובו וטוב בקטו. והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים, והחלק השני הם כתיים אשר על פני האדמה והשניים הנשארים נעדרים לא יתכן המלאים, כי לא יעשה ד' אלהים דבר כי אם טוב, כי הכל לפולס הוא טוב, וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, ואם היה שם רע

פ"ג ה"ט) .כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודיעה והשכל הם, והם חיים ועומדים, ומכירין את מי שאמר והיה העולם, והאדם הוא צללם, ע"כ נזכר כאן שם העלם לבדו, להורות על אור השכל הנמלא תמיד באדם בכח, ובבאר יצחק הגי' כעלמים" והפירוש אחד, כעלמים שאינם מתים אלא קיימים בעלמם: (ט) ר"ל שמרמו על הכללים: (י) וכתוב הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (למעלה ג כב), ואמר כי מלת טוב הוא רמז על הכללים שהם המינים, בעבור שהם שמורים ועומדים, והוא הטוב תמיד: (יא) מלת רע" רמז על הפרטים, בעבור שהם אובדים ונפסדים והפרט הוא החלק: (יב) ולא זכר כמה ימים: (יג) שרשו נחה" ולא מנחה" כדעת קצת, ונקרא קרבן מתבואת הארץ מנחה" מפני שמנחה הראשונה הזאת הייתה מנחה האדמה (רו"ה) לשון נחת" כמו ניחוח, דבר שהקטן נותן לגדול כדי לפייסו ולהניח דעתו אם אולי חטא לו, והנה עיקר המלה אינו אלא נח" לא מנחה" ואולי בימי בית שני אמרו מנחות ולא מנחות כי עשו המ"ם כאלו היא שרשית כדרך ש"אמרו יתורם מן תרומה (שד"ל) והר"ם ו' מלך כתב שרשו מנה" והראיה מה שנהגו לקרוא במשנה מנחות" המ"ם בשוא להורות כי שרשו מנה" כמו שפחה, ש"מלה, ואלו היה שרשו נחה" והמ"ם נוספת היה ראוי לקרוא מנחות המ"ם בחירק כמו מנות, וכן כתב (רש"ד): (יד) במקום שקבע לו אדם להפלה ולקרבן

בקרני רשי" (א) כ"ר פכ"ג ב. ב) נדס לא ח. ג) ינמות סכ ח. כנסד' לח כ, וכתוב ד"ה, וירדו, כ"ה פכ"ב ג

בראשית ד בראשית

אונקלוס

מִנְחָה לַיהוָה: י וְהֵבֵל הֵבִיא גַם--
הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוּ וּמִחֲלֵבֵהֶן
וַיֵּשַׁע יְהוָה אֶל-הֵבֵל וְאֶל-מִנְחָתוֹ:

קָדָם י: י וְהֵבֵל אֶת־
אֵף הוּא מִבְּכֹרֵי עֹגָה
וּמִשְׁמֵנֵהוֹן וְהוּא רְעוּא
מִן קָדָם י: י וְהֵבֵל

אבן עזרא

ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה
הביאה אל אביו (ט), ובעבור שכתוב שבכורות
צאנו (ט) [ז], יש סמך כי לא הביא קין
מן הבכורים (י) [ח]: ד וישע על ששקר, ויחזר
לקין (י) ופעמו כמו קבל (ט) [ט] והקרוב אליו (ט)

רש"י

הגרוע (י) ויש אגדה שאומרת זרע פשתן
היה ה' (ד"א) מפרי מחיזה שבא לידו לא טוב
ולא מובחר: (ד) וישע. ויפן. וכן ואל
ישע מניי (כ) [ו], כדרך סוד הקרבן (ט).

קרני אור

מדרגותו עד מי שחפנה עליו במדרגה, וכן ישמע שם
מנחה על המס והארטו היתן מן הענד אל יד המושל
בו כמו, ותי מואב לדוד לעבדים טשאי מנחה (ש"כ ח,
ב) ולכונה זו ישמע שם מנחה בשלוח גם אל כל מנחה
הנתונה מאדם לחבירו, כמו, מנחה לעשו אחיו, גדלה
כזה להראות לפני עשו שהוא יכנס חתמו ומכדו כאלון
על סעוד, מזה נ"ל שהוא מפרש נח שבוראחו גם ההשפלה
והארדה מלמעלה למטה, כמו, כאשר יתי ידו (שמות
יז יא) שהוא יפוך ידים ידו, ולזה קראו רז"ל תפלה
שאתר חטה היום בשם תפלת מנחה, כי מחזות היום
ואילך שבחם שוקעת ממעמדה באמצע הקיץ ומשפלת ויורדת
למטה עד גמר שקיעתה, דומה למליצת, רעה היום לערוב
(ש"פ י"ט ט), עיין תוס' פסחים דף ק"ז ד"ה, סמוך
למנחה שנתחכטו בטעם זה תפלת מנחה, והנה השני
שכיתו ריקן ואין בידו מאלוה להקריב ממנו קרבן רך
פטרית באיפה, והמעט הזה בכדו יביאנו להש"י, יראה
כזה גודל כניעותו יותר מן העשיר המביא פר, לכן על
קרבן זה שהוא מעט מאוד נכמותו הונת שם קרבן מנחה,
וזה שאז"ל מי דרכו להתנדב מנחה עני (הכו"פ):

יהל אור

וכן בניו עמו, כי מן הדומה הקריב אדם קרבן לד'
מפרי האדמה ומן הגלן ומן הבקר, וזה דרך ההולאה
לאל, ואעפ"י שהכתוב לא זכר מזה, ובדרז"ל וחולין ס,
א) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה ל' במלחו,
ושם שור שהקריב אדה"ר קרניו קודמות לפרסותיו,
(עו) פי' כי הביא קין מנחת זיכורים לאביו שהוא כ"ג,
וכאלו הביא לד': (עו) הבל הביא מבכורות

לאנו להורות שהוא ראשית כל הסבות, והכל מתייחס
אליו, שלכן נלטינו להביא לפניו ראשית כל בכורי כל,
הן בזלדות האדם והבהמה הבכורים, הן מתילדות הארץ
הבכורים והחלה והתרומה, וזה הביא דרך כבוד
מהבכורות קודם שיהנה הוא מהגילדים מהחלב והלמר:
(יו) כי כתוב, ויבא קין מפרי האדמה ולא אמר מראשית
פרי האדמה, או מראשית האדמה, אלא מפרי
האדמה, כלומר הפחות שבכל ולא שייך לומר הביא לאביו:
(יה) שרשו, שעה" והפתח במקום הסגל להרחבת אות
הגרון כמו ויחר, פי' כמו שמלת ויחר, שרשו "הרה"
והסר למ"ד הפועל, כך וישע כמוהו, שרשו שעה
וחסרה האל"ף: (יט) ואו"ת, והות רעוה מן קדם ד"י
וכן תיוב"ט: (כ) וי"ג, והקרוז אלי": (כא) פסוק
הוא (בישעי' כז ד) "ע"כ אמרתי ששו מני אמרר
בבכי": (כב) הח' ז"ל רמו זה צפ' (שמות יא ז) צפ'
ולקחו מן הדם שכתב, להיות כופר בעד כל האוכל
בבית" וכן בביאורו הקצר על שמות שם על הפ' הנ"ל,
יאמר, והענין כי דבר המערכת ל' יסוד כי אם בחת
כופר וזה סוד גדול", פי' מה שגזר על האדם כפי מה
שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו, הכל יבוא עליו
בלי ספק, אך אם יתן כופר בעדו ינצל מהגזרה, וכן
בויקרא א' א כתב, כי בחת כל הלך בעתו, ימלט
ההלך שיש לו הלך לעוה"ב", ופירושו שאם תקריב איברי
העולה תמורת איברך תנצל אתה מגזרה שגזרו עליך מן
השמים, וקורא החלק אל אדם הפרטי שהוא איש אחד,
כי הוא הלך אחד ממין האדם, ויהיה באפשרי לו
להשתדל בעבודת השם ולהשלים נפשו לנחול חיי העוה"ב:

[ז] וכן ת"א, מכברי ענה ומשמנהו" כי ראה להביא גם
מהבכורים... שבהם, וכתב הרמב"ם
מה שלא נאמר בו ויבן מזבח ולא יעל עולות כמו בנת, כי
לא הותר לו שחיטת בשר, ועד שהותר לנח לא העלו עולות,
כי הם לא שחטו את הקרבן אלא הניחו חי קשור בלוחו מקום
הקטוע לו כדי שירד עליו אש מן השמים לאכלו, ועיין (למטה
פ' ד' בקרני אור הערה יא): [ח] ובפדר"א (פ' כ"א)
הביא קין מותר מאכלו זרע פשתן" וכן הוא בתנחומא ברא'
(ס' ט), ורבנן אמרי זרע פשתן היה" וכתב מהרש"ל דייקו
זו מדלה כתיב מן האדמה, או מפרי העץ, ש"כ שהביא פרי
מדבר שהוא כמו אדמה שאין גזעו מתליף והיינו פשתן,
ויקרא ג"כ עץ, שא" ונתמנס כפתי העץ, לכן אמר, מפרי
האדמה" שהוא פרי כמו מן העץ, והוא אדמה שאיש עץ,
הא בילד, אלא שהוא זרע פשתן שהוא אדמה ועץ, ולפיכך
נאסרו כלאי בגדים שלא יתערבו מה שהוא מניח קין עם מה
שהוא מניחם הכל, וכן הוא (פדר"א שם ילקוט רמז לה)
האמר ה"ג"ס ת"ו לא יתערבו מנחת קין והבל לעולם אפילו
באריגת בגד שנאמר (דבר' כב יא) לא תלבש שעטני'
אפילו היא מרוקנת לא תעלה עליך, שנאמר וכגד כלאים
שעטנו לא יעלה עליך (ויקרא יט יט): [ט] ורש"י ז"ל פי', וישע ויפן וכו' ואל ישעו (שמות ה ט) אל יפנו, וכתב
בעל ס' הזכרון וכן הביאו שד"ל כי טעות נפלה בספרי רש"י, כי רש"י ז"ל לא נתכוין לפסוק, ואל ישעו בדברי שקר,
(שמות ה ט) כי שם פי' שלא יתכן לפרשו כמו וישע, ולא שעה, כי כאן אמרו אל, ושם אמרו כ, אבל כוננת
רש"י הוא לפסוק ולא ישעה אל המזבחות (ישעי' יז ח), וכן כתב החוקקי, דא"כ קשה ליה מניס וכו': [י] שעיה ופניה
עיין אחד, והבבדל ביניהם, לשון פניה לא יסול כ"א על נעיית הפנים, ולשון שעיה טפל על נעיית כל הגוף, ועל
פניהם ישמע מלת אל" כשהגטיה אל הדבר, ושימוש מ"ם כשהגטיה מן הדבר, ועם שימוש בני"ת יהיה השעיה על
עמדו, והיינו בדבור כמו, ואל ישעו בדברי שקר" (שמות ה ט) ולשון זה של פניה לא נמלא בכל המקרא, כי אם ביצ'
אדם

מקורי רש"י: (ד) כ"ר כ"ב. ה' (ה) תנחומא א ברא' אות ס, פדר"א פכ"א, יוכ"פ מדרש אגדה ברא' ד

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מא 81

וַאֲלֵ-קִין וְאֶל-מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה
 וַיִּחַר לְקִין מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו: וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל-קִין לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה
 נָפְלוּ פָּנֶיךָ: וַיֹּהֲרֵא אִם-תֵּיטִיב

וַאֲלֵ-קִין: הַיְיָ וְלֵקִין
 וַאֲלֵ-קִין לֹא הָיָה רְעוּא
 וְתִקַּף לְקִין לַחֲדָא
 וְאִתְּפַבֵּי שׁוֹ אַפּוּהִי:
 וַיֹּאמֶר יְיָ לְקִין לָמָּה תִּקַּף
 לָךְ וְלָמָּה אִיתְּפַבֵּי שׁוֹ
 אַפֶּיךָ: וַיֹּהֲרֵא אִם תֵּיטִיב

אבן עזרא

ויתכן שירד האש ודשנה מנחת הבל (כ) (יא), ולא מנחת קין (כ), ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים, וכן כתיב ימים תהיה נאולתו (כ) (ויקרא כה ד) (יב), בעבור שישבו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה, וכן סימס ימימה (כ) (יג) ופי' "שנתים ימים" (לבטה סא א) ימים שלמים שנתיים (כ) ואם נכתב שנתיים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום, וכן "עד הודש ימים" (במד' יא כ), שישוב החדש כאשר היה (כ) על כן אמרתי בפי' דניאל כי "ימים אלה מאתים ותשעים" (דניאל יב יא) שהם ימים (כ) ולא שנים בעבור שהם בספר (ז): ז הלוא, (כ) ופי' שאת על דעת ספרשים רבים (כ) שאת עונך (כ) (יד), והגבון בעיני

רש"י

מנחתו לא שעה. לא פנה. וכן ואל ישעו (ז) לא יפנו. וכן (ז) שעה מעליו. פנה מעליו: וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו (ז): (ז) הלא

קרני אור

אדם למקום, ולא שני על קדוש ישראל (ישע' לא א), ישעה האדם על עושהו (שם ז' ז), אמרתי שני מי' (שם כז ד), כזה לא תשעה מי' (איוב ז' יט). וכן כולם, וגם זה דל"ה לדברי רש"י ז"ל בפ', ואל ישעו בדברי סקר" (שמות ה ט) וכל שעה שהוא פניה ואינה סמוכה למלת "אל" או "על" אין לה שום משמעות, והפייטנים לא נזהרו כזה (דו"ה) שרש פניה" נדרף עם שרש "שעה" כהוראה אחת, ואל מנחתו לא שעה", פי' לא פנה וכדומה, וכמו שבשו הנמו המטה מן הפעל העבר בקל, שעה" את השם "שעה" לחלק הזמן (איינע פטוונדע) והרבו "שעות, ומצא" "התלמוד על זמן ג"כ כשם שעה, השעה נריכה לכך", ר"ל הזמן, בשעה" התפלה", ר"ל הזמן התפלה, כן עשה ג"כ העברי מן שרש "פנה", ומזה, לפנות ערב", לשעת ערב, ר"ל לפת הערב (ברשי לנטון) ועיין יריעות שלמה ח"ג יריעה מג כפי' מלת "שעה" שהוא לשון מליאת נחת ורעות, ומזה ובעשע יונק על חור פתן (ישעי' יא ח) ילד ששופים (ירמי' לא כ): (יא) וכן הוא (פסיק' ברא' ד ד, מדרש אנדה ברא' ד ד) וכן הוא בס' הישר ורש"י בפ' עה"ת, והרב החוקר ר"א ברלנבערג בזכור לאגדה כתב שכן הוא בתרגום סיוני של השבעים, (ובג"ר פ' כב), הכל הקריב בלא הפשט ומיתות מכאן ואילך בהפשט ומיתות, וכתב הרד"ק כי הם לא שחטו את הקרבן, אלא הניחו חי קשור בלותו מקום הקטוע לו, כדי שירד עליו אש מן השמים לאכלו כמו שהיה עושה לקרבן אביו, כי לא היו שוחטים, כי לא היו אוכלים בשר, וכן פי' (למעלה הערה ז) כשם הדוקים כי מה שלא נאמר בהבל ויבן מונח ולא ויעל עולות כמו בנות, כי לא הותר לו שחיטת בשר: (יב) ודעת רבי (פסרא שם ס' נד) ימים מהם ועיין התוס' מה שכתב פי', ובתנחומא ברא' (סי' ט) יש מקן שנה, ויש שנתיים, ויש ימים, ויש ארבעים שנה, ואמרו ז"ל בני ארבעים שנה היו קין והבל, (ובג"ר פ' כב ילקוט ברא' רמז לה) איתא הכל מודים שלא עשה הבל בטולם יותר מל' יום, וכס' יוסיפון כתב שהיה הכל בן מאה שנה כשנברא: (יג) כ"ס שנה הם ימים על השנה היא תמיד על שנת המחזור מיום ליום, כמו ובמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה", ולקן ימים אשר יגלת' דגבי אבטלוס פי' מי"ב חודש ל"ב חודש, וכדומה: (יד) עיין יומא ג"כ רפ"ב בפ' רש"י ז"ל על חמש מקראות בתורה שאין להם כדע, שאת, מבוקדים, מהר, ארוך, וקס, ועיין בתוס' שם ד"ס "שאת" שיקפה ללא נקטיהו כסדר שהן כתובים בתורה

יהל אור

(כג) ירדה אש מן השמים וליחכה את קרבן הבל, כי ראה כוונתו טובה, וכן היה רצונו אל מנחתו שהיתה מכובדת וראויה להקריב: (כד) ולא היה רצון האל אל קין, כי לא היתה כוונתו טובה, וכן לא היה רצונו אל מנחתו, כי בזויה היתה, ואיך ידע זאת? כי מנחת הבל אוכלה, והורד עליה אש מן השמים, ולא עלה כן למנחת קין: (כה) ויהי פי' ויהי מקן ימים אחר שנה שעבד את האדמה: (כו) וישמרת את החקקה הזאת למועדה מימים ימימה" (שמות יג יוד), ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה" (ש"ה א ג), ושם פסוק ז פי' "וכן ישעה שנה בשנה": (כז) ונקראת כן לפי שהשמש תשנה אחר זמן אל הנקודה אשר ההלה ממנה, והפעל מזה הענין ולא שנה לו" (ש"ב כ יז"ד), פעם אחת ולא השנה לו" (ש"ה כו ח): (כח) עיין הקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב', ובפי' הח' ז"ל (שמות יב ב) ובביאורי שם: (כט) וישם פי' שהם ימים, והם חלי שבוע, והוא קרוי לשלש שנים והוא שמעל הבית השני בלא עולה, ואה"כ הרב, והלכו ישראל בגולה, וזה עדין, ועידנין, ופלג עדין, עדין אהת, עידנין שנים, והם שלשה שנים, ופלג עדין חלי שנה: (ל) כי הכתוב ספרם בימים לפי שבמים יולא המספר בדיוק ואלו כתב המספר בשנים לא היינו יודעים אם שלימות וכן כתב הח' ז"ל (דניאל יב יא) "ובעבור היות חלי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספרי":

(לא) מלת הלוא תבוא במקומות לחוק הדבר ולזרז האדם וכן הלוא שלהתוך" (שופ' ו יד) הלוא שמעת בתי" (רות ב ח) (רד"ק) מלת הלוא מחוברת ממלת השלילה "לא" וכה"א התימה והשאלה, וכזה תחפך הוראת השלילה לאמת החיוב, כן הוא דעת בעלי הלשון. ולדעת בעל הכוה"ק הוא כמו, "הנה": (לב) כן דעת רש"י ז"ל וכן ת"א וכן פי' הרד"ק: (לג) ופירושו אש תיעיב לבך ומעשיך יהיה לך שאת,

מקורי רש"י: (ז) ללא ולא ישעה אל המזמנות (ישעי' ז ח). (ז) (איוב ידו. ח) פס"ו ומדרש הגדה.

בראשית ד בראשית

אונקלוס

שָׁאֵת וְאִם לֹא תִיטִיב לַפֶּתַח חֲטָאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תִּשׁוּקָתוֹ

עוֹבְדֵךְ יִשְׁתַּבֵּק לְךָ וְאִם לֹא תִיטִיב עוֹבְדֵךְ לְיוֹם דִּינָא חֲטָאת נְטִיר וְדִיעֲתִיד לְאַתְפָּרְעָא מִנֵּךְ רִשִׁי

אם תיטיב. כתרנומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קנרך חטאתך שמור: זאליך תשוקתו. של חטאת הוא ילך הרע תמיד

שאת פנים (ה), כי כתוב בתהלה, "ויפלו פניו" וזה דרך בושה (ה) כשעם ואיך אשא פני (ה) ובעצמו אם עשית טוב תשא פניך (ה), וכן "כי אז תשא פניך מסום" (איוב יא טו) (ה): חטאת רובץ. (ט) יש אומר שהטא תחת עון (ט) וטון, גם יש מפרשים לפתח הקטר (ט) ירבע עונך ביום הדיו (ט) ויפרשו וייו תשוקתו על הבל (ט) ושעם למה חרה לך (ט) שקבלתי מנחת הבל והוא (ט) סר אל משמעתך (ט) ואתה כמו מושל בו (ט) [טו], ואחרים אמרו על היצר (ט) [יו], ואיננו כתוב (ט) ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת (ו) [יח] והיא הולכת עמך (ו) [יח] ויש אומר לפתח הפה (ו), כשעם שמור פתחי פיך (ו) [טז] (סיכה ז ה), והגבון בעיני שחטאת סמוך (ו), ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: (ו) [טז] ואלריך

אכן עורא

שאת פנים (ה), כי כתוב בתהלה, "ויפלו פניו" וזה דרך בושה (ה) כשעם ואיך אשא פני (ה) ובעצמו אם עשית טוב תשא פניך (ה), וכן "כי אז תשא פניך מסום" (איוב יא טו) (ה): חטאת רובץ. (ט) יש אומר שהטא תחת עון (ט) וטון, גם יש מפרשים לפתח הקטר (ט) ירבע עונך ביום הדיו (ט) ויפרשו וייו תשוקתו על הבל (ט) ושעם למה חרה לך (ט) שקבלתי מנחת הבל והוא (ט) סר אל משמעתך (ט) ואתה כמו מושל בו (ט) [טו], ואחרים אמרו על היצר (ט) [יו], ואיננו כתוב (ט) ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת (ו) [יח] והיא הולכת עמך (ו) [יח] ויש אומר לפתח הפה (ו), כשעם שמור פתחי פיך (ו) [טז] (סיכה ז ה), והגבון בעיני שחטאת סמוך (ו), ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: (ו) [טז] ואלריך

יהל אור

פי' כפרה וסליחה כמו, נושא עון (שמות לד ז): (לד) ובשימה ראשונה, והנכון בעיני שהוא הפוך ור"ל שאת הפוכה, כאלו אמר תשא, ור"ל תשא פניך ולא יפלו עוד: (לה) ופי' שהשפיל פניו לקרקע מפני הכושה על שלא נתקבלה מנחתו, כי כן דרך המתכבדים כובש פניו למטה והמתכבדו כאלו נושא פניו למעלה: (לו) פסוק הוא (בש"ב ז כב) בדברי אבנר לעשהאל "ואריך אשא פני אל יואב אחיך": (לז) ולפי שאמר שפלו פניו אמר לו האל אם תיטיב תשא פניך תמורת מה שפלו, או אשא פני אליך, ופי' שאת פניו התנשאות והוא מקור במקום זמן מוגבל, והוא ג"כ שם דבר כמו יתר שאת (למטה מט ג) ובשימה ראשונה, אם היטבת דרכך תשא פניך: (לח) וכפי' רש"י ז"ל שם: (לט) חטאת לשון נקבה ורובץ לשון זכר:

(מ) צ"ל, שחטאת תהת עון, ובעבור שכתוב מלת רובץ שהוא לשון זכר, אמר שהיו ראוי לאומרו לפתח עון רובץ, ונכתב חטאת במקום עון, ויש לפרש דעת הי"א, פי' כי לא בשוגג הביא מן הפחות, וכן אמר גדול עוני, (למטה פ' יג) אלא כתוב חטאת במקום עון: (מא) לעת פתיחת ההתקשרות שבין הנפש והגוף, כי כמו שהחלל המפסיק בין לדדי כותלי הבית נקרא פתח, ע"ש פירוד המתדבקים, ככה יום המיתה נקרא פתח ע"ש התפרדות הנפש מן הגוף שהיו אהוים ודבוקים יחד בעולם הגשמי, לכן הלמד פתוחה להורות על הפתח הידוע (הכוה"ק): (מב) וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א, ועיין כתיבה לנר מה שכתב ע"ז: (מג) ופירושו ואלריך תשוקתו של הבל כי הוא יאהבך: (מד) כל לשון חרה לו ענינו עלב ותוגה והלעטורות על הדבר, ולשון חרה אפו ענין אחר הוא, והוא מורה חימה עזה לענוש, ושניהם לשון חמימות אש, חרה לו, הדבר היה חם עליו זהבאיבו: (מה) והוא אחיך: (מו) ואלריך תשוקתו: (מז) וארהה אש תרעה אהבתו תמשול בו, כמו שימשול האה הגדול באהיו הקטן ממנו: (מח) שהו"ו של ותשוקתו הוא על תשוקת היצר שתשוקתו תמיד להחטיאו: (מט) פי' העפ"י שאיננו כתוב בתורה בפירוש כינוי החטא ליצר: (נ) לפרתחך יהיה הטאת רובץ שתכשל בו תמיד בלאתך וצבואך, או שיאמר כאלו החטאת שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת הסגור להשמר ממנו עד שימצא עת להכנס שמה: (נא) ובכל מקום שתלך החטאת תלך עמך: (נב) וכן בשימה ראשונה, לפתח הפה:

(נג) ופירושו פתיחות פיך וכן פי' הרלב"ג, מן, פתח דבריך יאיר, ובשימה ראשונה, וטעם לפתח חטאת רובץ, כמו שמור פתחי פיך, ונקרא היצר הרע רובץ, בעבור היותו כמו לב האדם, או טעמו לפתח ביתך יושב להמי ילרך (?): (נד) פי' אל יצר, והוא הרובץ, והוא הכנוי ליצר לב האדם שהוא רובץ להחטיאו, ומה שכתב מלת חטאת במקום, ואלו היה סמוך היה בפתח, אין זה קושיא, כי יש חסר הנסמך, ויש פעמים שיהיה הנקוד הסמוך, כמו זה, נחלת שפרה עלי' (תה' עז ז) ופי' הח' ז"ל שהוא סמוך אל השם, ויש פעמים שיהיה הנקוד הסמוך, כפתח, כמו, ושכרת ולא מיינ' (ישעי' נא כא) ופי' הרד"ק, ושכורת הנרות וחסר הנסמך: (נה) אמר לשון רובץ על המנוחה: הארוכה כבהמה עת תנוח ותשכב על רגליה כן יצר לב האדם תנוח עמו תמיד.

קרני אור

בתורה וכי הוה ליה למימד שאת, ארור, מתר, משוקדים, וקס, ועיין כתיב מהרש"א שם, ועיין לעטע מד כב וכו' וכו' שם: [טו] ובב"ר (פ' כב), רובצת חין כתיב כאן אלא חטאת רובץ, בתהלה הוא תש כקנה, ואח"כ הוא מתגבר כוכר, ע"כ בא רובץ לשון זכר על חטאת שהוא לשון נקבה, לפי שהוא רובץ בכח עטם כשחל על דרך, וכדוב שכול משתוקק אל האדם לטרפו, אם לא יתגבר עליו האדם טרם יפגשו: [טז] אם פי' ואלריך תשוקתו ואתה תמשול בו ידבר על הכל אחיו, כאשר פירשו בו, ור"ט ש"מ ימשול בו להיותו אחיו הקטן ממנו, יתכן לפי זה שקן הגיד דברי ד' אל אחיו לאמר לו שראוי לו להכניס פתחו בדבר ד' ויסו אצרו ויאמר קין אל הכל אחיו שבגיד לו את כל אלה הנאמר לו מפי ד' ומה נתעוררה המחלוקת ביניהם עד שברנו (ר"מ חפ"ז): [יז] כן הוא בב"ר (פ' כב) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרלב"ג והוא חסר הנושא כמו, והאכלו בריאה" (חנקוק, א טו) שהוא חסר טעם המתואר בכריאה, ופניו אש חטאת: [יח] כוונת הכותב להודיע שאדם ראוי למשול ביצרו, ואין הילך מכריח את האדם, אלא האווי והתשוקה בכניעת האדם לר"ט, ואם ייטיב שאת, אז לא ייטיב, איך שיטיב תמיד לפתח חטאת רובץ, כלומר העון והפשע שוכן על הפתח ורובץ בין המשפטים, ואינו נכנס בכיתך בחוץ יד, אלא אתה קראו ואלריך תשוקתו, ואתה מושל בו, ומלוא שיטא בחדר משכבך ופל מיטתך והוא לא ימשול כן

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מב 83

וְאֵתָהּ תִּמְשַׁל־בּוֹ : ח וַיֹּאמֶר קִין
 אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בֵּהוּיֹתָם
 בַּשָּׂדֶה וַיִּקַּם קִין אֶל־הֶבֶל אָחִיו
 וַיַּהַרְגֵהוּ : ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קִין
 אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי

אם לא תתוב ואם תתיב
 ישתבק לך : ח ויאמר
 קין להבל אחיו והנה
 במהויהוון במקלא וקם
 קין והבל אחיו וקמלה:
 ט ויאמר יי לקין אן הכל
 אחיך ויאמר לא ידענא

רשי

אבן עזרא

תשוקתו. (ט) כי היצר ישוב אל משמעתך (ח)
 ברצונך, גם יש בך כח למשול בו (ט) : ח ויאמר
 קין. (ט) הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות
 שהוכיחו השם (ט) וישן, ושואלים נולדו ביום
 סגיר (ט) ישאלו איך הבהו, ואין הרב, וזאת
 שאלת תהו, כי יהרגו בידו בחנק, ואף עץ
 ואבן נמצאים [כן], וטעם אי כסו איה (ט)
 וסלת איפה מורכבת מכלות שתיים (ט) :
 קול דודי הנה זה באי (שיה ב ח), אל דודי

שוקק ומתאוה להכשילך : ואתה תמשל בו.
 אם תרלה תחגבר עליו (ט) : ח ויאמר קין.
 נכנס עמו בדברי ריב ומלה להתהולל עליו
 להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יסובו
 של מקרא : (ט) אי הבל אחיך. להכנס
 עמו בדברי נחת (י) חולי ישיב ויאמר חני
 צועקים אלי, איננו דבק עם קול (ט), וכן

יהל אור

קרני אור

(ר"מ חפ"ז) : [יפ] ויבחרן וכן הכושלמי תרגמו, איתא
 ונפוק תרין לברא, פי' שאמר לו לכה ואלא כדכ, וכן
 וכן הוא בהפתקה סוגית אשר בידע,
 וכן פי' הרמב"ן ז"ל, שהוא דטוק פס, ויהי כהיותם כשדכ,
 כי אחר לו נלא כשדכ, וברג אותו כס כפטר, וכמכ שדל
 רכיס נפטי אחרי הנסח כשמרני (ואחריו תרגום אלכסנדר
 ותרגום ירושלמי) בכתוב בו לכה כשדכ ול"י כמו (שמות
 יט כה), וירד משה אל העם ויאמר אליהם שפנינו אחר
 להם מה שזכר קודם לכן, אף כן קין הגיד להבל כי ד'
 נראה אליו ונדבר עמו, והגיד לחיו דכרי ד' או סקלתם
 ותתון כך ילאו לריב וקם עליו והרגו, והכוה"ק פי' ויאמר
 קין אל הבל אחיו כשכיל אחיו על מה שנשאל למה חרה
 לך ולמה נפלו פניך וע"ז השיב קין ואמר כשכיל ככל אחיו
 חרה לו ונפלו פניו וזה אין המקרא חסר כלום, והתוה"מ פי'
 בפניו אחר פי"ש, ועיין שרשי לבנון שרש, אמר שיש
 אמירה שהוא מחשבה בלב (עיין שרשים לר"ק) ויפרש
 שהכוונה בויאמר קין אל הבל אחיו, הכוונה בו ויחשוב
 אל הבל אחיו, ויוגן בו להרע לו, וכופו מוכית עליו, ויהי
 כהיותם כשדכ ונו' : [כ] וכן הוא בתנחומא (ברא' ט) והאין
 הרגו פשה לו פליפות פליפות חכרות חכרות באבן, בידיו
 וברגליו שלא היה יודע מהיכן נשמחו ואלת פד שהגיש
 לטארו, (ובכ"ר פ' ככ ילקוט ברא' רמז לח) כשה הרגו
 רשכ"ג אומר בקנה הרגו וכו', והבנן אמרין לאבן הרגו,
 ויא' נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הסר שנאמר (חב'
 טו לב) "ותיעב לד' משור פר", ומשם הרגו מן הטואר
 מקום הס'מנין, וינ"ח, וטעם אבנא במלחיה וקטליה, וכפסק'
 זוטראח (ברא' ד ח) "אל הבל, אל לשון אלכ, שהרגו
 באלה, פי' במרכ, ועיין פרוך השלם פרוך אלכ א' :

(ט) ובשיטה ראשונה, ואלך תשוקתו ואתה תמשול בו,
 והנה לפי דעתי תאותך אליו ותוכל
 למשול בו : (נו) גם פה פי' תשוקתו שפנינו כמו
 משמעת כמו שפי' (למעלה ג טו) צפי, ואל אישך
 תשוקתך : (נח) אבל אתה אם תרלה תוכל למשול
 בו, כי בידך הרשות נחונה, ובה הראה לו היכולת
 הנחונה בבהירה, כמו שאמר מרע"ה (דבר' ל טו)
 ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, ואת
 המות ואת הרע, וסיים (שם פ' יט) "ובחרת בחיים" :
 (נט) ולא פורש מה אמר לו : (ס) אף שדרך לה"ק
 אלל כל לשון אמירה לפרש הדבור כמות שהוא, ובשיטה
 ראשונה, וטעם כהיותם כשדכ שלא היה הכוחם (אולי
 ז"ל אביהם) פמהם :

(סא) פי' חסרי דעת שגולדו ביום המטר כי המטר נקרא
 סגיר ישאלו איך הבהו, והרי הוא כאלו
 אמר, וגולדים ביום סגיר שואלים איך הבהו, וכלשון
 הזה יאמר בשפת יתר סי' ע"ד, ושאמרת כי ביום
 סגיר חכרת חרוז, לפני קרתו מי יעמוד, ושד"ל
 פי' כוונת הח' ז"ל כאן, שכוונתו על הפרדעים וקלת
 שרשים אחרים היונאים לחוץ, וגראין פתאום אחר ירידת
 המטר, וההמון חושב שגולדו אז, והח' ז"ל מדמה
 האנשים המרבים דברים בלי השכל לפרדעים המלערים
 בקולם : (סב) הוא מלת "השאלה לדעת המקום,
 וכאמרו אי הבל אחיך הוא לפתחת דברים להכנס עמו
 בדברי נחת חולי ישוב, כן פי' רש"י ז"ל, וכמו
 שאמר לאדם איכה (למעלה ג ט), וכן פי' שם הח'
 ז"ל, טעם איכה" פתהון הדברים, וכן "אי הבל אחיך" : (סג) אי פה, ובאה המלה אי בהרכבה לכמה מלות
 אחרות "להוראות שונות, איכה, "איפה אפוא (בהשמט היו"ד) והבדל בין אי "ובין איפה, אי שואל
 אם העצם פה והשואל רונה" לשיחודע לו המקום המקושר ביותר יהוד ויותר צרור, לא כן הענין בשאלת
 איפה שבה מין השאלה, אין השואל מדקדק כלל שיגיד לו הנשאל ביהוד נקודת המקום המקושר וכל תכנית
 שאלתו אמנם לשיחודע לו צורך כלל המחזו והגלול שכלל שם המקום שרונה לדעתו : (סד) פי' טועקים שהוא
 לשון

בקורי רש"י : (ס) מדרש אגדה ברא' . (י) עיין רש"י למעלה ג ט .

בראשית ד בראשית

אונקלוס

הַשְׁמֵר אָחִי אֲנֹכִי : וַיֹּאמֶר מֶה עֲשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צִעְקִים אֵלַי מִן־הָאָדָמָה : יֵאָעֲתָה אַרְוֹר אַתָּה מִן־הָאָדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ : יִבְכֵי

הַשְׁמֵר אָתִי אָנָּה : וַיֹּאמֶר מֶה עֲבַדְתָּא קַל דְּסַם זְרַעִין דְּעִתִּידִין לְמַפֵּק מִן אָחִיךָ קַבִּילִין קַדְמֵי מִן אַרְעָא : יֵאָזְכְּעֵן לִישׁ אָתָּה מִן אַרְעָא דְּפִתְחַת יַת פּוּמָה וְקַבִּילַת יַת דְּמָה דְּאָחִיךָ מִן יָדְךָ : יִבְ אַרְי תְּפִלַּח בְּאַרְעָא לָא

רש"י

הרגתיו וחטאתי לך : לא ידעתי נעשה כגונב דעת העליונה : השומר אחי . לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח : (י) דמי אחיך . דמו ודס זרעיותיו י"א ד"א טעסה זו פלעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יולאה י"ב . מן האדמה . יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה י"ג וגם זו הוסיפה לחטוא : (יא) אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וכו' . והגני מוכיף

יהל אור

לשון רבים דבק עם דמי שהוא ג"כ ל"ר , ולא עם כל שהוא לשון יהוד , ותהסר מלת שמיטה או עליה , כאלו אמר עלה לפני , או אנכי שומע קול דמי אחיך הצועקים אלי והוא דרך מליצה : (סה) ולא אל קול , כי הקול אינו דולג :

(סו) וכן פי' שם , כי דודה מרוב דלוגו ומרולתו שמעה קול רגליו : (סז) ורבוי דמי כמוהו רבים , כמו דמיו זו , דמיהם גם (ויקרא כ , ט) והדומים להם , ויאמר בלשון יהוד , ובלשון רבים בלשון יחיד לפי שהוא אחד ובל"ר לפי שארבע הליחות מעורבות זו : (סה) וכן תיוב"ע . קל דמי קטילת אחיך דאחבלטו בגרמיטה"א פי' במטבה

האדמה : (סט) אונקלוס : (ע) בן ת"א קל דס זרעין דעתידין למיפק מן אחיך ולפיכך אמר בל"ר על

לזאת ממנו ועיין קרני אור : (עא) ובפסוק הבא אחריו יפרש את הקללה , כלומר מן האדמה תבוא לך הקללה :

(עב) ארר . פנינו חסרון ומגערת כללי , והוא קללה המקפת שלילת כל טובה וזרעה ובלוס בלי גבול ומקורה השנאה המוהלשת , ומאופן הזה אמר הכתוב פה ארור אתה מן האדמה : (עג) ובשיטה ראשונה , והנה בעבור שנשפך דם הכל באדמה קללה השם כדרך , ולאחרי לא יכפר לדס אשר שפך דם (במד' לה לג) , והנה כאשר לא תוסיף האדמה להצמיח כמשפטה לאזיו ינטרך קין ללבת אל ארץ אחרת ולסור על פני האדמה והלאה לפאת צפון : (עד) וקללהו כמה שהיה מתעסק : (עה) ואף שהיתה ארורה משחטא אדם , עתה הוסיף לקללה בעבור קין , ואמר אף מה שהיתה רגילה להוציא אהר קללת אדם , לא תוסיף לתת אותו הנה אלא פחות ממה שהיתה רגילה : (עו) זאת קללה אחרת , והיא לו לבדו שלא יוכל לעמוד במקום אחד , ולבד מקללת האדמה גזר עליו אחד מתשפטי הרוצח והוא הגלות : (עז) ובפרד"א (פי' כא) . ואוררו שיהא נודד בארץ , ועיין בפ"י הגרד"ל שכתב שם , וגא כמ"ש הראב"ע לפרשו מענין קינה כמו לנוד לו , ולפי הפשט גם שם הוא מענין נעוט וטלטול , ובא בענין נחמת האבל וספור הצרות עמו , לפי שהמנחמים נדים ממקומם זה

מקורי רש"י : י"א) כנהד' לו א ב"ר ככ ט , אדר"כ ס לא , ילקוט רמו לתובת"א : י"ב) כנהד' לו ב תנזומא א ברא' אות ס . פ"ז ומדרש אנדה . י"ג) למעלה א יא .

אבן עזרא

הוא שב (ס) כאשר פירשתי בשיר השירים (סו) , והטעם כי שמע צעקת דמיו (ס) וכאן שנשפכו על האדמה (כ) ובבן והמתרגם (ס) אמר על בניו שהיה בכחו להילידם (ט) [בגן : יא ועתה ארור , מן האדמה (טא) שיבא לו : חסרון (ס) מסאת האדמה (ט) ובדן שיורע ויטע , כי הוא היה עובד אדמה (סד) ולא נתן האדמה עוד קציר ופרי (ס) ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה מסקים אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט בסקום אחד רק ינוע (ס) : י"ב ונוד . י"א כי ונד סקונן , כמו , לנוד לוי' (איוב ב יא) (ס)

קרני אור

[כא] הוא החומר הכלול מתלקים דקים מאוד דומים בד כד עס כל חלקי הגוף , הלא הוא גוף האדם במצב הטובי אשר כשעף מרולתו של חקופתו ימלא לכל חלק וחלק את החומר הראוי לו , הרוצח נפש אדם יטוש ויפריד ויפוזף את החומר הנאחז והדבוק בעצמות גוף החי , ומפני זה דמים בל"ר (עשרת זבי) כשהכוונה על אדם הנהרג אומרים על הרוב בלשון רבים כגון , מדמי אבנר בן נר" (ב"ב ג כח) (גד"ל) : [כב] ובדרד"ל (סה) ל"ז א , ב"ר כט , מדרש אנדה ברא' ד' י' דמי אחיך ב"י דמו מושלך על העלים ועל האזניים : [כג] ובדרד"ל (כנהד' לו א , ב"ר פכ"ג ילקוט ברא' רמו לח) דמי אחיך דמו ודס זרעותיו , ועיין במזרחי בהקפה על אונקלוס מה שלא הזכיר דמו ותרגם קל דס זרעין וכו' , ותירץ מפני שהוא מכוון מן הכתוב , ועיין במיני תרגומא מה שכתב ע"ז : [כד] וכן פי' הרמב"ן , ור"מ חפץ פי' , שואת אינה קללה ורעה מאת ד' , אלא הגדת דברים כאלו אמר , ועתה סך ארור ומקולל מן האדמה , ינלה שהאדמה מקללך בעבור זה שהוכרחה להיות חצר כחטא לקבל בקרנה דס

(עב) ארר . פנינו חסרון ומגערת כללי , והוא קללה המקפת שלילת כל טובה וזרעה ובלוס בלי גבול ומקורה השנאה המוהלשת , ומאופן הזה אמר הכתוב פה ארור אתה מן האדמה : (עג) ובשיטה ראשונה , והנה בעבור שנשפך דם הכל באדמה קללה השם כדרך , ולאחרי לא יכפר לדס אשר שפך דם (במד' לה לג) , והנה כאשר לא תוסיף האדמה להצמיח כמשפטה לאזיו ינטרך קין ללבת אל ארץ אחרת ולסור על פני האדמה והלאה לפאת צפון : (עד) וקללהו כמה שהיה מתעסק : (עה) ואף שהיתה ארורה משחטא אדם , עתה הוסיף לקללה בעבור קין , ואמר אף מה שהיתה רגילה להוציא אהר קללת אדם , לא תוסיף לתת אותו הנה אלא פחות ממה שהיתה רגילה : (עו) זאת קללה אחרת , והיא לו לבדו שלא יוכל לעמוד במקום אחד , ולבד מקללת האדמה גזר עליו אחד מתשפטי הרוצח והוא הגלות : (עז) ובפרד"א (פי' כא) . ואוררו שיהא נודד בארץ , ועיין בפ"י הגרד"ל שכתב שם , וגא כמ"ש הראב"ע לפרשו מענין קינה כמו לנוד לו , ולפי הפשט גם שם הוא מענין נעוט וטלטול , ובא בענין נחמת האבל וספור הצרות עמו , לפי שהמנחמים נדים ממקומם זה

מקורי רש"י : י"א) כנהד' לו א ב"ר ככ ט , אדר"כ ס לא , ילקוט רמו לתובת"א : י"ב) כנהד' לו ב תנזומא א ברא' אות ס . פ"ז ומדרש אנדה . י"ג) למעלה א יא .

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מג 85

תַּעֲבֹד אֶת־הָאֱלֹהִים לְאֶתְּסָפְתָתִי כַּחֲהַלְּךָ לְךָ נָע וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קִין אֶל־יְהוָה גְּדוֹל עֹנִי מִנְּשׂוּאָה יִהְיֶה גִרְשָׁתִי אִתִּי הַיּוֹם

תוסיף לכתוב חילה לך כפולטל וגלי תהא בארעא: י נאמר קין קדם יי סני חובי מלמשבק: יי הא תריכתא

רשי

אבן עזרא

ועל דעתי שנד אחי נע (סח) וכוהו (כח) וכמיהו, והנה ארתיק גדודי (תהי נה ח) (ע) : יג גדול עוני מנשוא. (פ) ופי על דעת כל המפרשים שהודה חטאו (ט) [כז], ופי נשוא כסעם סלוח (ט) כמו נושא עון (פ) (שמות לד ז), ופי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר (פ) (כז) והעונש הרע הבא בעבור העון חטאת (פ), וכן כי לא שלם עון האמורי (פ) "אם יקרך עון" (ט) (שיא, כה), "ויגדל עון בת עמי" (איכה ד ו), והפעם כי זה העונש גדול לא אוכל לשבול (ע) ויורה על אפיתת זה הפי הפסוק הבא אחריו (י) [כח] ופי פצתה, פתחה, וכן הבל יפצה פיהו (איוב לה טז) (ט):

לה קללה חלקך לא תוסף תת כחה (ס"א) הכל דבור אחד ממין האדמה עד כאן: (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר בעבור העון חטאת (פ), וכן כי לא שלם עון האמורי (פ), והפעם כי זה העונש גדול לא אוכל לשבול (ע) ויורה על אפיתת זה הפי הפסוק הבא אחריו (י) [כח] ופי פצתה, פתחה, וכן הבל יפצה פיהו (איוב לה טז) (ט):

קרני אור

אחי: [כח] וי"ם נע היא ממקום למקום, כמו יטע בכנרת שהוא מלך ללך, ונד הוא תנועה במקומו, כמו כאשר יוד הקיה במים (מ"א יד טו) וכן קין ישולטל ממקום למקום, וגם במקום שיעמוד לא ימלא שם מרגוע ומנוח לכך רגליו, וכן בדרז"ל (כ"ר פ' כב) נע שיהי נע ממקום שהי' שם, ונד שלא תהי' לו ישיבה בשום מקום אלא יענע גופו כשכור, כיון שעשה חטובה, חטרו ממנו האמת, כמו באמר, ויבש בארץ טד קדמת עקב" (למטה פ' טז) ולא אמר נע, וכן הוא (תוספתא וזה דף נד ב) כיון דאמר קין גדול עוני מנשוא מחל ליה קב"ה פלגי מעונשיו כגין דגזר עליה נקדמיתא, ואמר ליה, נע ונד תהי' בארץ, והסתא אבהאר בטוד בלחודי הה"ל ולא וגו' ויבש וגו' כלומר דכד נפיק מן קדם ד' הוא כגין למחיי נד בארעא ולא נע: [כז] וכן הוא בדרז"ל (כ"ר פ' כב) ילקוט ברא' רמז לה), כשיא קין פגע בו אדה"ל ח"ל מה נעשה בדיק, ח"ל עשיתי חטובה והתפסרתי פ' נתקרב ונה ממני מדה"ל, וכן בתיקונים תיקון סט, ויאמר קין אל ד' גדול עוני מנשוא, הבא חב בתיובתא והתחרט: [כז] ונכון הוא כי יקראו בלה"ק תחילת כל דבר בלשון ראש, ראש דברך אמת, וכן גדול הדור ראש העם, והמשוכח, ראש במים, וכן יקראו אחרית כל דבר עקב, כי הלשון יתפוס דמיוט באדם והראש תחלה, והעקב בו אחרית וסוף, וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה, ולפי שהשכר בסוף כמו העקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה, והמעשה לא יגמור לאדם עד יום מותו:

[כח] ובפרד"א פכ"א, אמר קין לפניו, רצון השלמים גדול עוני מנשוא שאין בו כפרה, ונתבס לו הדבר הזה כתשובה וכתב ע"ז הנרד"ל משמע דלאו תשובה גמורה היתה וכמ"ס (סנהד' קא ב) שגא בעלילה, פ' שאמר דברים פ' כי לא שלם עון האמורי" (למטה טו טז) פ' שכר האמורי, אם יקרך עון" (ש"א כה י) פ' עונש ובמק"ג דפוס, ווארשא" והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון וההטאה": (פו) עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש: (פז) פ' עונש: (פה) פ' הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדולה מרעה הבאה על סדום: (פט) ואין כן דעת רש"י ז"ל, שהוא סובר כי העון בכל מקום הוא החטא, ועיין רא"ס מה שכתב ע"ז וכן הרדי"א וכתב, ונראה כי שאין הדבר כן, שלא ימלא בכתוב שום עון נאמר על העונש, והראיות שהביא הוא (הה' ז"ל) הם יורוך ויאמרו לך כשיפורשו כפי הראוי שלא נאמר בהם עון על העונש, כי אם על החטא, ולכן היותר ראוי הוא שיפורש גדול עוני מנשוא, כפי הרמב"ן ז"ל. שהתודה קין וידוי אמת, והודה על גודל חטאו אשר חטא, באמרו גדול ועלום עוני אשר עשיתי בהריגת הכל אחי מנשוא ומלסלוח לי, לדיק אתה ד' וישר משפטך: (ס) "הן גרשת אותי", זה העונש אשר סובל: (לא) פער פנה, הוא באמת לשון פתיחה. אבל לא הונה כ"א על פתיחת הפה לא על פתיחת

יהל אור

זה מפה, וזה מפה לנחם האבל ויטלטלו בעבורו ומה הוא "מי יגוד לך" (ישעי' נא יט): (עח) שניהם היפך המנוחה, אלא שהמתנוטע בכל גופו אפשר שיאחר במקום אחד, כי גם היושב תהתיו והרד קרוי נע, כמו "וירא העם וינועו" (שמות כ יח), פי ויהרדו, "וינע לבבו" (ישעי' ז ב), והמתנודל הוא הנודד ממקומו לגמרי ולא ישוב עוד אל מקומו, ככסוד נודדת מן קנה" (משלי כז ח) וכן ת"א "מטלטל וגלי": (עט) עיין ס' הגלוי להריק"ס ס' לב: "פ" ובישיבה ראשונה גדול עוני מנשוא, כי העונש יקרא עון, כי בעבור העון הזה העונש בידו, "אם יקרך עון בדבר הזה" (ש"א כה יו"ד): (פא) וכן פ' הרמב"ן שהוא וידוי, אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח עיין הערה פט: (פב) נשיאורה עון האמורה בהקב"ה היא סבלנות ופליחה, כמו נושא עון ופגע, באדם הוא תשלומי העון ובלשון חכמים עונש על החטא, כמו "עונו ישא" (ויקרא יט, ה) "ונשא עונו" (ויקרא ה א): (פג) ואו"ה "סני חובי מלמשבק" מפרש אותו דרך הימה, וכן פירש"י "ז"ל לקוה (מצ"ר פ' כב) בל' בתמיה: (פד) מעם עקב שכר באחרות "וכן בשמרס עקב רב" (תה' יט יג), וכן פ' הה"ל (דבר' ז יב), "כמו לעולם עקב (תה' קיט, קיב), שכר באחרונה", וט' קרני אור: (פה) כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי' על העונש הבא עקב החטא ובעבורו ובבאר ילקה הגי' "ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב והשכר והעונש הרע הבא בעבור העון וההטאה" ויפרש כי השכר קוראים לו עון, והעונש קוראים לו עון, ומלינו לשון שכר שאמר הכתוב "אם יקרך עון" (ש"א כה י) פ' עונש ובמק"ג דפוס, ווארשא" והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון וההטאה": (פו) עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש: (פז) פ' עונש: (פה) פ' הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדולה מרעה הבאה על סדום: (פט) ואין כן דעת רש"י ז"ל, שהוא סובר כי העון בכל מקום הוא החטא, ועיין רא"ס מה שכתב ע"ז וכן הרדי"א וכתב, ונראה כי שאין הדבר כן, שלא ימלא בכתוב שום עון נאמר על העונש, והראיות שהביא הוא (הה' ז"ל) הם יורוך ויאמרו לך כשיפורשו כפי הראוי שלא נאמר בהם עון על העונש, כי אם על החטא, ולכן היותר ראוי הוא שיפורש גדול עוני מנשוא, כפי הרמב"ן ז"ל. שהתודה קין וידוי אמת, והודה על גודל חטאו אשר חטא, באמרו גדול ועלום עוני אשר עשיתי בהריגת הכל אחי מנשוא ומלסלוח לי, לדיק אתה ד' וישר משפטך: (ס) "הן גרשת אותי", זה העונש אשר סובל: (לא) פער פנה, הוא באמת לשון פתיחה. אבל לא הונה כ"א על פתיחת הפה לא על פתיחת

בראשית ד בראשית

אונקלוס

מעל פני האדמה ומפני אפסתר
והייתי נע ונד בארץ והיה כל
מצאי יהרגני : ויאמר לו יהוה
לכן כל הורג קין שבעתים יקם

יתי יומא דין מעל אפי
ארעא ומן קדמך לית
אפשר לאפסתר ואהי
מפלטר וגלי בארעא
ויהי כל די שבחנני
יקטלנני : ויאמר לה
לכן כל קטיל קין

רשי

אבן עזרא

יד ושעם ומפניך אפסתר (ט) שיש מקום יקבל כה (ט) ותראה בו נבורת השם (ט), ואם הכל מלא כבודו (ט) [כט] : מן שבעתים עד שבעה דורות (ט), כי אין זאת המלה ארבעה עשר (ט) ולא שלש סאות ושלשה וארבעים (ט) [ל] והעד ואור החמה יהיה שבעתים (ישעי' ל, כו), ואחר בן ביאר הנביא דבריו, ואמר, "כאור שבעת הימים" (ט) ולאן ושעם יקם שתלקח

יהל אור

קרני אור

פתיחת שאר דברים, ולא נמלא ג"כ השמוש ממנו בכל המקרא כ"א על פתיחת הפה והשפתים, כמו פה, אשר, פתה את פיה, ופלתה האדמה את פיה (צמד' עז ל) פלו עלי פיהם (תה' כב יד), אשר פלו שפתי (שם כו יד), ופולה פה ומלפוף (ישעי' יו"ד, יד) כי גורת פלה נלאון תפולה, והיינו תפילת השפתיים והלהיים שיהיו נפולים, ויהי ע"כ הפה יותר פתוח,

כל נחמן שאין להם תשובה : [כט] ובב"ר (פ' כב) אמתול גרשת את אבי, ועכשיו את מגרשני, הן גרשת אותי היום, שאל מפניך אפסתר, אמתמה ? וכן ת"א, ומן קדמך לית אפשר לאפסתר : [ל] ודעת הרמב"ן ז"ל כהרנוס יונתן שפי המלה שבעתים לא יאמר על השבעה הנפרדים רק על הכל דבר אחד שבעה פעמים, ועיין תוס' ב"ב דף ח, כ" ד"ה ומלדיקי הדכים ובתנחומא ברא' סי' ו"ו : [לא] והח' ז"ל

וכה"א, "פלה פיך ואכל" (יחז' כ ח), והיינו שיגפן השפתיים והלהיים זה מזה שיוכל לקבל אל פיהו את המגילה הארוכה (רש"פ) : (גכ) שלא תשניה עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים, כמו שנאמר, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דבר' לא יח) והענין אחד בין שיסתיר ד' פניו מן המושגה, בין שיסתיר האיש מפני ד'. וכן פי' הח' ז"ל (יונה א, ח) "כל זמן שהוא מקבל הוא לפני השם, וככה וילא קין מלפני ד'", ופי' הפסוק הנה גורת עלי נע ונד, ובעבור זה אני מוכרח ללכת למ ומות שאהי נסתר מלקבל אור שכינתך וזה הטעם קשה לסבול, וכתיב שד"ל, ונראה שהי' מאמין כי השגחת ד' לטובה איננה אלא בגן, ובמקומות הסמוכים אליו ששם היה האל נגלה : (גג) יש מקומות נכבדים מאחרים בעבור היות השגחה עליהם יותר משאר מקומות, וכן פי' הח' ז"ל (למטה כח עז) על הפי' "אכן יש ד' במקום הזה" הטעם בעבור שימלאו מקומות יראו שם נסים, (ובדברים ז' יט) דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככז ידוע ומול, וכן יש מול לכל עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועם ולא ככז להם, והנה ישראל נחלת השם, (ושם לא עז) ידענו כי השם אחד והשיגו יבוא מהמקבלים, והשם לא ישנה מעשיו, כי כולם הם בהכמה, ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום : (גד) כח עליון יותר ממקום אחר, וקין היה קרוב מהקו השוה, שהמקום הוא נכבד מכל המקומות שבעולם השפל : (נה) ודעתו אפפי שהכל מלא כבודו, יש מקום יקבל כה רב, ותראה בו נבורת ד' יותר ממקום אחר, וכן פי' (תה' סה לו) עה"פ, נורא אלהים ממקדשיך, יהי' מורא אלהים בארץ ממקום המקדש, כדרך ברוך ד' מליון, והגכון כי ציהמ"ק בארץ מכון כנגד ביהמ"ק בשמים, כמו וזה שער השמים, והוא סוד מכוסה". והשג קין שאחר שיהי' נע ונד משם וגולה ממקום למקום כולו נסתר מפני ד', ובשיטה ראשונה, ושעם ומפניך אפסתר בעבור שיש מקומות שיקבלו כה עליון יותר ממקום אחר, כדרך "אכן יש ד' במקום הזה" (למטה כח עז) : (לו) ובן פי' הח' ז"ל צם' נחות, שבעתים י"ס שבעה דורות, וכן בשיטה ראשונה, כי תהלת ההשבון מקין, כי הדור השביעי לקין מחו כולם במבול, ולא נשאר לו שריד ופליט, והנה קין ראשון, והנוך בנו שני, ועירד שלישי ומחייאל רביעי, ומתושאל החמישי ולמד שש, ובניו שביעי, ע"כ הזכיר הכתוב (לו) פי' שני פעמים שבעה : (לה) בן תרגם יונתן (ישעי' ל כו) על הפי', והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ויהי ניהור סיהרא כניהור שמשא, וניהור שמשא יהי עתיד לאנהרא על הד

תלת מאה ארבעין ותלתא כניהור שבעת יומיא", וכן פי' רש"י ז"ל שם שבעתים שבע שבעות כאור של שבעת הימים, הרי ארבעים ותשע שבעות העולים לשלש מאות וארבעים ושלושה, וכן פי' רש"י ז"ל (שופ' ה' לא) וכוון לדברי התרגום, וכוונתו כי שבעתים דקרא פי' ז' פעמים ז', נמלא אור ז' ימי בראשית הרי מ"ט פעמים כמו אור החמה של עכשיו, לעתיד יהי' שבעתים מאור החמה של שבעת ימי בראשית, הרי ז' פעמים מ"ט עולה שמ"ג, וכן הביא הח' ז"ל דעת התרגום צם' "יסוד מספר" וז"ל שם, והמתרגם אמר כי הוא כהשבון גוף שוה", ופי' ר"ל דעת המתרגם שהרבו זוגי אינו מורה על הכפל, כ"א על הכפלת מספר זה על עצמו ב' פעמים שהוא מעוקב, ובלשון הח' ז"ל "גוף שוה" ויהיה שבעתים המעוקב מן שבעה העולה ביחד שמ"ג : (לט) ובן כתיב צם' נחות, י"א כי שבעתים (ישעי' ל כו) ארבעה עשר, והטעם כפל

בקורי רש"י : יד) כן הוא תנחומא ב ובתנחומא א בשיט' לכו' ועיין ב"ד כב יא

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מד 87

לְשִׁבְעָא דְרִין יְתַפְרַע וַיֵּשֶׁם יְהוָה לְקִין אֹת לְבִלְתִּי
כִּנְיָ וַשְׂנִי יִי לְקִין אֶתָּא

רש"י

אבן עזרא

נקמתו (ה) , וכן ,לא יקם (שמות כא כא) , והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות (ק) ולבן, ואל תתמה לחשוב איך היה כל אלה השנים ולגן והגנה שת אחיו היה עם נח שנים רבות (ה) ולדן גם יתבן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל (ק) ולהן וי"א כי האות קרן (ק) ולגן

מן המקראות שקלרו דכריהם ורמזו ולא פירשו. לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו (יו): שבעתים יוקם. איני רולה להגקס מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו (יו) שיעמוד למך מצני בניו ויהרגהו

וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הכל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא צריה מויקתו וכיולא צו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בלגור (שמואל ב' ה') (י) ולא פירש מהיעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בלגור ויקרב אל הסער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קלר דבריו וכדברי הימים (יה) פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במלחו (י) (ס"א)

יהל אור

שבעה , ויונתן בן עוזיאל אמר שבעה על שבעה , רק כאור שבעת הימים (סס) יפרש סוד שבעתים : (ק) פי' נקד יקם בקבוצן פי' תלקח נקמתו מורעו אחר שבעה דורות: (קא) וכן פי' רש"י ז"ל , שהם שני מאמרים , הא' "כל הורג קין", והוא מקרא קלר כאלו אמר יהי עונשו כך וכך שלא פירש, והמאמר הב' הוא אמרו שבעתים יוקם , ר"ל אין רלוני שימות קין עתה בענשו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתו ממנו :

קרני אור

כפי' לישע"י שם פ"י , הנביא כאור שבעת הימים והטעם כאור שבעת הימים מחובר , וכי"א דבריו שאור התמה יהיה ביום אחד כמו שהיה האור של שבעת הימים שבעתם יחד , ונס' יסוד מספר כתב הח' ז"ל , רק טעם "י"יכיה שבעתים (ישע"י ל כו) כאשר פי' כאור שבעת הימים , אך יהיה כפול אור שבעת הימים וכתב ע"ז ר"ם פינפקער בביאורו כי חזר כאן מפירוכו לישע"י כי שם פי' מלת שבעתים , כאלו כתוב שבעתם כמו הקרי (ש"כ כ"א ט) ואמר שם , פירוכו כאשר פי' "הנביא כאור שבעת הימים , והטעם כאור שבעת הימים מחובר", ור"ל שאור התמה יהיה ביום אחד , כמו שהיה האור של שבעת הימים שבעתם יחד , אבל כאן אמר שיהיה כפול אור שבעת הימים , "י"יכיה שבעתים שיהיה האור פעמים , או בכמות שיהיה כאור של ארבעה עשר יום , ומפרש שבעתים עפי' הרבוי וז"ל שלו שהוא מורה על כפול , ולכן הקרי והכתיב שבעתים , ונס' יסוד מורה שער י"ב כתב ז"ל , וככה כאור שבעת הימים פי' שבעתים בכל יום הוסיף האור ונשבע , עמד" : [לב] וכן הוא בכ"ר (פ' כג) [כן ביראת ממני אני מאריך לך עוד שבעה דורות , וכן דעת התרגום , וכתב הנתינה לגר אף שאונקלס תרגם , לכן כל קטיל קין לשבעה דרין יתפרע מניה ומשמע לכאורה דכוונתו , יתפרע" על ההורג את קין , ולא על קין , וזה אינו , דא"כ סתר לקין" ע"כ נראה שכוונתו ג"כ כפי' רש"י ז"ל שיחסר

(קב) הגי' הנכונה ז"ל כך "שהרי שת אחיו שנים רבות חיה וראה שבעה דורות", ומה שכתוב בספרים חיה עם נח לריך עיון , כי שנות שת כלים י"ד שנה קודם נח , ואינו כן בהרבה ספרים (מוטוט) ועיין קרני אור : (קג) ונקראים כל זרעו על שמו , וכן הנקמה אשר יהיה מזרע קין אשר נמחו במבול כדור השביעי הוא הנקמה מקין , והוא על דרך "ודוד עבדי נשיא עליהם" (יהו' לו כה) , וזהבנים נקראים ע"ש דוד ואין לריך לומר שהיה כל השנים האלו , ואלו זרעו נקרא קין : (קד) כן הוא בכ"ר פי' כ"ב , תנחומא ברא' סי' יו"ד ילקוט ברא' רמז לה , אבא יוסי אומר קרן

א"ע אח"כ בתרגומו (פסוק כד) , ארי שבעה דרין איתלון הנשוא , ומאמר כל קטיל קין הוא מאמר בפ"ט , ר"ל , בהורג קין . . . יבוא עליו עונש כן וכן , ואח"כ אמר , לשבעה דרין יתפרע מניה ר"ל קין , והא"ג כתב שהגי' היה בתרגום , כל קטוליא קין וכן הוא בס' , יאר" , ונראה כוונת אונקלס מפני שהעברי לשון קלרה כמו שפי' רש"י ז"ל , והמתרגם היה לריך שיהי' דבריו מובנים אל העם פי"כ שם כל הורג נפרד מקין , והוא דרך קריאה , כל הורג! כל קטוליא! כל הרוגים שמשו דבר ד' , קין שבעתים יוקם , קין לשבעה דרין יתפרע מניה , ואין לכס רשות לגעת בו עכשיו וכן פי' הרד"א , ודעת הרמב"ן והרד"ק שהכתוב יאמר על הסורג את קין , וכן כתב הר"ן , ובביאור , שבעתים פי' הרד"ק כשרשים שרש , שבע" ר"ל נקמות רבות ינקם קין ממני שיכרגו , ולא ירצה לומר שבעתים יוקם דוקא , כי שבע ובכמה יבואו לסך חשבון שאינו חבובו אלא יותר כמו שכתב החת"א (ויקרא כו כא) שבע יפול לדיק וקם (משלי כד טו) ר"ל פעמים רבות : [לג] ודעת ר' לוי בשם ר"ם בן לקיש (כ"ר פ' כב יב , ופ' לב ה) , תלמו ברפיון ובא המבול ובטשו , פי' תלמו באויר פי' שלא נגמר דינו , ויהיה דינו תלוי עד המבול שהיה קין כל בשר , וא"כ חיה אלף ותרגו' שנים : [לד] עיין יבל אור גם אפשר לפרש כי שת לכדו ונה לכדו בזמנו חיו יותר משבעה דורות , וא"כ אין לשבש בגי' כדעת המוטוט : [לה] והקשה הרד"א אם כדברי הרמב"ם שהיתה הנקמה זרעו של קין נמחה במבול יקשה ג"כ , כי הנה שת נולד שנים רבים אחרי קין והי' ממנו , ועד המבול ע' דורות בהם בת , אנוש , קין , מכללאל , ירד , חנוך , מתושלח , למך , נח , ואיך נתקיימה ג"כ הנקמה כדור השביעי , ולדעתו עד שמונה דורות , שהי' מיתתם נתלית עד שמונה דורות , כאלו אמר לשבעה דורות יוקם הדם הזה מקין , פי"ש מה שפי' שהי' השבעה דורות מתוך והיה זה מפני יבוי של עולם כדי שיחטטקו כסוד . ויתחיל הישוב בעולם והמלאכות בין בני אדם ונשלמו בזמן המבול : [לו] עיין עקידה ברא' שער י"א , שפי' כל מאמר

מכורי רש"י : (סו) רמב"ן ורד"ק . (סז) כת"א ועיין גל"ג . (יז) ש"ה' יה' דה"א יתו . (יח) כן הוא בתוכ"ע , וכן הוא בת"ז , ובת"ח ובמדרש הגדה בראשית .

בראשית ד בראשית

אונקלוס

בְּדִיל דְּלֹא לְמַקְטִיל יְתֵיהּ
כָּל דִּישְׁכַּחְתָּהּ : טו וְנִפְקָ
קִין מִן קָדָם יי ויְתִיב
בְּאַרְעָא גְּלִי וּמְמַלְטִיל
דְּהוּהָ עֲבִידָא עֲלוּהִי
מִלְּקַדְמִין דְּגִינְתָא דְּעֵדֶן : יי וַיֵּדַע קִין יְת אֶתְתָּהּ וַעֲבִידָתָּהּ יְת חֲנוּךְ

הַבּוֹת־אֶתְּו כָּל־מִצְאוֹ : טו וַיֵּצֵא קִין
מִלְּפָנַי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד
קַדְמַת־עֵדֶן : יי וַיֵּדַע קִין אֶת־אִשְׁתּוֹ
מִלְּקַדְמִין דְּגִינְתָא דְּעֵדֶן : יי וַיֵּדַע קִין יְת אֶתְתָּהּ וַעֲבִידָתָּהּ יְת חֲנוּךְ

רש"י

אבן עזרא

כל מולאי יהרגי הבהמות והחיות אבל בני
אדם עדיין לא היו שירא מהם רק אביו ואמו
ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו
היה פחדתי על כל החיות כמ"ס ומוראכס וגו'
ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות
ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו
על הכל) : (טו) ויצא קין. ילא בהכנעה
כגוכב דעת העליונה כ) : בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם : קדמת עדן. שם גלה
אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדס לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן
שים ללמוד שהיה אדם שם כ"א ומלינו רוח מזרחית קולעת בכל מקום את הרולחים
שנאמר אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ

ואחרים אמרו שנתן חזק בלבו (ק) והסיר פחדו
ממנו (ז) והגבון בעיני שהשם עשה לו אות עד
שהאמין, והכתוב לא גלה האוה ולו) : מן בארץ
נוד. קראו כן בעבור שהיה נע וגד (ה) : קדמת
עדן. (ה) מזרח עדן (ה) והוא צפון מהגן (ה) ולחן
ונקרא שם העיר חנוך (ה) ולטן כשומרן על
שם שטר (ה) ובן מצרים (ה), ולסך ששי לקין

יהל אור

קרני אור

הנמיה לו" פ"י שעשה לו קרן להנלל מהחיה, וזהו
לכלי הכות אותו כל מולאו : (קה) חזק לבנו שלא
יפקד שיכה אותו כל מולאו, ושם מוראו כלב החיות,
ובני אדם הבאים אחריו שלא יכוהו : (קו) והרמב"ן
ז"ל כתב, כי אמר וישם, ולא אמר ויתן ד' לקין אות,
יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה
נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת ד' מורה לו הדרך
אשר ילך בה, וזוה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא :
(קז) ובן כתב הרד"ק, הוא ישב לו במזרח עדן רחוק
מהמקום שהי' בו אביו ואמו, וגם שם לא מלא מנוח
לו כי כבר נגזר עליו שיהי' נע וגד כל ימיו, ואשתו
ובניו ישבו שם תמיד, והוא היה נד, וקראו אותו מקום
ארץ נד, מפני שגד לשם למקום אשתו ובניו, ומשם הולך
ושב, ובספרי הרומיים כתוב, הביאו הרד"י"א שהלך
קין בארץ הודו, ואולי שלכך נקרא הודו מלשון נדוד,
והה"ב אמר למלך הכוזר (כוזרי מב סי' יד) שהיתה
קללת נע וגד תהי' בארץ, שיהי' מגורש מהארץ הקדושה
כי בה ישב אדם בלאתו מגן עדן : (קח) והגר"א פי'
נגד עדן, והארץ המכוונת נגד עדן היא א"י : (קט) ובן
פי' רש"י ז"ל, וכן תרגם ירושלמי, ואונקלוס ויוז"פ
תרגמו מלשון קדימה והיא קדימת הזמן לא על רוח
מזרחית, שהוא קדימת המקום, ועיין נתינה לגר שכתב
ואפשר שהוא ג"כ קדימת המקום, ועיין יא"ר מה שכתב
הגן, ופי' שהוא לפון ומכוסה מהגן, שהשי"ת היה מתהלך
בגן, וא"ל קין ומפניך אסתר, וישב במזרח העדן ולא נגד הגן אלא אחריו והוא מכוסה :

מאמרי חז"ל המובאים כ"כ פ' כב על הפ' וישם ד' לקין
אות ויפרש דעת אבא יוסי שאמר קין הנמיה לו, שהלפית
לו קרן יאופה בו יתחיל לנגח הסכרות הנפסדות ולתתור
מהתרת בה יוכל לראות אור : [לז] ובסדר"א פכ"ז, מה
שם הקב"ה נטל את אמת מכ"ב אותיות שכתורה וכתב על
זרעו של קין שלא יהרג, שנאמר וישם ד' לקין אות,
וכתיוב"פ, ורש"י ד' על אפי דקין אתא מן שמיא רבא ויקרא,
וכן כתב רש"י ז"ל חקק לו אות משמו במלתו, וחכמי
האומות כתבו, הביאו הרד"י"א שהיה האות רעש האיברים
שהפיל הקב"ה בגופו של קין שהוא חולי בעלבי התנועה,
ומפני ה"י הכע"ח יראים ונרתקים ממנו : [לח] ובב"ד (פכ"א
ט) למזרח עדן, לכך כל הרולחים בשוגג גולים לטרי מקלט
שם במזרחו של א"י, שנאמר אז יבדיל וגו', מזרחה שמש
(דכ"ד ד מא) וכן פי' רש"י ז"ל : [לט] כתב המעמר,
כי לתכתי הטמים הוקשה איך קין כן לאדס"ר כבר בנה
עיר, ופי' פיר מלשון ערבי ששם הוא מערה, וכונה פי'
תיקן כמו ויבן את הללע, כי בני אדם הראשונים שגנו
במערות כוודע, וכתב רז"ה כי מערות אלה ה"י נקרות
פלעים ומורי עפר וכשים למפתור עזרם וממטר, ונמל"א
עוד באסיה חרבותיהם, ובאפריקי יושבים בהם עדנה, ונאמר
שם עיר גס על קנון כתיב אחריהם. והכו"ק כתב
שהתורה הודיעה לנו שם העיר אשר בנה לידע כי בן ארץ
נוד שיבן בה, ומלאנו ראינו שם העיר חנוך בל"י כחלק
אשר סמוך לים הגדול, ויושבי הארץ הטובה היא י'סידו
שים להם נקבלה איש מפי איש ששם העיר הסי' חנוך לא

ע"ו : (קי) כי בפאת מזרחית דרומית של עדן הוא הגן, ופי' שהוא לפון ומכוסה מהגן, שהשי"ת היה מתהלך
בגן, וא"ל קין ומפניך אסתר, וישב במזרח העדן ולא נגד הגן אלא אחריו והוא מכוסה :
(קיב) כי צעת שגולד לו בן הוא היה בונה עיר לשבתו ושבת בניו, ובקדמת עדן היה זה, לפיכך קרא שם
העיר כשם בנו, לפי שגולד לו הבן צעת שהיה בונה העיר : (קיג) במלכים (א טו), ויקרא את שם
העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון : (קיג) על שם מלכים בן חס (למטה יו"ד וי"ו) :

כ"ד

מקורו רש"י : ב) כ"כ פכ"ב יג ילקוט רמז לת (כא) כ"כ פכ"א .

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מה 89

וַתִּהְיֶה בְּיַד קַרְתָּא וַיִּקְרָא
 שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּשֵׁם
 בְּרַה חֲנוּךְ: יי וַאֲתִילִיד
 לְחֲנוּךְ יֵת עֵירָד וְעֵירָד
 אֹלִיד יֵת מְחֻיָּאֵל
 וּמְחֻיָּאֵל אֹלִיד יֵת
 מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל
 אֹלִיד יֵת לְמֶךְ: יט וַיִּסְיב
 לָהּ לְמֶךְ תְּרֵתֵן נִשְׂיָן שׁוּם
 חַד עֲדָה וְשׁוּם תְּנִיתָא

וַתִּהְיֶה בְּיַד קַרְתָּא וַיִּקְרָא
 שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּשֵׁם
 בְּרַה חֲנוּךְ: יי וַאֲתִילִיד
 לְחֲנוּךְ יֵת עֵירָד וְעֵירָד
 אֹלִיד יֵת מְחֻיָּאֵל
 וּמְחֻיָּאֵל אֹלִיד יֵת
 מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל
 אֹלִיד יֵת לְמֶךְ: יט וַיִּסְיב
 לָהּ לְמֶךְ תְּרֵתֵן נִשְׂיָן שׁוּם
 חַד עֲדָה וְשׁוּם תְּנִיתָא

רש"י

אבן עזרא

ושביעי לאדם (קד) ומן וטעם עדה וצ"ה אל
 תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות (קט) [מא]
 כי אלו היונו יודעים כל לשון הקדש מאין נובל
 לדעת כל הקורות כטעם משה (קט) [מב] ,
 ויששכר (קז) , ופי' אבי ראשון וכמוהו אב (קח) ,
 גם אביב (קט) , ולעולם לא יסמוך כי אם ביו"ד (ק)

מזדעזעת תחתיו (כ) והבריות אומרים סורו
 מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין
 בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך (כג):
 (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר
 הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה
 משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א

בלע"ז וזריעת תולדות האים אינזיר"ר בלע"ז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר
 בלידת האשה פלוני הוליד את אחת או את כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האים
 והוא בלע"ז אינזיר"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף
 הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בניו ועשה
 דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי אים הרגתי לפלעי וגו': שתי נשים. כך היה
 דרכן של דור המבול (יד) אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס
 של עקרין (ס"א אינו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה כזופה
 כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא יטיב כמו שמפורש באגדה
 חלק (כה). עדה היא של פריה ורביה ועל שם שמגונה עליו ומוסרת מאללו (ס"א ממאללו)
 עדה תרגום של סורה. ללה היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בללו דברי אגדה הם

יהל אור

קרני אור

בכמה מהם גם אתר המבול: [מ] וכן יקשה הכרי"א לפי
 רש"י ז"ל שפי' שיעמוד למך מבני בניו ויהרגו, כי הנה למך
 לא היה שביעי לקין כי אים שפי', וחזק כי תקימה הגזירה
 באבר היה שביעי לאדם: [מא] ובב"ר פכ"ג ב (וברש"י
 פס"ת) עדה שלקחה לסו"ר, וע"ש שמגוס עליו ומוסרת
 מאללו, עדה תרגום של סורה ללה היא של תשמיש, ע"ש
 שיושבת תמיד בללו, ולד"ק שלקח נשים מב' המינים מן
 הלבנים ומן השחורים והיה עדה מלשון עדי, וללה מן לל:
 [מב] וכתב פילון היהודי פס', חיי משה"ש שם משה מורכב
 מן מו שהוא מים בלשון מזרי, כמו מוי בלשון
 ארמית ומן שפ שהוא לבן הולאה והמלטה בלשון מזרי,
 ושם זה מעיד על מקרה זה, בין בלשון מזרי בין בלשון
 עברי, וכן כתב יוסף פלאווים, כי המלה מורכבת וענינו
 מ"ל ממים" וכן ביאר לנו הכתוב, כי מן המים משימיהו'

(קיד) כבר כתבתי למעלה החשבון, קין ראשון, חנוך
 בנו שני, עירד שלישי, מהיאל רביעי, מחושאל חמישי
 למך ששי, והיה ששי לקין ושביעי לאדם: (קטו) בי
 כל השמות על פי המאורע ה' קוראים אותם, כי כן
 ה' מנהג הדורות הראשונים: (קטז) עיון צפי' הח'
 ז"ל (שמות ב, י) מה שכתב, כי שם משה מתורגם
 מלשון מזריס בלשון הקדש, ושמו בלשון מזריס היה מוניוס
 וכתב עוד שם, ואל תתמה בעבור שלא נקרא "מסוי"
 כי השמוע אינם נשמרים כמו הפעלים: (קיז) גתן
 אלהים שכרי (למטה ל יח) מענין שכר: (קיח) כי האב
 הודם וראשון לבנו: (קיט) בי השערה אביב (שמות ט
 לא) ונקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב:
 (קכ) במקום ה"א השרש אבי במקום אבה:

שמות

בוקורי רש"י: (כב) תנחומא ח כרה' חות ט'. (כג) פס"ז ומדרש אגדה כרה'. (כד) כ"ד פכ"ג ב ילקוט רמז לת .
 (ה) באגדת ס' חלק לא נמלא כלום ונמלא בכ"ד פכ"ג ב

בראשית ד בראשית

אונקלוס

הַשְׁנִיית צִלָּה : כ וְתִלְד עֵדָה אֶת־
 יִבְלָה הוּא הָיָה אָבִי יֵשֶׁב אֱהֵל
 וּמִקְנָה : כא וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל הוּא
 הָיָה אָבִי כָל־תַּפֵּשׁ כְּנֹזֵר וְעוֹגֵב :
 כב וְצִלָּה גַם־הוּא יִלְדָה אֶת־תּוֹבֵל
 קִין לַטֵּשׁ כָּל־חַרֵּשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרִזָּל
 וְאַחֻזַּת תּוֹבֵל־קִין נַעֲמָה : *כג וַיֹּאמֶר
 קַיִן לְנִשְׁיוֹ עֵדָה וְצִלָּה שָׁמַעַן קוֹלִי

צִלָּה : כ וילידת עדה ית
 יבֵלָה הוא הוּא רְבֵהוּן
 דְכָל דִּיתְבִי מִשְׁכְּנִין וּמְרִי
 בְעִיר : כא וְשֵׁם אָחֻזַּי
 יוֹבֵל הוּא הוּא רְבֵהוּן
 דְכָל דְמַנְגִן עַל פּוּם
 נְבִלָא יְדַעֵי זְמַר כְּנֹזְרָא
 וְאַבּוּבָא : כב וְצִלָּה אֶף
 הוּא יִלְדַת יֵת תּוֹבֵל קִין
 רְבֵהוּן דְכָל יְדַעֵי עֵיבִידַת
 נְחֹשֶׁת וּפְרִזָּלָא וְאַחֻזַּת
 דְתּוֹבֵל קִין נַעֲמָה :
 כג וַיֹּאמֶר קַיִן לְנִשְׁיוֹ
 עֵדָה וְצִלָּה שָׁמַעַן קוֹלִי

רש"י

אבן עזרא

ואחיו אח (אח) : כא כנור ועוגב . מינו כלי
 נגינות (קכ) והוא הכמה גדולה (קכ) : כב לוּשֵׁשׁ .
 כמו מחדד (קכ) וכמוהו ללוּשֵׁשׁ איש את סהרשתו
 (ש"א יג כ) (קכ) : כג ודע כי ויאמר למך .
 מאוחר בפרשה (קכ) , וכבר הזכרתי כמותם
 שנים (קכ) , וכמוהו „ויקח האיש נזם זהב“ ולמטה
 כד (כ) (קכ) וכן „אמר אל בני ישראל אתם
 עם קשה ערף ושמות לנ ה) (קכ) ואתחנן
 (דברים ג כג) (קכ) והטעם (קכ) כאשר אמרו
 חז"ל (קכ) כי עדה וצלה נמנעו (קכ) וכן כי
 פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעים

בבראשית רבה (כ) : (כ) אבי ישב אהל
 ומקנה . הוא היה הראשון לרועה בהמות
 במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן
 בשביל מרעה לאנו וכשכלה המרעה במקום
 זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומ"א (כ)
 בונה בתים לעבודת כוכבים כמה דאח אמר
 סמל הקנאה המקנה וכן ואחיו תופש כנור
 ועוגב לומר לעבודת כוכבים : (כב) תובל
 קין . תובל אומנתו של קין . ותובל לשון תכלין
 תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין
 לרולמים (כ) : לטש כל חרש נחשת וברזל . מחדד הומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו
 לי (כ) חורש אינו לשון פועל (בסנו"ל) אלא לי פועל (בזר"י) שהרי נקוד קמץ קטן
 (דהיינו בזר"י) וטעמו למטה כלומר מחדד ומלחח כל כלי אומניות נחשת וברזל : נעמה .
 היא אשתו של נח (כ) שמוען קולי . שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמים לפי

יהל אור

קרני אור

(קכא) שגם מלת אח לה תסמוך כי אם ביו"ד אחי :
 (קכב) ואמר הכהוב בלשון תפיסה „אחי
 כל תופש כנור ועוגב“ , לפי שהאומנת היא כתפיסת
 יתרי הכנור והעוגב כיד השמאלית כפי השיעור שהורה
 בשער הששי , כי הכמת הנגינות חכמה מפוארה , כי ערכה מורכבים מערכי ההשבון ומערכי המדות ,
 וחכמי המחקר אמרו כי הוא אחר הכמת הכוכבים , ואחר משפטי המנולות בעצור כי הוא רומזת אל
 קולות הגלגלים : (קכד) הוא שם תואר אל האיש המהדד : (קכה) שהבליים היו להם , והיו הולכים אל ארץ פלשתים
 ללטוש , לפי : ל' ה' נמזה הרש אללם : (קכו) כי היה ראוי להיות למעלה אחר ויקה למך קודם שזכר שילדו
 בנים : (קכז) בפי יקון המים (למעלה א ט) : (קכח) הוא מאוחר „לויאמר בת מי את“ , ויהיה פי' הפסוק „ויאמר
 בת מי את“ , וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום : (קכט) הוא מאוחר להפסוק „וישמע העם את הדבר הזה
 (שמות לג ד) , ויהיה פי' הפסוק , „וישמע העם את הדבר הזה ומהו , הוא הכתוב אחריו „אמר אל בני
 ישראל“ : (קל) שפירושו שם וכבר התהונתי , כי בפרשה הקודמת הזכיר את יהושע ואמר (דבר"ג כא) „ואת
 יהושע לוייתי“ , ויהי פי' ואתהנן שכבר התחנן קודם אמרו „ואת יהושע לוייתי“ , ואמר בעצור שאינו עובר
 עמכם : (קלא) ופירושו : (קלב) והוא כז"ר (פ' כג ד) כי הכתוב לא הזכיר את המאליע ולא אליו כיון
 למך במאמרו , והנכון בדברים סתומים כאלו לשמוע לדברי חז"ל : (קלג) שהיו נשיו פורשות ממנו משקיימו

(שמות ג יוד) ועיין בילורי שם : [סג] ובתנחומא
 כז"א סי' יא ילקוט רמז לח , והוא גם כז"י פה"ת , שהי'
 נשיו פורשות ממנו מתשמים לפי שהרג את קין ואת תובל
 יתרי הכנור והעוגב כיד השמאלית כפי השיעור שהורה
 בשער הששי , כי הכמת הנגינות חכמה מפוארה , כי ערכה מורכבים מערכי ההשבון ומערכי המדות ,
 וחכמי המחקר אמרו כי הוא אחר הכמת הכוכבים , ואחר משפטי המנולות בעצור כי הוא רומזת אל
 קולות הגלגלים : (קכד) הוא שם תואר אל האיש המהדד : (קכה) שהבליים היו להם , והיו הולכים אל ארץ פלשתים
 ללטוש , לפי : ל' ה' נמזה הרש אללם : (קכו) כי היה ראוי להיות למעלה אחר ויקה למך קודם שזכר שילדו
 בנים : (קכז) בפי יקון המים (למעלה א ט) : (קכח) הוא מאוחר „לויאמר בת מי את“ , ויהיה פי' הפסוק „ויאמר
 בת מי את“ , וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום : (קכט) הוא מאוחר להפסוק „וישמע העם את הדבר הזה
 (שמות לג ד) , ויהיה פי' הפסוק , „וישמע העם את הדבר הזה ומהו , הוא הכתוב אחריו „אמר אל בני
 ישראל“ : (קל) שפירושו שם וכבר התהונתי , כי בפרשה הקודמת הזכיר את יהושע ואמר (דבר"ג כא) „ואת
 יהושע לוייתי“ , ויהי פי' ואתהנן שכבר התחנן קודם אמרו „ואת יהושע לוייתי“ , ואמר בעצור שאינו עובר
 עמכם : (קלא) ופירושו : (קלב) והוא כז"ר (פ' כג ד) כי הכתוב לא הזכיר את המאליע ולא אליו כיון
 למך במאמרו , והנכון בדברים סתומים כאלו לשמוע לדברי חז"ל : (קלג) שהיו נשיו פורשות ממנו משקיימו

בקורי רש"י : (כ) כ"ר שם ילקוט רמז לח . (כז) כ"ר כג ג . (כח) כ"ר פ' כג ג . (כט) איוב עז . ל) פתחתי אל , נהל' זה פ"ר

אונקלוס

בראשית ד בראשית

מן 91

נְשִׂי לְמַךְ אֲצִיתָא לְמַמְרֵי
לֹא גִבְרָא קְטִילִית
דְּבָדִילָהּ אָנָּה סְבִיל
חֻבִּין וְאִף לֹא עוֹלִימָא
חַבְלִית דְּבָדִילָהּ יִשְׁתַּיְצִי
זְרַעֵי : כִּי אֲרִי לְשִׁבְעָא
דְּרִין אִיתְּלוּן לְקִין הֲלָא
לְלִמְךָ בְּרָה שְׁבַעִין וְשִׁבְעָא :

נְשִׂי לְמַךְ אֲצִיתָא לְמַמְרֵי
לֹא גִבְרָא קְטִילִית
דְּבָדִילָהּ אָנָּה סְבִיל
חֻבִּין וְאִף לֹא עוֹלִימָא
חַבְלִית דְּבָדִילָהּ יִשְׁתַּיְצִי
זְרַעֵי : כִּי אֲרִי לְשִׁבְעָא
דְּרִין אִיתְּלוּן לְקִין הֲלָא
לְלִמְךָ בְּרָה שְׁבַעִין וְשִׁבְעָא :

רש"י

סהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך
סומא ותובל קין מושכו וראה את קין וגדמה
לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו
וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף
וספק את בנו כיניהם והרגו והיו נשיו
פורשות ממנו והוא מפייסן לא) : שמען קולי .
להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי
לפלעי הוא נהרג וכי אני פלעתי מזיד סיהא
הפלע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לתבורתי

כִּי וַיַּדַּע אָדָם עוֹד יְתֵאֵתָהּ וַיֵּלֶדַת

אבן עזרא

לקין (ק"ג) ויהרגו או ימותו, וע"כ אמר למך
לנשיו אני הוא באמת השביעי (ק"ג) ועם יפצעני
אדם שהוא גדול (ק"ט) או ילד יעשה לי חבורה (ק"ט)
או הרגתי (ק"ה) ומלת הרגתי תמורת אהרונ (ק"ט)
וכמוהו "נתתי כסף השדה" (למטה כג יג) (ק"ט) ,
"אשר לקחתי טיד האמורי" (למטה מח כב) (ק"ט) ,
ורבים כמוהם, ואם עד שבעתים יקם קין (ק"ט)
למך עד שבעים ושבעה (ק"ט) [מדן בעבור שהוא
הרג בזדון (ק"ט) ואני לא הרגתי, והטעם, שאמר
לנשיו כי כבר בטלה הנזירה על קין (ק"ט) [מה]

נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פלעי ולא זהו חבורתי לב) :
פצעי . מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלע"ז : (כד) כי שבעתים יקם קין . קין סהרג מזיד
נתלה לו עד שבעה דורות י"ג) אני סהרגתי . שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה :
שבעים ושבעה . לשון רבוי שביעיות אחו לו כך דרש ר' תנחומא ל"ד) ומדרש ב"ר ל"ה) לא הרג
למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי סגנונה גזרה לכלות זרעו של קין
לאחר שבעה דורות אמרו מה לנו יולדות לבטלה למחר המבול בא וסותף את הכל והוא
אומר להן וכי איש הרגתי לפלעי וכי אני הרגתי את הכל שהיה איש בקומה וילד בשנים
סיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין . סהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא
כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה והו קל וחומר של שטות ל"ו) אם כן אין הקדוש ברוך
הוא גובה את חובו ומקיים את דברו : (כה) וידע אדם ונו' . בא לו למך אלל אדם

יהל אור

קרני אור

פוי"ר : (רל"ד) לפי סגנונה גזרה לכלות זרעו של קין
לאחר שבעה דורות : (ק"ה) השביעי לאדם : (קלו) פצע
היא מכה שמוציאה דם וזכר אותה לאיש גדול :
(ק"ג) חבורה היא מכה שאינה מוציאה דם וזכר לילד :
(ק"ה) פ"י אס ילהוס עמדי האיש הגבור באבן או
באגרוף, וישית בי פלע או יעמוד לנגדי הילד בכח ידו
וזרועותיו, ויעסה בי חבורה הלא נקל לי להרגו :
(ק"ט) עבר במקום עתיד : (ק"ט) עבר במקום עתיד,
וכן תרגמו אונקלוס ויוב"ע "אתן" : (קמ"א) ג"כ עבר
במקום עתיד : (קמ"ב) קין סהרג נתלה לו עד ז' דורות :
(קמ"ג) בא המספר הקלוב במקום הכלתי קלוב להגדלת
והפלת הזמן : (קמ"ד) קין הרג במזיד : (קמ"ה) ורנה"ו
ישג עליו כזה וכחכ כי מה ענין אס יפלעני אדם גדול
או ילד סיהרגהו, ומאין הוכיח שכבר בטלה הגזרה,

קין בנו שה" למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין
וגדמה לו כחיה, כי יש מרז"ל שאמרו הכאתי למעלה סערה
ל"ו) כי האות שנתן לו ש"ל"א לו קרן במלחו, וכשראה
אותו הילד מתחוק חשב שהוא חיה מפני הקרן שה" לו,
ואמר ללמך משוך, ומשך וכא לו ההן כלבו ומת, כיון
שהגיע אליו אמר לו הילד אדם הוא שהרגתי, ומפני הקרן
שה" במלחו חשבתי שהוא חיה, ואמר ללמך זהו קין זקני,
לקח הילד ומנטו בקרקע ומת וכיו נשיו פורשות ממנו והוא
מפייסן, וכספור הזה נמלא ג"כ בספרי הרומיים, והס לקחו
הדברים האלה מדברי יובספון, ולפי דברי רז"ל גב"ר לא
הרג למך לא את קין ולא את האער : [מר] לפי שזכר
בקין מספר שבעה וכרס ג"כ שבעים ושבעה, ושבעים ושבעה,
עשר שביעיים, כלומר פשר פעמים יאריך לי עליו ויחזר
שבעה : (רד"ק) : [מה] והריק"ם פ"י הביאו כרד"ק והטור
גם רמב"ן ז"ל לא מלא טעם בפירושים הללו ותיקן
הדבר

כקודי רש"י : לא) תנחומא א ברא' אות יא . לב) תנחומא שם . לג) כן ת"א ויוב"ע . לד) כן הוא בפס"ו ובפיר הח' רש"כ
שם אות ל"ט, אין ספק שהוא לשון תנחומא הנאכד כמו שסיים רש"י פה, כך דרש ר' תנחומא . לה) ב"ר
פנ"ג ג', ילקוט רמב"ם לת . לו) וככ"ר . ק"ו של חמד, וכן הוא בילקוט . לז) תנחומא א ברא' אות יא, כ"ר פנ"ג ד' .

בראשית ד בראשית

אונקלוס

אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
 שֵׁת כִּי שֵׁת־לִי אֱלֹהִים יָרַע אַחֵר
 תַּחַת הַבַּל כִּי הָרְגוּ קַיִן: כו וּלְשֵׁת
 גַּם־הוּא יִלְד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
 אֵנֹשׁ אִזּו הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם

בַּר וַיִּקְרַת יֵת שְׁמָהּ שֵׁת
 אָרִי אָמַר יִתֵּב לִי יי בַּר
 אַתְרָן חֲלָף הַבַּל וְקָמְלָה
 קַיִן: כו גַּלְשֵׁת אָף הִיא
 אֶתִּילִיד בַּר וַיִּקְרָא יֵת
 שְׁמָהּ אֵנֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי
 חָלוּ בְנֵי אֵינֹשׁ מִלְּצִלְאָה

אבן עזרא

ובאמת כי בני למך וכר זרעו מתו במבול (קמז) ולא נשאר לקין שם מחמם אחיו (קמז): כה ושעם תחת הבל. במקומו (קמח) וסו: כו זרקדוק הוחל מפעלי הבבל (קמט) ולולי היות החיית מהגרון היה נדגש (ז) והוא מגורת תחלה (קנא) [מז] והשעם שהחלו להתפלל (קנב) [מח] ואילו היה מחירול (קנג) היה השם סמוך אל המלה (קני):

רש"י

הראשון וקבל על נסיו (לז) אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מלותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עלמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלושים שנה משנקנסה מיתה על ידך (לח) מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמוד שנתוספה לו תאוה על תאוותו כב"ר (לש): (כו) אז הוחל.

לשון חולין (מ) לקרא את שמות האדם ואת

קרני אור

על התורה, בשביל שגא למך בתי נשים והיו מתקוטעות יחד אמר להם מה פשטי מכל אדם שאין שלוש בתי, וכי בדגתי בני אדם ומנחתי ילדים? [מז] וא"ת, חלף" ועיין שחלת גר שמפרש שבמקום שיש תמורה וחילוף בכוונה לטוב מהראשון יתרגם "חלף" כמו זה, וכמו כן, וישב את בניו תחת יהודע", בתרגום "חלף" וכן ואת עממא שם אבשלום תחת יואב (שמ"ב יז כה) בתרגום "חלף", ומזה תבין כמה שאמר הכתוב, ויסגור בשר תחתנה" (למעלה ג, כא) אשר לדברי המתרגם אינו כלשון מתיר (כמו שהביא באלה"ט) אבל הוא כמו במקומה, ולכן תרגמו תחות, ולא חלוסה, שיקר המכוון לא היה על החלוף, רק ממילא הי' נלכך למלאות מקום החתך: [מז] בת"א מלאנו שתי נוסחאות יש נוסחא, בכך ביומוהי שריאו בני אנשא לללאה בשמא דה"י פירש בפניו אז הוחל לשון תחלה, כי בימיו החלו בני אדם לקרוא בשם ד', כלומר להתפלל אליו בעת צרתם ולהספיק לרכיבם, וכן פי' הח' ז"ל, ובתרגום שלנו סגו', בכך ביומוהי חלו בני אנשא מלללאה בשמא דה"י, והוא מלשון חולין כמו שפי' רש"י ז"ל, לשון חולין לקרוא את שמות האדם, ואת שמות העלבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרואן אלכות, ורש"י, חלל" וכמ"ס רז"ל (ב"ר סוף פ' כג) לשון מדד: [מח] וכתב"י ע"ז הרד"א, והוא באמת הכראה מפשט הכתוב ואין טענה פ"ז ממה שכתב הרלב"ג שכבר היו מכירים מליאות האל, אדם והכל ושת, ואין יאמר כי בימי אטש התחילו לשער ולהכיר מליאותו, כי הנה לא אמר הכתוב, אז הוחל לדעת את ד', כי אם לקרא בשם ד', שר"ל שבימי אטש התחילו להתפלל ולקרוא בשם ד' בכל מעשיהם, לפי שעם היות שקודם לכן בימי אדם והכל ושת, היו משערים במליאות האל, הנה לא היו קוראים ומתפללים אליו, כי בימי אטש התחילו כזה, ומאנוש נמשך לקין, וכן מדור לדור, ולדקו דברי הראב"ע לפי הפשט, ודנה"ו כתב שזה החוק שלא התפללו בני אדם אל השם עד דור שלישי, והאלים פשט תשוכה גדולה על חטאו ואין יתכן שלא התפלל? :

יהל אור

הדבר שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו, כי השם לא אמר לקין סלחתי לך, רק שלא יהרג, ויגבה חובו מזרעו, ולא ידעו מתי עיי"ש שהאריך לבאר הדבר ולתרוץ התמיהות: (קמו) ומזרע קין לא ספר יותר מבני למך ואילך, לפי שלא קיים הזרע כי נמחו במבול: (קמז) ונח בא מזרע שת: (קמח) כי לא נשאר זרע מהבל וד' שילם לו זה תחתיו שישאיר זרע: (קמט) שרשו "הלל" והוא מהבנין שלא נזכר שם פועלו מהנוסף: (קנ) כי לא יבואו הפעלים האלה רק בבנינים הדגושים, ולא נדגש החי"ת שהוא עי"ן פעל מפני שהחי"ת אינה מקבלת דגוש, ונשתנה הדגוש למלאפוס: (קנא) ופירושו לשון תחלה, ושם תהלה המונח להוראת ההתחלה שאין דבר מלפניו, אמר ממנו "אז הובל" וכן "ויחל נח" (למעשה ס כ) ודומיהם, וכולם מלשון "חל" שחל ההייה על דבר: (קנב) שדחלו להתפלל ולקרוא בשם ד', וכן פי' הרשב"ם שהתחילו להתפלל לד' מתוך צרות שנתחדשו: (קנג) יש שפי' מלשון "הלול" ופי' כי הקריאה בשם ד' הוחל אז ושתפו עמו נבראי מעלה העלומים, יש שכתרו להם עבודת השמש, ויש שכתרו עבודת הירח, ויש כוכב פלוני, ויש כוכב פלוני, והאמונה ההיא התפשטה בהמון הערים לעבוד אלמי עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון, וכן הוא בתרגום ירושלמי "ביומוהי הא שרו בני אנשא למפלח פולחנא נוכראה ולמכניה יתהון בשם מימרא דה"י": (קנד) היה כתוב "אז הוחל שם ד'", ולא היה עורך במלת לקרוא:

מטעם

סקורי רש"י: (לז) תחומא ב. ברא' אות כו ועיין פירוכין ית ב. (לח) כ"ר פכ"ג ה פכ"ר פ' טו. (לש) כ"ר פכ"ג ז ופכ"ז ד', תיזכ"ש פס"ז.

אונקלוס

בראשית ה בראשית

מז 93

יְהוָה : ס ה * זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת
אָדָם בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם
בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ : ב זָכָר
וּנְקֵבָה בָּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא
אֶת־שֵׁמֶם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה :
ג וַיְהִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה

בְּשֵׁמָא רַבִּי : * דִּין סֵפֶר
 תּוֹלְדֹת יְהוָה בְּיוֹמָא
 דְּבָרָא יְהוָה אָדָם בְּדַמּוֹת
 אֱלֹהִים עָבַד יְתָה : ב זָכָר
 וּנְקֵבָה בָּרָאָם וַיְבָרֶךְ
 יְתָהוֹן וַיִּקְרָא יְתָה שְׁמֵהוּ
 אָדָם בְּיוֹמָא דְּבָרָא יְהוָה :
 ג וַיְהִי אָדָם מֵאֵה וַתְּלָתִין
 שָׁנִין וְאוֹלֵיד בְּדַמּוֹתָהּ

רשי

אלילים ולקרותן אלהות : (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדת אדם ומדרשי אגדה יש רבים א': ביום ברא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד ב': (ג) שלשים ומאת

אבן עזרא
 א זה ספר (א) תולדות אדם, (ב) [א] הבנים ובני בנים שהוליד. רק הוא לא הולידהו אב ואם (ג). רק בדמות אלהים נעשה (ד) [ב] ומה פעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו, שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו (ה) עד שידמה קין (ו) וכן כמה שנים היה בן עובר כשהוליד בנו הנוד (ז) בעבור שנמחה שם הבל (ח) גם קין במבול (ט) והזכיר דרינת קין (י) להראות צדקת השם, ואם האריך אפו הענישו בסוף (יא) כפעם

יהל אור

(א) ענינו חשבון, כי הוא סופר שני התולדות, מאדם ועד נח, והכל מזריחת אדם : (ב) עד הנה נכתב האדם בה"א הידיעה, מכאן ואילך יזכור אדם בלי ה"א הידיעה, להעיר שעל שם אדם הפרטי הרמוז אליו נאמרו התולדות האלה לא בדרך רמז על האדם הכולל המיני : (ג) כמו שכתוב ביום בראו אלהים אדם (למטה ה' א') : (ד) פ"י ביום שנבראו בדמות מלאך בראו בצמחה העליונה שנתן לו : (ה) ירוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם, אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וללמו, שנאמר בו בדמות אלהים עשה אותו, פ"י כאן שאף תולדותיו היו בן באותו הדמות המשולה : (ו) ר"ל לעולם העליון, כי לא אמר זה על תכונת הגוף ותאריו : (ז) ולא אמר זה על קין והבל שלא רצה להאריך בהם, ולא היו עתידים להתקיים, אבל היה אחריתם להכרית, אבל פ"י בן בשת שהעולם הושתת ממנו, או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה נאמר בשת, כי היה כמוהו בכח וכו' : (ח) בכתוב לא נזכר כלל, ויש דעות שונות בזה : (ט) כמו שיאריך לספר בתולדות שת בצמחה שנים הולידו : (י) כי הבל לא היו לו תולדות (יא) כי קין נמחו תולדותיו במבול : (יב) שדרג את אחיו : (יג) אם למך הרגו או נמחה במבול :

קרני אור

[א] ופעם לבס אדם עיין בקורת התלמוד שהאריך לדבר בזה : [ב] וכן הוא במדרש אגדה ברא' (ה' א') "וכילד עשה אותו בדמותו שנתן לו חכמה וכינה מעין חכמה של מעלה" : [ג] בעבור שנתעלה אדם בדמותו וללמו השכלי האלפי ילא שדמותו אליו כאלו כלם ודמות אשר נתן בו האלהים כי ה"ו בר חכום לו וכחכמתו ותכונתו נחמדה לאכיו, שנתחכם מכל האדם להיותו ילד כפיו של הקב"ה (רד"א) : [ד] לפי שכל מתת הזרע יאמרו לשון נתיבה, כמו "ויתן ד' לם ריבון" (רות ד' יג), ויתן לי גם את זה" (למטה כט לג) ולא מליטו אלל הזרע ומתנת הבנים לשון שיתם לבד במקום הזה, ידענו כי ידעו שיסו זה הבן בנין העולם וזרעו יעמוד לעד, והוא חק עולם למין האדם, ויפה אמרו, כי שם לי אלהים, כי זאת המלה הוראתה על קביעת דבר לחוק עולם, כמו "ואיבה אשית" (למעלה ג טו), "תשת חשך" (תה' קד כ), "כל שתה" (שם ט ז) (רמב"ם) וכדו"ל (פדר"א פ' כב) מכאן אתה למד שלא סוה קין מורעו ולא מדמותו, וכג' (פירוש ית ב) כל אוהם שנים שה"א אדם נדדו הוליד שדין רוחן וליקין וכב"ל (פ' כ, כד, ילקוט ברא' רמז לג) כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין בה וסוה יולדת מהם, ורוחות נקבות מתחממות מאדם ויולדות ממנו, וכן הוא (זכר ברא' דף יע ב) אדם מאם ותלתין שנין שמש כרוחין נוקבין וכו', וכתב הרד"א שכונת השלמים האלה היתה שדין רוחין וליקין על הבנים והבנות שהוליד אדם קודם שת, כי הוה קין שד כפי רשעתו ומעשיו, והבל הוה רודף רוח ברדיפות הכבוד והתאוה, והתאומות שולדו עמהם היו דברי הרד"א להרשיע בהם את הדיק ואם כדבריו למה אמר הכתוב "וישע ד' אל כבל", הלא תועבת ד' כל גבה לב, והוא כאלו עו"פ, והעיקר המכוון בקרבן הוא שהכנעה ולמה נראה לפני ד' ? והר"י נסים בשם ר' שרירא ז"ל פ"י דבר זה כלטייה שקלל הקב"ה לאדם נתן בו אוח, שלא היו ילדיו דומין לו, וכמו גשים יולדות בריות משונות, וכשה"א אדם בקללה לא היו מוליד אלא בריות משונות דמות שדין וליקין, כעבור שנים ונביהם, והם רוחות רעות, וכן דרך בני אדם לקרוא למכוער הדמות ולחגשים רעים שדים, וכשהסיר קללתו הוליד בנים שדומים לו כמראה נאם ורוע

טוב

יחזקיהו רש"י : א) עיין כ"ר פכ"ד ונתחממה ב. ב) כ"ר פכ"ב ב' וכד'

וַיֹּלֶד בְּדַמוֹתָו כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ שֵׁשׁ: ^ד וַיְהִי יוֹמֵי־אָדָם אַחֲרֵי־
הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁשׁ שָׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ^ה וַיְהִי כָּל־יְמֵי־
אָדָם אֲשֶׁר־חַי תִּשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת: ^ס וַיְהִי־שֵׁשׁ
חֲמִשׁ שָׁנִים וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־
אֶנּוֹשׁ: וַיְהִי־שֵׁשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
אֶנּוֹשׁ שִׁבְעַ שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ^ז וַיְהִי כָּל־
יְמֵי־שֵׁשׁ שָׁתַיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתִשְׁעַ
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ^ח וַיְהִי אֶנּוֹשׁ
תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־קִינָן: וַיְהִי
אֶנּוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קִינָן חֲמִשׁ
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ^ט וַיְהִי כָּל־יְמֵי־
אֶנּוֹשׁ חֲמִשׁ שָׁנִים וּתִשְׁעַ מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמָת: ^י וַיְהִי קִינָן שִׁבְעִים
שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־מְהֻלָּאֵל: ^{יא} וַיְהִי
קִינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־

דָּמִי לָהּ וַיִּקְרָא יְת שְׁמֶהָ
שֵׁשׁ: ^ד וַהוּ יוֹמֵי אָדָם
פְּתֵר הַאוֹלִיד יְת שֵׁשׁ
תְּמִנֵי מֵאָה שְׁנַיִן וְאוֹלִיד
פְּנִין וְכִנָּן: ^ה וַהוּ פֶּל יוֹמֵי
אָדָם הָיָא תִּשְׁעַ
מֵאָה וְתַלְתִּין שְׁנַיִן וּמִית:
וַהֲיָא שֵׁשׁ מֵאָה וְחֲמִשׁ
שְׁנַיִן וְאוֹלִיד יְת אֶנּוֹשׁ:
וַהֲיָא שֵׁשׁ פְּתֵר הַאוֹלִיד
יְת אֶנּוֹשׁ תְּמִנֵי מֵאָה
וְשִׁבְעַ שְׁנַיִן וְאוֹלִיד פְּנִין
וְכִנָּן: ^ז וַהוּ פֶּל יוֹמֵי
שֵׁשׁ תִּשְׁעַ מֵאָה וְתַרְסַס
עֶשְׂרֵי שְׁנַיִן וּמִית: ^ח וַהֲיָא
אֶנּוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנַיִן וְאוֹלִיד
יְת קִינָן: ^ט וַהֲיָא אֶנּוֹשׁ
פְּתֵר הַאוֹלִיד יְת קִינָן
תְּמִנֵי מֵאָה וְחֲמִשׁ עֶשְׂרֵי
שְׁנַיִן וְאוֹלִיד פְּנִין וְכִנָּן:
^י וַהוּ פֶּל יוֹמֵי אֶנּוֹשׁ
תִּשְׁעַ מֵאָה וְחֲמִשׁ שְׁנַיִן
וּמִית: ^{יא} וַהֲיָא קִינָן שִׁבְעִין
שְׁנַיִן וְאוֹלִיד יְת מְהֻלָּאֵל:
^{יב} וַהֲיָא קִינָן פְּתֵר הַאוֹלִיד
יְת מְהֻלָּאֵל תְּמִנֵי מֵאָה
וְאַרְבָּעִין שְׁנַיִן וְאוֹלִיד
פְּנִין וְכִנָּן: ^{יג} וַהוּ פֶּל יוֹמֵי
קִינָן תִּשְׁעַ מֵאָה וְעֶשְׂרֵי
שְׁנַיִן וּמִית: ^{יד} וַהֲיָא
מְהֻלָּאֵל שְׁתַּיִן וְחֲמִשׁ
שְׁנַיִן וְאוֹלִיד יְת יֶרֶד:
וַהֲיָא

מְהֻלָּאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ^{יד} וַיְהִי כָּל־יְמֵי־
קִינָן עֶשְׂרֵי
שָׁנִים וּתִשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ^{טו} וַיְהִי
מְהֻלָּאֵל חֲמִשׁ שָׁנִים וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־יֶרֶד:
וַיְהִי

וַיְהִי מֵהַלֵּל אֶל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-
 יָרֵד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשִׁמְנֵה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: י וַיְהִי
 כְּלִימֵי מֵהַלֵּל הַמֶּשׁ וְתִשְׁעִים
 שָׁנָה וְשִׁמְנֵה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס
 יח וַיְחִי-יָרֵד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
 וַיָּמָת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-חֲנוּךְ:
 יט וַיְחִי-יָרֵד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-
 חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד
 בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיְהִי כְּלִימֵי-יָרֵד
 שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וְתִשְׁעֵה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיָּמָת: סא וַיְהִי חֲנוּךְ הַמֶּשׁ
 וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-מֵתוּשֶׁלַח:
 כב וַיְתַהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-
 מֵתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

וַיְהִי מֵהַלֵּל אֶל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-
 יָרֵד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשִׁמְנֵה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: י וַיְהִי
 כְּלִימֵי מֵהַלֵּל הַמֶּשׁ וְתִשְׁעִים
 שָׁנָה וְשִׁמְנֵה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס
 יח וַיְחִי-יָרֵד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
 וַיָּמָת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-חֲנוּךְ:
 יט וַיְחִי-יָרֵד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-
 חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד
 בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיְהִי כְּלִימֵי-יָרֵד
 שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וְתִשְׁעֵה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיָּמָת: סא וַיְהִי חֲנוּךְ הַמֶּשׁ
 וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-מֵתוּשֶׁלַח:
 כב וַיְתַהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-
 מֵתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

אבן עזרא

ונקח לא ינקה (שמות לד ז) (יח): כב חנוך בן ירד. נכתב ע"י "ויתהלך חנוך את האלהים" (ט) בטעם "אחרי די אלהים תלכו" (דברי יצ ה) (יח), וכן בתוב על גח "את האלהים התהלך גח" (למטה ו ט) (יח) וי"ט "התהלך גח" כמו הרגיל (יח) (ה):

קרני אור

טוב, והוא שנאמר, ויולד כדמותו כללמו: [ה] וקרוב לזה פי' רש"י בהבדל שבין הולך למתהלך, כי הולך נזכר על השם פניו לנכח אל מקום אחד בחפץ ללכת שם, ובכל הדרך אין לו פסק רק ילך עד הגיעו אל המקום שיריד להיות שם, כמו, הולך יצא לבלחם (למעט יח טו) ואין כן מתהלך, שאינו על החפץ למקום אחד ממה שהוא בו, כי אם על ההליכה לבדה, והוא נשאר במקום אחד, פעם מתהלך כה, ופעם מתהלך כה, כפי הירצה כי יש לו חפץ בהתהלכות הזו, וכן אם יקום ויתהלך בחפץ (שמות כא יט) כדרך הנרפאים שמתהלכים להרגיל עצמם בהליכה ובאור המקום, וכן נפל לבון זה על תנועת מחשבות הנפש כי גם הם הולכות, וזהו ויתהלך חנוך את האלהים שהיו כל מחשבותיו וממין זה כולם הסמוכים אל השם וכתובים אלל האדם, כמו האלהים

רש"י

שנה. ע"כ פירש מן האשה (י): (כב) ויתהלך חנוך. לדיק היה וקל (ס"א וקבל) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו

יהל אור

(יד) עיין בפ"י המעמדות להג" מ' יעבץ על מאמר ר' שמלאי (גדה ל, ז) (טו) התהלך מבנין התפעל יורה על ההתמדה ברנין ההוא: (טו) וענין הלך יורה על תנועה מיוחדת: (יז) ובשיטה ראשונה. התהלך נח, כדרך חנוך שלא היה כמוהו, ודרך התהלך את האלהים מעלה גדולה, והתהלך לפני, שכל הליכתו בעבור השם, כאשר כתוב ויקרא בשם ד' (שמות לד ה): (יח) ובשיטה ראשונה "חנוך לדיק גמור היה, והעד ויתהלך חנוך את האלהים, כמרגיל עצמו להיות בהייו עם המלאכים"

בדרכי האלהים, מושג בגדולת השם כפי שהתכרך לו, וממין זה כולם הסמוכים אל השם וכתובים אלל האדם, כמו האלהים

בזקורי רש"י: ג) תחומא אברה' אות יא ב"ר פכ"ג ד עיזובין יח ב.

בראשית ה בראשית

אונקלוס

כג וַיְהִי כָּל יְמֵי חַנוּךְ
תְּלַת מָאָה וּשְׁתַּיִן וַחֲמִישׁ
שָׁנָיִן : כד וַהֲלִיךְ חַנוּךְ
בְּדַחֲלָתָא דִּי וְלִיתוּהִי
אַרְי (לא) אַמִּית יָתָה יי :
כה וַחֵיָא מִתּוּשְׁלַח מָאָה
וַחֲמִנָן וְשִׁבַּע שָׁנָן וְאוֹלִיד
יָת לְמָךְ : כו וַחֵיָא מִתּוּשְׁלַח

כג וַיְהִי כָּל יְמֵי חַנוּךְ חֲמִישׁ וְשָׁנָיִם
שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה :
כד וַיִּתְהַלֵּךְ חַנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים
וְאֵינָנוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים : ס
שביעי כה וַיְחִי מִתּוּשְׁלַח שִׁבַּע וְשָׁמְנָיִם
שָׁנָה וּמֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת־לְמָךְ : כו וַיְחִי

רשי

אבן עזרא

לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הגני לוקח ממך

כד ואיננו . [ו] כי לקח אותו אלהים . מת (י) וכן „לקח נא את נפשי“ (יונה ד ג) (י) „הגני לוקח סתך את סחמד עיניך“ (יהו' כד טז)

ואח"כ פי' מה היה „ותמת אשתו“ (ס) [ז] וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה (יג), ולא ויסת (ט), והטעם אשר כתוב בדברי יוסף (תה' עג כד) „ואחר כבוד תקחני“ (י) וכן בסומר בני קרח (שם מט טז) „אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה“ (ט) והמשכיל יבין (ט) :

יהל אור

קרני אור

ועיין למטה הערה 23 : (יע) כלומר לקח נפשו והעלה אותה אל העליונים :

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו“ (למטה מת טו) „את האלהים התהלך נת“ (למטה י ט) „התהלך לפני והיה תמים“ (למטה יז א) : [ו] וכתב רב"ח, ומה שאמר „ואיננו“ הוא מלשון ר"ל „אל אין“ שהוא הודאת הדבר וקיומו, וכן בהרגום מדוקדק, ואיתוהי ארי לא אמית יתיה“ פי' והנה הוא עומד וקיים, שארי לא אמית אותו הקב"ה, וכן היה הגי' לפני הרד"ק ז"ל שכתב כפי' על התורה, ודעת התרגום גם קלת תכמים כי חטך ואליהו הכניסם האל חיים בג"ע“ , וכן התקוני מביא התרגום „ואיתוהי“ וכו', ועיין ארכ"נ גר שכתב ג"כ שהגי' הנכונה „ואיתוהי“ והמעתיקים והמדפיסים שיט ושבו את הענין, וכדפוס סביוניטא הגי' כת"א „וליתוהי ארי אמית יתיה ד“ , וכן גי' התוס' יבמות טו ב, וי"ל

(כ) פירושה מיתה : (כא) הוא מביא רק ראיה על מלת ולקה שהלקיחה נקרא מיתה : (כב) כי השלמים אין להם מגפה בעת מיתתם : (כג) כי לא חלה ולא כאב בעת מיתתו, ולא עלה בדעת בני דורו שימות כחצי ימיו, אלא יאריך כמו האחרים הדומים לו, ולא הרגישו בו עד שמת, זה הוא שאמר „ואיננו“ : (כד) פי' בהיות נפשי מכוונת לכבוד או תקחני, ונקרא כן גוויעת הלדיק, ונפש הרשע לא יקה אותה אלהים, אלא תרד שאול, וכן פי' הח' ז"ל (תה' ס) „מלת לקיחה בלא דבר הוא התהברות נשמת הלדיק עם העליונים שאינם גוף, ולא ימותו לעולם, על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם“, עיין למעלה (הערה יח) :

הירושלמי ויזכ"ע, ועיין ג"כ קכ"א ב' ברשב"ם ד"ה „קפלו“ שכתב דהאי תנא דס"ע הוא וס"ל דהאי ואיננו כי לקח אותו אלהים, היינו שמת בחצי ימיו, וכן הוא בכ"ר פי' כה חנוך פעמים לדיק פעמים רשע אמר הקב"ה עד שהוא בלדקו אסלקו, וכן הוא (זהר בר"א דף נו ב) „חנוך זכאה הוה זקב"ה תמא ליה דיסרת לבתר, ולקיע ליה עד לא יסרת“, ועיין פרקי הללחא להרמב"ם פי"ב דגרים ג"כ „ארי אמית יתיה ד“, וכתב עוד שם „ואם אמרת אתה המעין שתפרש כי לקח אנהו אלהים בלא המיתו, אלא שהעתיקו ממקום למקום, והוא עד עתה נשאר בכדור הארץ, הנה זה ג"כ כפל, להיות משך זמן חייתו יותר גדול באמרו, ויהי כל ימי חנוך החם וששים שנה ושלש מאות שנה, הנה מהכרח נשלמו ימיו ולקחו ד' אל הנעימות השלם“, ועיין מה שכתב הג' שיר' באגרותיו לסד"ל אגרת ג' שכן נכון יותר „וליתוהי השם“ במס' ד"א ספ"א נחשב חטך בין תשעה

(כה) ושם פי' הח' ז"ל „שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כשאר כל בני אדם, כי מי גבר יתיה ולא יראה מות, וזה הוא הטעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים“ : (כו) ובשיטה ראשונה, „כי זאת הלקיחה מעלה יתירה לנשמת החסידים“ וכן כתב צמ"י יסוד מורא שער יו"ד „וככה אמר המשורר „אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקהני סלה“ (תה' מט טז) ומלת „יקחני“ מעלה גדולה כמו „ואיננו כי לקח אותו אלהים“, וככה ואחר כבוד

קבלת רבותיט, ועיין לחם ושמים שפקיים ג"כ האסתחא הוה וכתב כי הוא הישרא : [ז] והנה שם אלל אשת הניבא נאמר במגפה, אפ"י שאמר „הגני לוקח“ שידמה שהיתה טובה ומסודה וכפ"כ אשת הניבא, אפ"י לא היתה שלימה, לפיכך אמר במגפה, כי כאב אנוש היה לה בעת המיתה וזהו מגפה, וכן „כי ינוף שור איש את שור רעהו ומת“ (שמות כא לה) וכן בכ"ר (פ' כה) בשאלת המינין לר' אבהו שהשוו את חנוך לאלהו, במלת לקיחה, והוא השווה לאשת יחזקאל שמתה וכתב כה ג"כ לקיחה, אם ללקיחה אהם דורשים, נאמר כאן לקיחה, ונאמר לבן (יהו' כד טז) „הגני לקח סתך את מחמד עיניך במגפה“, כרי שמתה במגפה :

ובתחומא

בגזרי רשי : ד) כ"ר פכ"ה א ילקוט רמז מז

אונקלוס

בראשית ה בראשית מט 97

מתושלח אחרי הולידו את
 למך שתים ושמונים שנה ושבע
 מאות שנה ויולד בנים ובנות:
 כי ויהיו כל ימי מתושלח תשע
 וששים שנה ותשע מאות שנה
 וימת:ם כח ויהי למך שתים ושמנים
 שנה ומאת שנה ויולד בן: כס ויקרא
 את שמו נח לאמר זה ינחמנו
 ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה
 יהוה: ל ויהי למך אחרי הולידו את נח חמש

פתר דאוליד ית למך
 שבע מאה ותמנן ותרתין
 שנין ואוליד בנין ובנין:
 כו נהו כל יומי מתושלח
 תשע מאה ושתין ותשע
 שנין ומית: כח ותיא למך
 מאה ותמנן ותרתין שנין
 ואוליד בר: כס וקרא ית
 שמה נח למימר הין
 ינחמנא מעובדנא
 ומלאות ידנא מן ארעא
 די למטה יי: ל ותיא
 * יטעים הנריש קודם התלשא

אבן עזרא

כט ושעם זה ינחמנו כמעשינו שידע על ידי
 אדם (כו) כי נביא היה ינח (ה) כי על יד זה
 הנולד (כט) תחיה האדמה (ו) וכן או ראו זה
 בדרך חכמה, וכן היה כי על ידו נתקיים
 העולם (ז) גם הוא היה איש האדמה (ח) כי כן
 כתוב (ט), גם יתכן שנקרא שמו נח כסו

נופל על השם ואתה לריך לקרות שמו מנחם (ח):

קרני אור

[ח] ובתחומא ברא' (סי' י"א) מנין היה יודע לומר, זה
 ינחמנו ממעשינו וכי נביא היה, אר"ש בן
 יהולק למודין היו שבעה באמר הקב"ה ארורה האדמה
 וגו', אמר אדם עד מתי, א"ל עד שיוולד אדם מחול, כיון
 שנוול נח מחול, מיד ידע למך ואמר ודלוי זה ינחמנו, ודברי
 התנחומא מוכחים גם כוהר ברא' דף נח ס"א, וכחכ
 גדל, אין לורך שיהי' המאמר לרך נבואה אלא כאלם
 האומר הדבר הטוב הזה יהי' נחמתי מדבר אחר רע, ובאמת
 מי שיש לו זרע הוא מתנחם בעמלו ויגיעו, כי יגיע לטובת
 זרעו אשר אהב, ומי שאין לו בנים על הרוב מתעלל
 בעבודתו ואומר ולמי אני עמל ומחכר את נפשי מעובד:
 [ט] ובתחומא ברא' (סי' י"א) עד שלא נולד נח פושין
 מלאכה בידיהם לכך כתיב, ומעצבון ידינו,
 נולד נח התקין להם מחרשות מגלות וקדומות וכל כלי
 מלאכה, וכן הוא כוהר ברא', בקדמיתא לא ידעי למזרע
 ולמתלב ולמתרב והו עבדי פולחנא דארעא בידיהו, כיון
 דאתא נח אחקין אומנותא לכו': [י] וכן הוא בתחומא (ס"ג)
 קודם שנוול נח לא כשהיו זורעין היו קולרין, אלא היו זורעין
 חטים וקולרים קולים ודלדלים כיון שנוול נח תזר העולם

: (ל) ויחל נח איש האדמה (למטה ט כ):

רש"י

את מחמד עיניך (ה): (כח) ויולד בן. שממנו
 נבנה העולם (ו): (כט) זה ינחמנו. יניח ממנו
 את עלצון ידינו (ז) עד שלא בא נח לא היה
 להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ
 מוליאה קולים ודלדלים כשזורעים חטים
 מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה והו
 ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון

יהל אור

תקני (כס עג כד): (כו) מסורת היתה בידו מאדם
 כי אחרי מות אדם קב"ו שנה נולד נח, כי אדם הוליד
 את שת בן ק"ל שנה, שת הוליד את אנוש בן ק"ה,
 אנוש את קינן בן ל' קינן את מהללאל בן ע', מהללאל
 את ירד בן ס"ה ירד את חנוך בן קס"ב, חנוך את
 מהובלה בן ס"ה, מתושלח את למך בן קפ"ו, ולמך
 את נח בן קפ"ב שהם כולם אלף ששה וחמשים שנה,
 ואדם חיה תשע מאות ושלשים שנה, נמלא שנוול נח
 אחרי מות אדם קב"ו שנה, וכן איתא בס"פ ס"א,
 ובביאורים ישינים מביא בשם מ"י א"ל התוס' שמת אדם
 ששים שנה קודם שנוול נח, ונה הו' בדורות אלה
 הראשון שנוול אחרי מות אדם, ע"כ אמרו עליו זה
 ינחמנו וגו': (כה) פי' אדה"ר: (כט) מלה זה הונח על
 הדבר הנרמז עליו באלבע, והוא הקרוב במקום, ופעמים
 שיאמר גם על הרחוק: (ל) כי עד שלא בא נח לא היה
 להם כלי מחרישה והיו יגיעים בידיהם צמר ופסל להרוש
 ולזרוע, משבא נח שהי' איש האדמה והשב בשכלו להקל
 בעבודת האדמה, תקן כלי מחרישה, ומרש עם השורים
 והחמורים ולמדו בני העולם ממנו: (לא) ארון האדמה: (למטה ט כ):

מקורי רש"י: (ה) יהו' כד טו. ו) תחומא א ברא' אות יא ושם, שממנו נבנה העולם. ז) תחומא שם. ח) כ"ר פכ"ט
 א' ילקוט רמז מב ושם, או נחמן זה ינחמנו

בראשית ה ו בראשית

אונקלוס

וּתְשַׁעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיֻּלְדוּ בָנִים וּבָנוֹת: לֹא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שִׁבְעַת מֵאוֹת וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְשִׁבְעֵי מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס לִב וַיְהִי־נָח בֶּן־חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְדוּ נָח אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יֶפֶת: ו * וַיְהִי כִי־

לֶמֶךְ בָּתֵּר דְּאוֹלִיד יָת נַח חֲמִשׁ מֵאָה וְתִשְׁעִין וְחֲמִשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנִין: לֹא וַהֲוֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שִׁבְעַת מֵאָה וְשִׁבְעִין וְשִׁבְעֵי שָׁנִין וַיָּמָת: לִב וַהֲוָה נַח בֶּן חֲמִשׁ מֵאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד נַח יָת שֵׁם יָת חָם וַיָּת יֶפֶת: * וַהֲוָה כִּד

רש"י

אבן עזרא

(לג) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לת"ק אמר הקב"ה חס רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע של לדיק זה) ללדיק זה ואם לדיקים הם אטריות עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעינו ולא הוליד עד ת"ק שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (= דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא

ירובעל (י) ויאן אחר שעבד האדמה והצליחה (יב) ונח הפך העצבון (יג) „והטעם זה ינחמנו וננוח מעצבון ידינו“ (יד) [יג], גם נחמה בנוחה (יז) מעצבון הלב (יח), כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות (יט) [יד], והעד ירבשת וירבעל (ס), והשוואלים מי היה אשת קין ושת, מה טעם לשאלה הזאת, כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כולם [טו]:

א ומלת החל. מתה"ל (ה) והוא מבנין הפעיל (ו) לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה (י): את שם

יהל אור

קרני אור

(לג) פ"י לא קראוהו כן בתהלה דרך נבואה רק אחר שגדל ונתעסק בעבודת האדמה, וראו כי הלליה בעבודה זו אז קראוהו נח, כדרך שקראו לגדעון ירובעל, בעבור כי הוא נתן את מוצה הכעל וכתת את האשרה אשר עליו (שופ' ו לב): (לד) וכן פ"י רש"י ז"ל „יניח ממנו את עצבון ידינו“: (לה) כמזה שהיינו עובדים ועמלים בידינו: (לו) כי מלת נח תורה מנוחה, כמו „ונוח מאויביהם“ (אסתר ט טז): (לז) כי המנוח מן הלצה היא הנחמה, ויש ראייה לזה, „והיה ביום הניח ד' לך מעלכך ומרגנך“ (ישעי' יד ג): (לח) ושרשו „נחם“ ונגזר ממנו שם נח שלא כדת, כי על הרוב השמות שומרים הטעמים ולא המלות: (לט) כמו ירובעל (שופ' ו לב) שנקרא לפעמים ירבשת (ש"ס יא כא) שהטעם אחד לפי שהכעל יכונה גם בשם בשת:

לישבו קצרו מה שזרעו, ודברי התחומא מובאים ג"כ כזהר ברא', דהא חיבו אפיק ארעא ממה דאתלטייא דהוו זרעין חטין וקלרין גובין והדררין ונג"כ כתיב איש האדמה: [יא] ורנה"ז ישיג ע"ז ואחר האריכות יאמר ויותר זר לקרוא לו שם זה אחר שגדל ועבד את האדמה והלליה, ואם הוא הלליה, לא בעבור כן הלליחו אחרים, גם האדמה היתה בימי נח כמו בדורות שלפניו, והרדי"א יפרש שהיתה קללת האדמה רק לאדמ"ר בעבור חטאו ושארתי מותו שכה לאיתנה בלדת הבן הזה שהיה הראשון שטלד מעברה דורות האלו אחר מותו קצ"ז שנה, וגם ע"ז כתב דנה"ז כי זרים הם, כי העונש שגזר השם בעבור החטא לא היה לאדם לבדו, אכל לדורות פולס עי"ש מה שיפרש: [יב] וכן הוא במד"א ברא' (פ' כח), ולא קרא שמו זה השם כשטלד אלא לאחר כשחדש להם כלי המחרישה" וכן הוא כזהר ברא', ועל דא קרא ליה שמה על מה דייתי", פ"י שקרא לו בשם נח ע"ש העתיד שיתקן מנוחה בכלי אומנות המחרישה, ושד"ל כתב אולי נקרא שמו נח לא בהולדו אלא אחר שנים הרבה, וזה אחר שהמליא את

סיין, אז אמרו בני דורו זה ינחמנו ממעשיט על סיין המשמח לבב אנוש, ומנחם הפועלים מיגיעים ומעמלם: [יג] ובב"ר (פ' כה) ר"י אמר לא תדרש הוא השם, ולא השם הוא המדרש, לא הוה לריך קרא למימר אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו, ופ"י שהוא מענין מנוחה, ויש לפרש כי מלת ינחמנו מורכב מן שתי מלות וכלל כתב ינח"מט, ולפ"י שפיר טפל הלשון ינחמנו על השם נח: [יד] עיין לחות כבשר השמות, ובפ"י לאסתר א' יו"ד ונשמות ית ג' ובכ"אורי שם: [טו] ור"מ חפן, ואחריו רנה"ז, הסופ"ק, פ"י שהדורות הראשונים בכריאת העולם כל אחד נולדה עמו תאומה או אחות ותהי לו לאשה, ובדבר הזה היו כולם גדורים מעריות כי אי א"ש שם על לב להזדווג עם אשה בלא יודעה ומכירה, וכענין הזה האריך עד ימי למך שהוא התחיל לקחת שתי נשים שאינן אחותיו, וירדו אח"כ ממפתחן ונעשה כמו עתה שפעם הולידה האשה בן לבדו, ופעם בת לבדה וע"ז כתוב ויהי כי החל האדם לרוב ובנות יולדו להם כי נשתנה מנהגו של עולם ממה שהי' קודם לכן, שלא נולדו בנות לבדה, ועתה נולדו להם בנות בלי זכרים וכמו שמהגה הפולס עד היום:

וכן

מקורי רש"י: ט) כ"ר פכ"ו ב תחומא ב אות לע כשיטי, שות"ע מוזמר א, ילקוט רמז מג. י) ב"ר, שם שות"ע שם ועיין בהד"ל לא ב.

החל האדם לרב על פני האדמה
 ובנות ילדו להם : ויראו בני
 האלהים את בנות האדם כי טבת
 הנה ויקחו להם נשים מכל אשר
 בחרו : ויאמר יהוה לא ידון רוחי
 באדם לעולם בשגם הוא בשר

שריאי בני אנשא למסי
 על אפי ארעא ובנתא
 אתילידו להון : ויראו
 בני נברביא ית פנת
 אנשא ארי שפירן אנן
 ונסיבו להון נשין מכל די
 אתרעיא : ויאמר :
 לא יתקום דרא בישא
 דדון קדמי לעלם כדיל
 דאנן בשרא ועובדיהון

רש"י

אבן עזרא

לרב שם הפועל (א) : בני האלהים בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים (א), ויא בני האלהים במקום הזה קדש, והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם "בנים אתם" (דברי יד א) (ב) ויא בני האלהים בני שת, ובנות האדם בנות משפחת קין (ג) והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון (ד) בחרו להם נשים (ה) שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד (ו) והתולדות כתולדות על כן יצאו מהם נבורים, ויתכן שלקחו הנשים גם בחוקה (ז) : ג לא ידון רוחי יש אומר שהוא כמו וישב

בתחלה חתה דורש את שהוא לדיק ונולד כשהוא מהול ושצברהם ילא ממנו כו' א) : (ב) בני האלהים בני השרים והשופטים ב) דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים. ראה נתתיך אלהים : כי טבת הנה. א"ר יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול ככנס וצועלה תחלה ג) : מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה ד) : (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי

בשבל האדם : לעולם. לאורך ימים הנה

קרני אור

[א] וכן הוא (כ"ה פ' כו ה, מד"א, כרא' ו, יא), בני הדיינים, ואז"ת "בני נברביא" וכן תיוב"ע :
 [ב] ובפדר"א (פ' כג) אמר ר' יחזקאל בן קרח ישרים נקראו בני האלהים שנאמר בנים אתם לר' (דברי יד א) והמלאכים נקראו בני אלהים שנאמר, כגן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים" (איוב לח ז) ואלו עד שהיו במקום קדושתן כבמים נקראו בני אלהים שנאמר, וגם אח"כ אשר יבואו בני אלהים ועיין כפי' הגר"ל :
 [ג] ובפדר"א (פ' כג) ר' ישמעאל אומר משת עלו ונתיחסו כל הכריות וכל דורות הדיקים, ומקין עלו ונתיחסו כל דורות הרשעים הפושעים והמורדים, וכן הוא (זהר כרא' דף לה), מקין אחיין כל אינן חלפין ורשעים ומייבי עלמא", וכן הוא בת"ז, ועיין עקדה כרא' שער יא, וברדי"א מה שכתב מס' יובספון : [ד] ובב"ר פ' כו, רב כגא כסא ר' יוכי אמר הדנו ימים כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות ועל המזלות" כי יסוד חכמה זו נסד על החוש מס

והכת השנית בנות משפחת קין פחות המעלה, ומפני שהי' אביהם עובד אדמה נקראו המה בנות האדם, וכן קראו אותנה בנות האדם להיותן מזרע בני הארור אשר כבר נתמעט בהם הללם והדמות : (ו) חבמי המזלות : (ח) בדפוסים חסר הנקשר, ובכ"י נאמר, בחרו להם נשים כמו שהיתה וכו' : (ט) כי הי' נקראים בחכמת המזלות : (י) כי תיבת ויקחו תסבול שני פירושים, אחד כמו וישאו, והשני לקיחה בחוקה, אם לא היתה רוצה להנשא להן והולרכו לזה בעבור לורך דעתם כפי המערכת :

יהל אור

ע"י המלעי : (ג) מקור מכנין הקל מהכפולים, ושרשו רכב" וממנו רכ" רכ" רכ" גם "רוכ" ודומה עם "וידגו לרוכ" (למטה מה עז) ורוכ בניו (אסתר ה, יא) ויהי פירושו כאשר החל האדם להיות, או להרבות לרוכ, והרד"ק בשרשיו הביא עם "ורבה עליך חית השדה" (שמות כג כע) : (ד) והם נקראים אלהים, כמו "אלהים לא תקלל" (שמות כג כז) והדומים לו וכשיטה ראשון, ויש בדרש שבני האלהים מלאכים ירדו ממעלותם, וזה רמז למערכת עליונה והמשכיל יבין : (ה) וכתב ע"ז רנה"ו גם כפי' הזה אין עעם לנפילים שיאלו מבני האלהים : (ו) יתכן שבימים ההם הי' בני אדם נחלקו לשתי כתות הכת האחת נולדו משת בדמות אלהים, בשלימות גדולה מן הגובה וההזקק, והם הולידו בנים רבים, והם נקראים בני אלהים כי הם בני האיש הנברא בללם אלהים, או סמכם לאלהים להארות על גדלם והזקם, כטעם "כהררי אל" (תהי' לו ז), שלהבת יה" (ש"ה ח ו), והכת השנית בנות משפחת קין פחות המעלה, ומפני שהי' אביהם עובד אדמה נקראו המה בנות האדם, וכן קראו אותנה בנות האדם להיותן מזרע בני הארור אשר כבר נתמעט בהם הללם והדמות : (ו) חבמי המזלות : (ח) בדפוסים חסר הנקשר, ובכ"י נאמר, בחרו להם נשים כמו שהיתה וכו' : (ט) כי הי' נקראים בחכמת המזלות : (י) כי תיבת ויקחו תסבול שני פירושים, אחד כמו וישאו, והשני לקיחה בחוקה, אם לא היתה רוצה להנשא להן והולרכו לזה בעבור לורך דעתם כפי המערכת :

ושרשו

בקרובי רש"י : א) כ"ר כו ג, שומ"ט מוזר ט, אכדרי"ל פ"ב ילקוט רמז עו . ב) כ"ר כו פ וכן ת"א. ג) כ"ר ט ה, פס"ז. ד) כ"ר כו ה, תנחומא ד אות לג .

בראשית ו בראשית

אונקלוס

וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה : בְּיֵשׁוּב אֲרָכָא יְהִיבַת לְהוֹן מָאָה וְעֶשְׂרִין שָׁנִין אַם

אבן עזרא

הרבו אל נדנה (דה"א כא כז) (י"א) כי הגוף ל"ה כנרן (י"ב) [ה] והעד איתכרית רוחי (דניאל ז טו), (י"ג) וזו רק יהיה ידון שרש אחר (י"ד) כמו "אם יעלה לשמים שיאו" (איוב כ ז) (ט"ו) שהוא מנחי העין (ט"ז) וכמוהו נשא (י"ח) ורבים אחרים, וי"א שמשקלו כמו "וישב העפר" (קהלת יב ז) (י"ט) והוא מנורת דין (י"ט) [ז] כי הרוח דין בגוף (כ) [ח]: בשגם. השי"ן כמו שככה (כ"א) [ט] ויהיה טעמו לא יעמד רוחי, שטאתי היתה (כ"ב) וכן קהלת אמר "והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה" (קהלת יב ז), רק רוח האדם לברו (כ"ג)

רש"י

רוחי נידון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסגול כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אם או דבר קשה. כיוצא בו עד שקמתי דבורה (י) כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אחריו בעבור זה החפס (י"ג) [ז] ועוד בעבור שהאדם

קרני אור

בנראה בעין ממלכ ומהלך הכוכבים ומשמים שעבור עליהם, וכן האריכו ימים לדעת ולהתבונן בהם כדי לעמוד על אלו החכמות האלהיות, אשר אי אפשר הנעתם רק בנסיונות גדולות ועיונים הרובים מאוד, ומהם יחלו החכמה הזאת דורות הנדיקים אשר יקומו מאחריהם: [ה] ובב"ר (פ' כו) ר' הונא בשם ר' אחא אמר לא ידון בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה, אין אני מחזיר רוחות אלו לנדנה, ויתכן שזהו דעת אונקלוס בתרגום, לא יתקיים דבר בי"א הדן קדמיה: [ז] ור' יהודה הויג פי' לשון ריב ומדון ומהו, ויהי כל העם נדון (ש"כ, יט יוד) וכן פי' הריק"ם הביאו הרד"ק בשרשיו שרש דון לא יהיה רוחי העליוני שנפתח באלים במריבה עוד לעולם עם הגוף, כי הוא אינו נהנה בתאוות הגוף, והגוף נמשך לתאוות הבהמות, וזה כאשר הוא בשר, ובתולדות הכשר שקועות וקבועות התאוות האריך מאה ועשרים שנה, אם יחזרו בתשובה והם לאו אכלה אותם מן העולם, וכן פי' הרש"ד, ולשד"ל נראה יותר דברי רש"י ורש"ם שפי' אל יחי רוחי נדון ונכון לעולם במשפטי האדם אם להשחית אם לרחם: [ז] וכן אר"ל (מנהגי קח, א) דוד המלך אין חייך לעולם, ואין נדונין שני' לא ידון רוחי באלים לעולם, לא רוח ולא דין: [ח] אמר השם הנה כלי ספק לא יספוט השכל שנראתי במין האנושי באלים כבוס עת, אם לא אקח בזה ענה ר"ל בלא ימכול בו השכל בדרך שיתנהג האדם בדרך הישרה (רלב"ג): [ט] ולדעת רז"ל (ב"ר פ' כו ילקוט ברא רמז מד) הוא משרש "גם" וענינו סכסוך, "אני אמרתי שמהא רוחי דנה בהן, והן לא בקשו הדיני משגמן ביסורין וכו' הדיני משגמן אלו באלו" ופי' המפרשים שהוא לשון קישור וחיבור ודחוק אלו באלו, על דרך שכתוב "וסכסכתי מלרים במלרים" (יב"ע י"ט, ב), ונהי' יפרש משרש "שנה" ויאמר שבשגנתם מן הדרך הטובה, אף הרוח בשר ועור לו: [י] והרמב"ם ז"ל פי', לא יעמוד רוחי באלים לעולם, בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרוח על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה,

יהל אור

(יא) ושרשו נדון והנה ת' הדגש, וכן הביא הרד"ק בשרשיו שרש נדון וז"ל "ויש מי שפי' מזה הענין לא ידון רוחי באלים שהגוף לרוח כנדון, ויהיה מזה הכשר ג"כ, והנה ת' הדגש והיה ראוי להיות ידון בפלס יגוש ויהיה נהסרי הפ"א שפאהם נו"ן ויהיה "הנה ת' הדגש כפי שהוא בווד יעקב (למטה כה כט) שמשפטו להיות ויוד, כן "לא ידון משפטו לא ידון ששרשו נדון ורנה"י "ישג ע"ז עיי"ש: (יב) ופי' "לא יהיה הרוח בתוך נדנו שהוא הגוף לעולם אלא אוליה אותה ממנו ואכלה הרוח והגוף: (יג) וסוף הפסוק "אנא דניאל בנו נדנה", ופי' נדנה תיק, ונרתיק ההרב נקרא נדנה ויקרא תיק, וכן הגוף תיק וכלי לנפש: (יד) ר"ל דון, ונדנה שרשו נדון והם בני שרשים ופי' אחד: (טו) ששרשו שוא: (טז) וכן כתב רנה"י "אבל העיקר שהוא מנחי העי"ן": (יז) שרשו שוא מנחי העי"ן, הרי שני שרשים שוא, ונשא, בטעם אחד: (יח) שהוא בחולם, וטעמו כאלו הוא בשורק, וכן זה ידון כאלו הוא בשורק: (יט) ר"ל שאין ענינו נדון כי אם דין:

(כ) כי הרוח הנפשי נתון באלים להיות דין וסליט על גופו לבהור בטוב ולהרהיק הרע, ואגשי הדור הרע השחיתו מעלליהם עד שאין עוד תקוה מהם שישוב הרוח הנפשי אל ממשלתו להיותו כדיין על כחות גופו המתאוויות, כי גם הרוח הנפשי נוטה אחר ההומריות ותאוות הבהמיות: (כא) פי' השי"ן של בשגם אינה מן השרש, כמו שין של "שככה לו" (תה' קמד טו) שפי' אשרי העם אשר ככה לו, לפי שהוא נקוד סגול וגם שי"ן של בשגם אעפ"י שהוא פתוח דינו כמו היה כסגול כמו "שלמה אהיה" (סיר א ז) שקמתי דבורה (שופ' ה ז) כמו "שקמתי שלמה", כי "השי"ן תבמש במקום את "כל המעשים שנעשו" (קהלת א יד) שיבוא אחרי המלך (שם ז יב) וכלל גדול הוא לכל מקום שהבי"ת והשי"ן משמשות ביהד על תיבה "אחת", שימוש במקום מלת בעבור, או בשביל כמו בשלי הסער הגדול הזה (יונה א יב) ופה שהבי"ת והשי"ן משמשות על מלת "גם" בשגם פי' כמו בעבור שגם: (כב) כי לא באה נייסודות הגוף, ולא מן השכלים, רק הוא רוח השם שנשם בהאדם מפיו, והיא מדרגה היותר גדולה, שהוא ההלק האלהי אשר באלים, הנלחי והקיים לעד:

(כג) שרתשוב אל האלהים אשר נתנה, כי היא לבדה היתה מאתו: (כד) זה קשור עם לא ידון שפי' למעלה לא יעמוד רוחי, וככה פירושו רוח שהיתה באלים מאתי לא יעמוד בעבור זה החפס:

כלומר

מקורי רש"י: (ה) שופ"י ה ז.

אונקלוס

בראשית ו בראשית נא 101

יְתוּבוּן : ד גְּבִיָּא הוּו ד הַנְּפִילִים הָיוּ בְּאֶרֶץ בְּיָמֵי הָהֵם בְּאֶרְעָא בְּיָמֵי הָאֲנָן רש"י

אבן עזרא

בשר (כ) והוא יגיע עד עת (ט) ויהסר כאשר יצא העשוי לעושה (כ) [יא], והיו ימי י"א שנה קצב כל האדם ואם סצאנו יותר כן, מצאנו מעט, רק על הרוב ידבר, ואין זה אמת, כי הגה שם חיה שש מאות, וכל הדורות אחריו היו שנים רבות (כ) [יב] ובימי פלג הסרי השנים [יג] ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה (כ) והאמת מה שאמר הסתרים ארמית שנתן קץ לאדם (י) [יד] בשעם עיד ארבעים יום (יונה ג ד) ואם ישונו יבלטו, ואם לא ישונו וימותו (י), ואל תשים לבך אל מספר "ויהי נח בן חמש מאות שנה" (למעלה ה לב) (י) כי אין מוקדם ומאוחר בתורה (י) [טז] והגה בתוב "וימת תרח בחרן" (למטה יא לב) ואחריו ויאמר ד' אל אברם לך לך מארצך (שם יב א) ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהי' יצחק בן ל"ה שנה (י) [יז] ורבים כמוהו (י) [יז] : ד' ופירוש נפילים . (ט) (ט)

יהל אור

(כה) בלומר בעבור אשר הוא גם בשר ואינו רוח עליון לבד כ"א מורכב מבשר ורוח שני הפכים המריצים תמיד זה עם זה, וכנוי "הוא" שב אל האדם שזכר בפסוק, לא על הרוח שהוא ל"ג, וענינו האדם הוא גם בשר ולא רוח לבד : (כו) והוא העת שהזכיר כי מיום הלידה עד העת שהוא יוסיף אומץ ויהסור (כז) העושה הוא רמו למשל שהוא סבת הפסד האב והולד הכן, וכמו שפי' בשם אחרים (למעלה ג ח) בפ' "ביום אכלך ממנו מות תמות" : (כה) ובשיטה ראשונה, "והי' ימיו כדברי המתרגם, וי"א כי ק"כ שנה מועד קוץ לרוח האדם כמספר שנות השמש על פי הכמי המזלות, ואינו נכון, כי שם היה אחר המכול ת"ק שנה, ובעבור שכתרו נשים נולדו להם הנפילים, וגם אחרי כן אחר המכול" : (כט) ואם רואים אנהו שיש אנשים שיהיו גם תשעים שנה, וגם יותר מזה, וככה אמרו הטבעיים, שעם היות ימי האדם קצובים כפי הטבע הכולל, הגה לא ימלא אהל מהם שימות מיתה טבעית לכליון הליחות הרשי, כי כילס ימותו מרוע ההנהגה, ומיני ההלאים ושאר הסבות : (ל) בן ת"א "ארכא ויהיבנא להון מאה ועשרין שנין אס יתובון" :

קרני אור

ואיש ראוי להיות רוח אלהים בקרבו : [יא] וכתב הרלב"ג, והסבה בזה כלו, איך ביסודם מאלו הפירושים הוא מפני שהקטיד להיות מבני אדם הוא ג"כ בשר, וימלא מוכן מפני זה להמשיך לתלות הגופניות, עם מה שכבר למדו מזה, מאלו האנשים הנשקטים באלו הפעולות המנוונות, עד שלא יתכן שיקנה האדם השלימות האמון בו כבדראתו : [יב] וע"ז כתב הרד"א שאין זה קוש", כי לא היתה הכונה בגזרה הזאת במיד ולדורות יתחילו האנשים לחיות זה המספר מהבנים, כי איך יתכן שיפתקו הבנים מן הקלה אל הקלה פתאום, אלא שילך תיות בני אדם ומספר ימיהם הולך ומתמעט בתכונן בירידה תמידית, עד שיגיע אל הגבול שהוא ובס' יעמוד הטבע האנושי ולא יוסיף, וגם הזמן שהוא אינו שכל האנשים יגיעו אליו, אלא שהאדם ככלא ימנעו מונע מסבות חילוניות ופנימיות ימי' גבול חייו הטבעיים כפי לחותו הרשי ק"כ שנה או בקרוב אותו הגבול לא יותר מזה : [יג] והבטורה בפמ"ו מהחלק הבני כתב, כי מה שנמצא בתורה מחדת ימי' האנשים ההם, אינו אומר שלא חיו הימים ההם רק האנשים ההם הנזכרים לבדם, ואמנם שאר בני האדם חיו הימים הטבעיים הנוראים והיתה הזרות הזאת באנשים ההם, אס לסבת רבות למונע והנהגתם, או על דרך המוסת", והשיב עליו הרמב"ן ז"ל עי"ש, ועיין ברד"א בהרכה להשיב על קלי הדעת שאמרו שלא חיו שנים הקדמוניות באותם דורות הראשונים שנות חמה כ"א חדשי לבנה המסלמת סבוכה בכח ימים בקירוב, ומהלכה תקרא שנה מלשון שניות לפי שחוזרות שנית למקום שהתחילה ממנו : [יד] וכן הוא (ילקוט כר"א רמו מו) והי' ימיו ק"כ שנה שהרבה היה הקצ"ה מלמעט על דגו של מכול שלא יאבדו לפיכך התרה בהם ק"כ שנה (דבשו ז"ל והי' ימיו ונ"י שימי ההתראה הי' ק"כ שנה) : [טז] עיין (קהלת רבה פ"א, ס"א לא) שהביא דוגמאות רבות מזה, ועיין כרייתא דל"ב מדות "מדה ל"א מוקדם שהוא מאוחר בעיני" וכפי' הרב התי' רל"ה ק"כ בספרו "נתיבות עולם" שהביא משלים רבים ע"ז ובס' "משיב דבר" להרב התי' רי"ד, ועיין כלשון למודים להרמ"ח לזאטו למוד יו"ד סדר ד' שהביא דוגמאות רבות ממדה זאת : [טז] והגאון ר"י מוסקאפי כתב, ומה שאמרו

שנולד אברם קל"ה, וכתוב, ואברם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנו' נחמר מן קל"ה מאה שנה, נשאר עוד מן שנות תרח ל"ה שנה, ואיך אמר הבחוב וימת תרח בחרן, רק בעבור כי אין מוקדם ומאוחר בתורה : (לה) וכן פסוק הנפילים היו בארץ ראוי להיות אחר ויקחו להם נשים, קודם לא ידין רוחי : (לו) רבג

הפירושים
 מסורי רש"י : ו) סד"פ פ' כח (עיין הפרת התי' ר"ד דאטענער אות נכ שם ועיין רש"י כר"א יח ג ובכמ"ד : יט . ז) כ"ר פכ"ז ז .

בראשית ז בראשית

אונקלוס

וְאִי פְתַר בְּן דִּי עֲלִין
בְּנֵי רַבְרַבִּיא לִנְת פְּנֵת
אֲנִישָׁא וְיִלְדִין לְהוּן אֲנִין
בְּבִרְיָא דְמַעְלַמָּא אֲנִישֵׁן
דְּשִׁמְא: ה' נחוא י' ארי
סְנִיאת פִּישַׁת אֲנִישָׁא
פְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא
מַחְשַׁבַת לְפִיָּה לְחוּד פִּישַׁת
כָּל יוֹמָא: י' וְתַב י'
בְּמִימְרָה אֲרִי עֶבֶד יְת
אֲנִישָׁא פְּאַרְעָא וְאִמְר

וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי
הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ
לָהֶם הַמָּה הַגְּבֻרִים אֲשֶׁר מְעוֹלָם
אֲנִשֵׁי הַשָּׁמַיִם: פ' מַפְשִׁיר הַיִּזְרָא יְהוָה כִּי
רָבַה רָעַת הָאָדָם בְּאֶרֶץ וְכָל־יִצְרָא
בַּחֲשַׁבַת לְבָבוֹ בְּקַרְבַּע כָּל־הַיּוֹם:
וַיִּנָּהֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם

רשי

אבן עזרא

וגם אחרי כן. הע"פ שראו בהבדן של דור
אנוש שעלה חוקיינוס והקיף שלים העולם לא
ככנע דור המבול ללמוד מהם (ח): אשר יבאו.
היו יולדות ענקים כמותם (ט): הגבורים.
למרוד במקום: אנשי השם. חומן סנקבו
בשמות עירד מחויאל מתושאל סנקבו ע"ש
לכדן שנמוחו והותשו (י). ד"א חנשי שממון ששמו את העולם (יא): וינחם ה' כי עשה.

ושיפיל) שיפול לב הרואה אותם, שיתמה
מגיבה קימתם (ז) ויזן וטעם אחרי כן אחר
המבול (ח) ויחן, והנה בני ענק בתחלה היו
ממשהת בני האלהים (ט): וינחם ד'.
ידוע כי לא אדם הוא להנחם (ט) רק דברה
תורה כלשון בני אדם (י) וינחם כי המשחית

יהל אור

קרני אור

הפירושים בביאור מלה זאת, ורו"ה כתב, הנפילים
לא נהכרר טעם שמש, וכן רפאים, וקראו גם לזאתים
רפאים, לפי שכל הרפאים נמחו מן התרץ, ורק שג
נשאר, ואותו הרגו משה וישראל, נטשה להם לגלה
לקרוא למתים רפאים, ויהרפאים יהוללו" (איוז כו ה)
שחמר איוז, והוא היה בימי קדם, הם רפאים ממש
שאמר לשבה המקום ית', גם הרפאים הרמים יגוללי
ויפחדו ממנו: (לו) ואמר כי בימים ההם היו בחרץ
אנשים בעלי קומה יתירה מאוד, וכמו שהבאתי למעלה
דעת המורה באריכות ימי הנזכרים שהיו יהודים, כן
היו הנפילים יהודים ביתרון מדת גופם, והם הנקראים
נפילים וענקים:

אין מוקדם ומאוחר בתורה יש לפתור כי אפילו מה שדחה
מוקדם או מאוחר חוץ למקומו הנאות, אינו לא מוקדם ולא
מאוחר לפי האמת, אבל אינו מובנו במקום הראוי לו לפי
יובד הכוונה האלהית, ואם לא נשיג זה לקטרנו, וכבר
הסתדל הרמב"ן במקומות הרבה מביאור התורה להסבין ולהורות
שאם היות מעולטלים שכליה של תורה מלד סדר הזמן שבו
נמכבו הדברים, אין טעולם אלא לכונת סדר אחר באליו
הוא נשא את נפשו המסדר העליון כ"ה, מלכד מה שהולך
מלכ הכתובים עד"ו כדי שיונה מקום ליסודותיה ולא יתבלבל
סדר השמות היולאים מהם, והוא אללי מה שכונן רש"י ז"ל,
באמרו כפ' תזריע, אחד לעולה, ואחד למעלה, לא הקדימה
הכתוב אלא למקרא, אבל להקדמט חשאת קודמת לעולה:
[יז] והרש"ם (יריעות שלמה ח"ג יריעה ח) פי' שעינו
ינחה חוץ לגדר הטבעי שהדבר מוטבע עליו,
שלא נכרה הדבר כדי שיפול, כ"א שימורד, הו' ישב, או
ישכב, שכל אלה המעמדות הדבר מוטבע, אבל לא ביהיה
נפול, והרי הנפילם א"כ מעמד בלתי טבעי לדבר שלפיכך
בא נפל כגון, שהוא זר"ן נפעל האמתי"ו, והיינו שאינו נפול
כדלון עלמו, כ"א נפעל ומוכרח מלד חוץ, ויהיה מעטן, פלה"
גם שם נפיל, הנפילים היו בארץ, והיינו מופלאים כגובה
קומתן ויולאים מדרך הטבעי, והרד"א פי' בעטין אחר פיי"ש:
[יח] והקרוב אלי, כי חס לקח אשתו מכנות הנפילים, וע"כ
מכינו ילאו ענקים וגבורים ונפילים, כי הענקים
שבארץ כנען מכני חס הם, וגמרוד שהתל להיות גבור בארץ
הוא בן כוש בן חם, וגלית וחבריו גבוי הקומה היו מכני
פלשתים בני מזרים בן חם, ומשאר משפחות בני נח לא מצינו
שילאו מהם ענקים כאלה (רנה"ו): [יט] המאמר דברה תורה כל'

(לח) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, א"כ או שהינה נשי בני
נה מורעס וידמו להם, או שיודה במאמר
הדורש צעוג שפלט מן המבול, ויוסיף הוא (הח' ז"ל)
שנמלטו גם אחרים עמו, עיין בביאור שד"ל שיפרש ג"כ
"אחרי כן" אחר המבול: (לט) והיו נקראים בני
האלהים, כהיותם בתכנית השלימות מן הגובה והחוזק:
(מ) כי אין שנוי חפץ בו ית' ויתעלה, ולשון נחמה
הוא תגודת הלב מעלה לעלה שכנגדה, פעם מן
הרעה לטובה, ופעם להפך, כגון "וגחמתי על הטובה"
(ירמי' יח י) מה שאין כן בבו"ית: (מא) על דרך
משל, כי אין לפניו ית' על דרך האמת לא שמחה ולא

בני אדם השתמשו חו"ל במקומות הרבה (קדושין יז ב, גרמות
כפס"ז (ברא' ו ז), דברה תורה כלבון בני אדם" וע"ז כתב גם המגלה הח' רש"כ פי' זה להרחקת ההגשמה וראינו
מזה

בקרוב רש"י: ח) כ"ר כס. ט) כ"ר כס. י) תחומא ב ברה' לות מ', כ"ר כס. יא) תחומא כס וכיין כפרס
ט"ו, כ"ר כס, פס"ו.

בקרוב רש"י: ח) כ"ר כס. ט) כ"ר כס. י) תחומא ב ברה' לות מ', כ"ר כס. יא) תחומא כס וכיין כפרס
ט"ו, כ"ר כס, פס"ו.

נחמה היתה לפניו סברתו בתחבובים שאלו היה מן העליונים היה ממרידן יב) : ויתעצב. האדם: אל לבו. של מקום עלה במחשבתו של מקום להעליבו וזהו תרגום הונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל.

מה שעשה יראה שניחם (מב) , וטעם ויתעצב אל לבו. הפך, ישמח ד' במעשיו" (תהי קד לא) (מב) וכן כי טוב בעיניו שיקבלו גבראיו חסדיו (מג) וי"א כי וינחם כמו, מתנחם לך להרגך" (למטה כו), (מב) (מב) [כא] ויפרשוהו ווע"ד (מב) ואמרו כי לבו היא הנביא (מב) ואלו היה בן לא היה אחר ויתעצב מלת אל (מב) ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב (מב) [כב] :

לשון נחמה שצמקרא לשון נמלך מה לעשות וכן אדם ויתנחם. ועל עבדיו יתנחם. וינחם ה' על הרעה. נחמתי כי המלכתי כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתחבל על אבדן מעשה ידיו יג) כמו נעלב המלך על בנו יד) וזו כתבתי לתשובת הפיקורוס אחר ששאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הכולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעלב אל לבו אמר לו כולד לך בן זכר מימך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת מותא חדותא בשעת חבלא חבלא. אמר לו כך מעשה הקב"ה חע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן שו) (ועיין בראש"ם) בשביל הלדיקים העתידים

יהל אור

עלכון, ולא ישתנה ממדה למדה, וכאשר השמחה והעלבון באדם בלב, לפיכך אמר דרך משל על האל ית' אל לבו: ומב) להרואים יתדמה שניחם ממה שעשה, אחרי כי הוא ברא מקודם, ואח"כ מכלה אותם: (מג) הפך מויתעלב, "ישמח ד' במעשיו", והכל דרך משל, וכמו שהאדם שמח על הדבר הישר בעיניו, ויתעלב על הדבר הרע בעיניו, כן היה הספור על האל ית', והוא על דרך העברה, (ובתהי קד לא) כפ' ישמח ד' במעשיו, פי' הה' ז"ל כי זה על עמידת הכללים, ופי' ויתעלב אל לבו, על היותם נפסדים, והעקידה בשער יא כתב, אמנם הימין עלכון עלמו הוא באמת כנוי מיוחס להפסק השפע משופע מאתו, כמו שעל המשכו והתפשטו בשפע אמר "ישמח ד' במעשיו", עזו וחדוה במקומו" דה"א טו כז), ובסיסה ראשונה, וינחם ד', הלילה כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה על דרך האדם, כי המדבר הלא אדם, ג"כ השומע, כמו ויעל, וירד, ישמח ד' במעשיו, ויתעלב אל לבו, והנה שמואל אמר וגם "נלח ישראל לא יסקר ולא ינחם" (ש"א טו כט), ושם כתוב "יהמתי" ועיין (שמות לב יד) כפ' "וינחם" פי' הה' ז"ל "הלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו "ויעל", "וירד", "ישמח ד' במעשיו" ויתעלב אל לבו, ועיין ביאורי שם:

קרני אור

מזה שהאמר שמי קודם זמנו של המצב"ם ז"ל כבר השתמש במאמר דברה תורה כלשון ב"א על הרחקת ההנשמה, ולא כדעת הזמרים שהמצב"ם הוא הראשון שהשתמש במאמר זה לכונה ז"ל ועיין עקידה ברא' שער יא: [ב] ואו"ת, ואמר במימריה לתת צד תוקפיהו כרעותיה" והכוונה עלה על "לבו של מקום להעליב האדם, וכתב הרש"ד טעם מדרך פשטות הכתוב כדי להרחיק מדת העלבון מהאל ית' שהוא מדומה ונשגב מכל מדה פחותה, ועיין אור"ג ברא' סי' 21 ובס' יא"ר על התרגום, ובס' לתם ושמלה, ובשמלת גר, ועיין עקידה דברים שער פ"ז ובס' תראה השגות מליאנס ז"ל באומרים מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה ומתחרים שמו (תגינה ה ב) וכונת מי שאמר כאן בבתי בראי כאן בבתי גואי (שם) והכל להורות איך יאמר בו ית' זה וכיו"ב, ומעתה לא תשומם באומרו ויתעלב אל לבו, כי הוא כמו, והמה מרו ועלנו את רוח קדשו (ישעי' סג, יוד) וההבדל בין נעלב ובין התעלב כתב רמב"ם כי אותן שנעלבו הם בטבע כשיארע לאדם לרע יעלב ממנה, כמו כי נעלב המלך על בנו" (ש"ב, יט, ג), כי נעלב אל לוד (ש"א, כ, לד) וכדוגמתן אין לסמוך אל השם, אבל מתעלב הוא על המתכוון בדבר ולר לו, ולא מלינו רק זה, ופעם שני "ויתעלבו האנשים ויחר להם מאוד" (למטה לד, ז), לפי שהתכוונו הרעה שעשה, וכאמרו כי נבלה עשה וגו' וכן לא יעשה, וכן כניכול כשנחם הב"ה וחשב למחות את האדם ראה שהוא כלי חפץ והתעלב לאבדו: [כא] עיין יבל אור וכדברי ר' נתניה (ב"ר פ' כו), מתנחם אני שכרתי אותי מלמטה, וכן ר' לוי (שם), מתנחם אני שפשתי אותו וניתן בארץ, ופי' המפרשים מלשון נתמה ושמחה: [כב] כל עיני שרלכו השם ולא אמרו לנביא בעת ההיא אשר פטר ס

מחט: (מה) ושמ פי' הה' ז"ל מגזרת נחמה, והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך, והי"א רוצים לפרש גם פה מלשון נחמה: (מו) ווע"ד, וי"ג "ווע"ד" והוא לשון ערבי, וככ"י הגי' "ויפרשוהו מגזרת אשיר" וכונתו למה שפי' שם (למטה כז מב) בשם הגאון, שהוא מגזרת ווע"ד בלשון ערבית, או טעמו ייעוד והבטחה שיעיד להם והבטיחם שיאבדו כי ווע"ד בלשון ערבי יאמר על קביעות מועד וזמן, וכן למטה כז מב, מתנחם לך, ר"ל קבע לו מועד וזמן להורגך וכן בשמות (לכ"ד יד) כתב הה' ז"ל ג"כ, וי"מ אותו מלשון ווע"ד ואין צורך, ועיין ביאורי שם: (מו) ויהיה ויתעלב פירושו, ספר מחשבתו אל הנביא ונעלב הנביא: (מה) כי אין זה מטעם הלשון, כי יובן שהשם התעלב לנביאו, והיה ל"ל, ויתעלב לבו: (מט) וכן כתב הרמב"ם ז"ל כי ענין אל לבו, כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם, וכן הלשון במחושב כדרך, לדבר אל לבי" וזולתו:

הכתוב

מקורי רשי: יב) כ"ד כו ד, ילרוז רמו ט"ו. יג) תחומא ב נת אית ד. יד) ש"ב יט ג. טו) כ"ד כו ד

בראשית ו בראשית

אונקלוס

בְּאֶרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֱלֹהֵי לִבּוֹ: וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֲמַחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־
 בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם
 עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף
 הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתֶם:
 וְנָתַתְּ מִצְאָתְךָ בְּעֵינַי יְהוָה: פ פ פ

בְּמִימְרָהּ לְמַתְּבַר תְּקַפְּהוּן
 פְּרַעֲוִיתָהּ: וַיֹּאמֶר יי אֲמַחִי
 ית אַנְשָׁא דִי בְרָאתִי מֵעַל
 אֲפִי אֲרַעָא מֵאֲנִשָׁא עַד
 בְּעִירָא עַד רִיחִשָׁא וְעַד
 עוֹפֵא דְשָׁמַיָא אֲרִי תְּבִית
 בְּמִימְרֵי אֲרִי עֲבַדְתַּנּוּן:
 וְנָתַתְּ אֲשַׁכַּח רַחֲמִין
 קְדָם יי:

פ פ פ

קפ"ז. חמלי"ס. יחזקיה"ו סימן . ומטטירין כישפיה בה אמר סימן מ"ב :

אבן עזרא

רש"י

וַיֹּאמֶר . אל לבו (ו) או אמירה למלאכים , וירא
 לנח (ה) והגבון בעיני שהוא דבוק עם לבו
 הכתוב למעלה (ו) : ת חן . מגורת רחמים
 (ז) וממנו תחנה ומשקלו קץ ושניהם מפעלי
 הכפל (ח) וטעם מציאות חן (ט) ובנכסו לא חסה
 עליך עין (יחזי שז ה) (ט) וכדן

לעמוד מהם : (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם .
 הוא עפר ואזיח עליו מים ואמחה אותו לכך
 כאמר לשון מחוי (ט) : מאדם עד בהמה . חף
 הם השחיתו דרכם (ז) ד"א הכל נברא בשביל
 האדם וכיון שהוא כלה מה לורך באלו יי : כי
 נחמתי כי עשיתם . חסדתי מה לעשות על
 אשר עשיתם :

חסלת פרשת בראשית

חסלת בראשית :

קרני אור

יהל אור

בצפחה הוא כפי סרטון , יאמר עליו , ויאמר ד' אל לבו
 להדמות בעיניו הוא האנושי על המשך דברה תורה כלבון בני
 אדם , ומפני שמרי דור המבול לא התבאר בתורה שליחות
 שלוח להם כעת הריא , ולא כזכירם ולא יעדס כמות , נאמר
 בעבורם כי ד' כעס עליהם כלבו , וכן כשפיה רלונו בשלא
 יהיה עוד מבול לא אמר לנביא לך וכגד להם זה , ולזה נאמר
 אל לבו (מורה פכ"ט מהח' הראשון) [כג] ובוהר כרא'
 (דף נח ב) , א"ל יוסי חן הייט נח , בלדיקייא שמייהון
 גרים לטב , אבל בחייביא שמייהון גרים לביש בנח כתיב ,
 ונח מלא חן , בער בכור יהודה אתהפכו חנוון לביש פר רע :
 [כר] ובב"ר (פ' כח) א"ל אבא בר כהנא כי נחמתי כי
 עשיתם , ונח מלא חן , אתמהה , אלא חטילו
 נח שכשתיר מהם לא שפיה כדאי אלא שמלא חן , וכן הוא
 בג' (פסד' קח א) הנח דבי ר"י חף על נח נחתך גזר דין וכו' :

(כ) הברוב לא פי' למי אמר ויפרש הה' ז"ל שאמר
 אל לבו , וכשיטה ראשונה , ויאמר ד' אל
 לבו , כמו אמרתי אני כלבי (קהלת ב א) ואלה הם
 דברי משה , כי אחר כן גילה סודו לנח , מאדם הזכיר
 בתהלה הנכבד ואח"כ הכהמה ; וגם הטעם הוא לבדו ,
 והנה בניו וגשיו בזכותו נמלטו :
 (נח) כן פי' הרלב"ג , הנה אמר זה לנח כמו שנזכר
 בתורה אחר זה , ועיין (למטה ח כא) ובזיאוורי
 שם : (נב) בפ' ויי' , ויחטב אל לבו : (נג) וטעם
 רחמים הוא מטעם אהבה ככתוב , ארהמך ד' (תה'
 יה ב) : (נד) והטובה בלי הגמול תקרא חנינה , והחן
 הוא ההכנה אל ההטבה ההיא , והוא מפעלי הכפל משרש
 , חנן' והשם הוא החונן האמיתי , לכן תקרא בקשת
 הטובה מאלתו חנה , ואתחנן אל ד' (דבר' ג כג) והוא
 כי אם חונן שהחנינה אליו במקרה : (נה) וכתב הרז"ה
 אין לפרש שהחן בעיני החונן , והנחנן מולאו בהן , שהרי נאמר , ויתן חנו בעיני שר' (למטה לט כא) , וד' נתן את
 חן העם בעיני מלכיהם (שמות יב לו) הרי שהחן להנחנן , ולא לחונן , אבל עיקר משמעו נח היה בעיני ד' , אדם
 שזכה לחן , כמו מלא טוב , ימלא לדקה , מלא חיים , שמשמען זכה לטוב , יזכה לדקה , וזכה לחיים ודומיהן
 והאומר אמלא חן בעיניך , פי' אהיה בעיניך אדם שזכה לחן וכן כולם : (נו) וטעם מציאות חן , כי החן והרחמנות
 הם בלב , ובעבור כי ראות העין יעורר הלב , ש"כ כתוב לא חסה עליך עין , וכן מלא חן בעיני ד' , כי
 השם חס עליו שלא יאבד במבול הוא וזרעו :

חסלת פרשת בראשית

מקורי רש"י : פו) תחומא ב נח אוח ד כ"ר פכ"ח כ . פו) תחומא שס אוח פ סכסד' קח א . יז) סכסד' שס

